

PANNON LÁTKÖZ

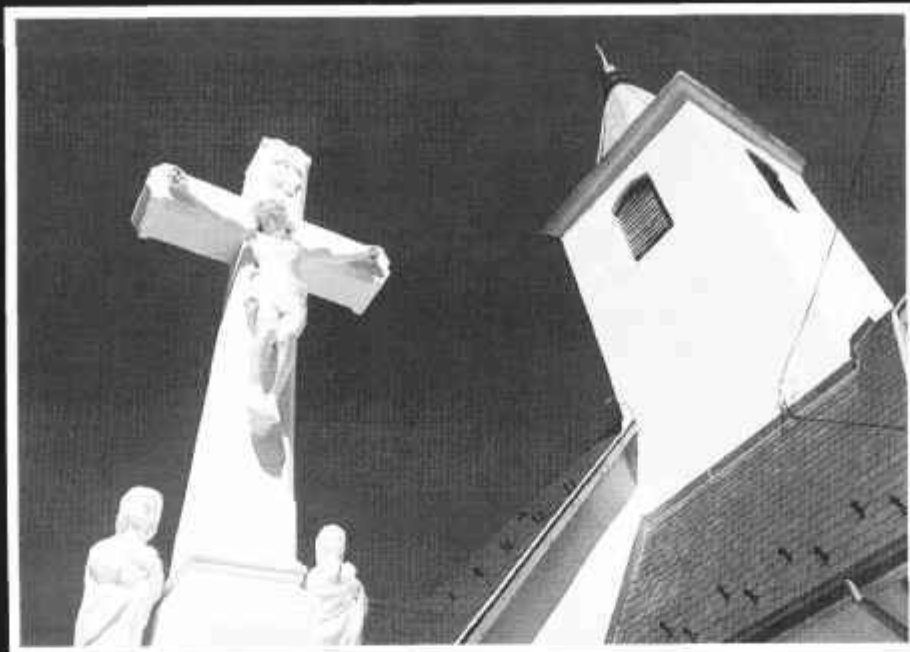
Kulturális folyóirat

1997

5.

SZEPTEMBER
OKTÓBER

PANNON LŰKÖK

Kulturális folyóirat

2. évfolyam, 5. szám. 1997. SZEPTEMBER-OKTÓBER

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Vajda László (elnök), Tagok: Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg), Magyar Lajos (Lenti), dr. Molnár András (Zalaegerszeg), dr. Müller Róbert (Keszthely), Papp Ferenc (Nagykanizsa), dr. Szántó Endre (Hévíz)

SZERKESZTŐSÉG:

PÉK PÁL

főszerkesztő

BORBÁS GYÖRGY

CZUPI GYULA

TAR FERENC

szerkesztők

MUNKATÁRSAK

Bence Lajos (Lendva), Cserba Júlia (Párizs), Kardos Ferenc (Nagykanizsa)

PÉNTEK IMRE

főmunkatárs

TÁNCZOS KATALIN

kiadói titkár

Folyóiratunkat Németh János kerámia-szobraival és Szakony Attila fotóival illusztráltuk.

A címlapon Németh János műve látható.

Készült a Nemzeti Kulturális Alap, Zala megye, Hévíz, Keszthely, Nagykanizsa és Zalaegerszeg önkormányzatának támogatásával.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Elnök: Orsós Jakab • Felelős kiadó: Lackner László • Gazdasági vezető: Puplics Gézőné

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál 8800 Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján.

A lap megrendelhető a ZALATOUR címén: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Előfizetési díj egy évre: 420,-Ft. Az egyes számok ára 95,-Ft

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai előkészítés és tördelés: Szárny grafika Nagykanizsa

Technikai támogatás: Kanizsa és vidéke Extra szerkesztősége

Nyomdai munkák:

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Mezey Katalin: A teremtés vége.....	4
Kiss Dénes: Lehet ember, Ilyenkor-olyankor, Régi esték Pacsán (versek).....	4
Lászlóffy Csaba: Külső zajok (novella).....	6
Horváth Lajos: Képeslapok a pokolból, Kálvária (versek).....	8
Bayer Béla: Áldva kérő (vers).....	9
Sárándi József: Utánézés, Felelet a kérdezőnek (versek).....	9
Gere István: Kardalos (novella).....	10
Jász Attila: Képeslapok, Univerzum, Lélekvándorlás (versek).....	12
Bíró József: Újhold (vers).....	14
Laczkó András: Simon István lírája az ötvenes évek első felében (tanulmány).....	15
Sárkány Márta: Mélységek és magasságok (játék egy felvonásban).....	21
Bögözi Kádár János: Csak mondd... (vers).....	27
Czegő Zoltán: Lenni nem lenni, Táncban (versek).....	27

TESTVÉRMŰZSÁK

Pogány Gábor: Határtalan művészet (Németh Jánosról).....	29
Cserba Júlia: Farkas a „hiénák” között.....	31
Taub Jánossal Násztia Katalin beszélget.....	32

MELLÉKLET

Szakony Attila természetfotói

HONISMERET

Tódor János: Falusi Casanova (szociográfia).....	35
N. Pál József: Miért nem kell nekünk 1956? (publicisztika).....	39
Harkány László: Az 1956-os diákper Nagykanizsán.....	42

Kardos Ferenc: Adatok a Zala megyei cigányok történetéhez a XVIII. századból (tanulmány) ..	44
Orsós Jakab: Ugaron hagyott élet (Fenyvesi József vallomása).....	49
Péterfi Rita - Szűcs Hajnalka: Cigánysor(s) a végeken (szociográfia).....	53

DOKUMENTUM

Szabolcs András: Új ház a régi helyén (A keszthelyi Oppelek története - 2. rész).....	56
Rózsás János: Részletek a GULAG Lexikonból.....	59
Berentés Tamás: Nyolc év a szögesdrótok ölelésében (7. rész).....	61

SZEMLE

Parancs János: Sötét folyam (Ács József).....	64
Géczi János: Képvversek. Róma (Büky László).....	67
Esze Dóra: Két tojás (Medveczky Szilvia).....	67
Bayer Béla: Áttűnések (Zsirai László).....	69
Kerecsényi Edit: Távol a hazától (Petánovics Katalin).....	70
Simán Mária: Kígyó a bőréből (Horváth György).....	71

NÉMETH JÁNOS KERÁMIÁJA

Mezey Katalin

A TEREMTÉS VÉGE

Isten a pusztulásra gondolt,
 s íme, előtte állt a sátán,
 rókavörös taraja lángolt,
 és angyalszárny lapult a hátán.
 S mint film pereg - alakot váltott,
 előbb görög atléta volt,
 majd durcás kisbabaként állt ott,
 filozófusként szónokolt,
 asszonyként pendelyét kínálta,
 majd író lett és lódított,
 politikus, dicsőség bábja,
 s polgár, madzagon rángatott.

Isten a pusztulásra gondolt,
 és a sátán látát okádott,
 özönvíz volt, dörögve tombolt,
 és tűzvész lett, ropogó lángok.
 Aztán isten-alakot öltött,
 vakított hegesztőfény-fehéren,
 majd ganéjból lett újra ördög,
 bűze szétterjedt az égen.
 De Isten már másfele nézett,
 csalódott mosoly ült a száján.
 Ami volt, megvolt, legyen. Végzett.
 Az űrben labdázott a sátán.

Kiss Dénes

LEHET EMBER

Lehet ember falfehérből
 fehér fallá

Lesz az ember
 szemekékből égi kékké
 Lett az ember mészfehérből
 fogfehérré szemfehérré

Lesz az ember
 fakult szemmé fakult fallá
 Lehet ember halálból is
 diadallá!

ILYENKOR - OLYANKOR

I

Ilyenkor még végtelen az élet
beláthatatlan lélekmisszeség!
Minden csupa remény és ígéret
s ibolyákat záporoz az ég

Olyankor már csupa ősz az élet
és idővé vált a messzeség
Mi remény volt mind kemény ítélet
s nem érzed csak Isten hűlt szívét

RÉGI ESTÉK PACSÁN

Tóth Árpád szóízeivel

Az ősz napjai hova kopnak?
Erdők arcán a vér ere átüt
Szürke s kék árnyak lovagolnak
Az öreg óra is hamarább üt

Hova kopnak az őszi napok?
Már vezna a fény is ami rám hull
Törött füttyöket vacogtatok
Szél csap a számra éppen visszáru

Tudja-e itt valaki létem?
A sok galaxis végül hová jut?
Fény-nyáj vág át roppant sötéten
Fagy kóborlás az égi sugárút

Nincs eszme mihez igazodnék
Madarakkal a nyár ege elszállt
Csak emlék mi belül ragyog még
a kinti világ kopárrá elfájt

Megdermesztő alkonyat hódít
Kérem: élek-e? Élek valóban?
Hűs borzongás szilánkolódik
dombokon túli zongoraszóban

Lászlóffy Csaba

KÜLSŐ ZAJOK

„Romjaimat védem a törmelékkel.”

Két férfit fogadtak föl napszámba; noha akkoriban (2011 -ben) már az előregyártó hulladék vállalat sem üzemelt. A szükségállapot elmúlt a városban, de a képernyőn időnként a közlemények helyett egy kocsonyás felleg jelent meg, és látható volt sokáig.

A közönségesebb kinézésű, cingár alak gátlásosnak tűnt. Arcán a hús még feszes volt, az inas nyak azonban már sejtetővé tette a hanyatlást. Zekéje gallérjába beült az izadtság, a kosz, s ahogy mindegyre végigsimított nadrágján és foltos öltönye hónaljredőin, mint száraz levélférgeket rázta le magáról a megbarnult hópelyheket. Kefebajuszos társa pepita csokornyakkendőt hordott sötétkék átmeneti kabátja alatt, mely csak a könyök táján volt kissé kifényesedve. Nyúzott, barázdált képe unottságot fejezett ki - kettőjük közül ő látszott öregebbnek -, de az is lehet, hogy másnapos volt. Mindenesetre közönyösen szemlélte a szemük előtt tornyosuló romhalmazt, s már az udvaron végighaladva felteiszszent, mintha legalábbis háborúzó patkányok vinnyogása kísérte volna a dermedt törmelék alól.

Frontális feltárás lesz - dörmögte, és bekapcsolta zsebrádióját. „A Kárpát-medencét nedves, nyirkos, mozdulatlan levegő tölti ki. Marad az eseménytelen, párás időjárás...” Mikor a rádióbemondó idáig jutott, a vékonydongájú alak nagy, hernyótalpas lábbelijével rátaposott az első felismerhető áldozatra: egy döglött sünt. Zúzmarás tüskéi után ítélve meghatározhatatlan színű masszába fagyott.

Másfél óra meló után a kárhozatra ítélt udvaron még semmi. „Gyerünk beljebb!” Jóllehet ők voltak az udvaron dolgozó szakasz. Nehezen hatoltak keresztül a piramis-alakban megkötött, emeletmagasságnyi masszán. A ködlámpa fénykörében feltűntek a lélektelen falak. Előbb a fürdőszoba „leletgyűjtő”. Egy üreg.

Gyuszi, én egyszer már jártam itt - kottyantotta ki zavaros kételyét a cingár alak, megpillantván egy halványrózsaszínű műanyagbili maradványait meg egy hasadt irrigátort.

- Almodban - próbált kedélyeskedni a kefebajuszos, habár pepita nyakkendőjét tapogatva ő is hasonló valamit érzett. A melegség lükteteshulláma a porcelánkádat takaró függöny előtt persze csak a képzelet játéka volt.

A konyhapadlón mint üvegdarabkák sárgállottak a befagyasztott ananász kockák. A pepita nyakkendő felhalmozott élelmiszer után kutatott folyton; éhségérzete minden szorongást, félelmet szétoszlatozott. Csodák csodája: talált egy épségben maradt üveg sört a bokálytartó alatt, amelyen egyetlen agyagfűl fityegett magában, árván.

- Mint fej nélküli fülecske - hallatszott a szenttelen kommentár. A kancsó feltételezhetően fölrobbant.

Fölrobbant? álmélkodott társa, mint aki újdonságot hall. Mindenesetre, a föld is megremegett állítólag... Vagy süllýedni kezdett?! - folytatta „krónikáját” az öregebbik melós, és kiegyenesítve hajlott hátát a repedt tükör előtt, szemügyre vette hanyag eleganciáját. Mély, tompa dörgéseket vélt hallani, s közben lehajolt, hogy fölvegye a láthatatlan fésű tépte, hosszú fekete hajszálakat, amelyek úgyszintén a „feltárás” konkrét tárgyát képezték.

Az otromba hernyótalpak alatt tojásropogás... (Vagy tengeri kagylóból fűzött gyöngysor volna?) Egy tántogó éjjeliszekrény-fiókban műfogsor világított. A cingárt

misztikus érzés töltötte el: mintha mérhetetlen szakadékba kellene pillantania!

- Szerencsés fickó vagy! - dörmögte társa a háta megett.

- Ha élne, lehet, hogy menten összerókáznám magam.

- Ki, ha élne?

- Akihez a protézis tartozott.

- Honnét tudod, hogy nem ezt keresi éppen... túlfelől?

Most csak a talpak csattogását lehetett hallani, amint Mérzékeny gyomrú gazdájuk *crescendo* távozott. Ahogy porzott alatta a törmelék, az elképzelt robbanás szétlapított szájat; földbe fúródó szemeket utánzó repeszdarabjai ropogva grimaszkodtak vele. Az udvarra érve jobb felé sandított, a Fellegvár irányába, hogy nem indul-e meg újra a hegyoldal, mint félelmetesen hömpölygő tömeg, amely kihűlve, megkötve, lám, úgyszólván eltávolíthatatlan.

Tulajdonképpen alig tudott valami biztosat a kataliz-máról. (Egyesek így nevezték. Utána kellene nézni egy korabeli újsággalkezdésben.) Állítólag egész családok menekültek el, fejvesztetten, motyójukkal a környékről. „Csak ezek fogták ki itt, szerencsétlenül, a végzetes percek” - morfondírozott magában megránduló gyomorszájjal, mint aki lélekben felkészült arra is, hogy hátha pont most okádja le a kényszer-kriptákba temetetteket. Bénultan, félénken indult meg a kijelölt hely felé, mint akinek minden tétova mozdulatával el kell számolnia egyszer. Nem annyira jelentéktelen önmaga és munkaadói, mint inkább az ismeretlen, elhantolt múlt előtt. Még egy óvatos pillantás a kerti ásóra, melynek széleit most élesen világította meg a fagyos fény - „tulajdonképpen nem sírásónak alkalmaztak” -, aztán vissza a titokzatos massa belsejébe, oda, ahol a berendezett élet agyonnyomatott.

- A sör poshadt volt - böföntett egyet feléje kollégája; ádámsutkáján táncolni kezdett a csokornyakkendő. - Ha már ilyen idők járnak! Gyerünk még beljebb, a hálószobába!

Sikerült feltárniuk az 1-es és a 2-es számú leletet. A felszínre hozott törmelékes részecskékből nehezen lehetett kikövetkeztetni a nő valóságos sziluettjét. A férfi ritkás haja felületes tapintásra frissen mosottnak tetszett.

- Ha csak tetszhalottak lennének, s most felugranának? - dadogta síri (síró) hangon a hányós alak.

- Improvizálni veszélyes! - mordult rá bölcsen a kolléga, majd undorral hessentett el kefebajuszáról egy múmiaszagú molylepkét.

- Meghajlok a gyönyörtől üvöltő korok előtt - zárta (volna) le végleg az ügyefogyott szellemidézést; ezúttal azonban az ő talpa alatt recsegett valami.

- Dobjuk a szemétkukába? - kérdezte sápadozó társától félig-meddig tréfálkozva; közben ujjbegyei cirógatni kezdték a véletlenül előkerült, csorbult sarkú kazettát:

„Hajolj közelebb” - hangzott.

„Megint zúg a fejem ”

„Mondanék valamit...”

„Tanulj meg inkább hallgatni.”

„Milyen más voltál te valamikori”

„Ez a sok limlom. A havat is behoztátok ”

„Báránycsók a havon.”

„Közönséges vagy.”
 „Nincs benned semmi poézis.”
 „Alig jöttem haza, máris...!”
 „Kláriss!... **Klárissok a nyakadon.** Ez talán jobban hangzik.”
 „Vedd el a kezéd.”
 „Megint kezdted?!...”
 „Hisztéria! Egy férfi ne hisztizzen. Különben is, előbb rendbe kell szednem magam.”
 „Segítek kitépni a szemöldöködet?”
 „Tapintatlan vagy Ne is tiltakozz Tegnap kétszer közbeszóltál, amikor Pirikét, az anyukám barátnőjét kikísértem. És hányszor fordítasz nekem hátat a vendégek előtt!”
 „Mintha szántszándékkal csinálnám.”
 „Ne gúnyolódj.”
 „Csak befejeztem a gondolatsort. Ez a te következtetésed volt.”
 „Tudom, hová akarsz kilyukadni megint. Inkább szedd innen ezt a sok vacak irományt meg az elemőzsiádat. Ki szeretnék takarítani.”
 „Ha már teleszórtam morzsával a házat.”
 „Na látod. S a porszívót nincs, aki megjavítsa.”
 „Legszebb, estébe szelídülő pillanatainkban ilyenkor konyakot töltöttem neked, s te kértél hozzá egy cigarettát.”
 „Ne áldd el az utamat. Örökké felajzott vagy, látom, mint egy vaddisznó.”
 „Nem baj; jó nekem a **disznóóiban** is.”
 „Ilyet csak egy beteg valaki mondhat.”
 „A frigiditásnak persze nincsenek lelki okai (?)”
 „Rángatózz még egy kicsit, amíg feloldódik benned a nagy feszültség.”
 „Ezt a kreténséget a pszichológiában hogyan nevezik?”
 „Lehet, hogy valamilyen teszt ez is... Ha annyira kielégítetlen vagy, vegyél be két altatót.”
 „S ha az sem segít?”
 „Nem tehetek róla, hogyha ilyen a fajtátok...”
 „Terhelt. Kicsi korunktól fogva szexfilmekkel hizlaltak minket. És elfelejtettük megújítani az operabérletet.”
 „Látod, ezt nem állhatom benned: ezt a cinizmust.”
 „Nem hallasz valamilyen furcsa zúgást? Onnan jön.”
 „Ne próbáld elterelni magadról a figyelmet. És főleg ne bizalmaskodj.”
 „Beleragadt a krémbe...”
 „Miért dugod oda az ujjad, ahova nem kell. Az arcomhoz.”
 „A nadrágom ragadt bele.”
 „Az alfeled Beleültél?!.. Gyere ide, te...Te! Mit akarsz velem?”
 „Tökmindegy.”
 „Ha-ha. te pimasz Egyetlenem...”

- Lefogadom, hogy porcelánbőrű és dagi a csaj!
 - Ha frigid, akkor mérget vehetsz rá, hogy sovány. Nyúzott.
 Én átérzem az ipse nyomorát.
 - Én talán nem?!... Megtalálni magadat, mint pislákoló, sziporkázó - a mélyrétegeket ha csak egy pillanatra is megvilágító - parányi részét az elásott végtelennek.

Kis Faszingerem, akarom mondani: Faustom! Ha meglőnek, akkor sem hittem volna, hogy ennyi filozófiai hajlandóság veszett el benned!

- Mintha csak egy hallgatózó árnyék volnék.
 • Azért nem árt vigyázni; ott valamikor ablak volt. Ha kiesel, azonnyomban meggyőződsz róla, hogy nem vagy árnyék.
 - Vajon ki vette föl őket?
 - Biztos a kölykük. Jó egy zsebmagnó, mi?!... Na, hallgassuk tovább.

„Mérges voltam.”
 „Azért beszéltél összevissza?”
 „Azért védtem meg őket. Hasonló helyzetben te is ezt tennéd.”
 „Tudtam, hogy nem te találtad ki az egész vaskos sztorit.”
 „Kezded elbizni magad megint.”
 „Csak ne spionkodnának utánam. A tied.”
 „Inkább törődj most a kis kukacoddal.”
 „Hol az a pipereszappan illatú párna?”
 „Utána segítsz murkot pucolni...”
 „Sőt, megmasszírozom a kádban a hátadat.”

- Kezdenek összerázódni.
 - Tisztán mást vártál. Olyan, mint egy szindarab.
 - Ahhoz jobban össze kéne hogy kuszálódjanak a dolgok.
 - A rémképek még hátravannak. Várd ki.

„Nem akarok mást, csak aludni.”
 „Ne engedd el magad.”
 „Hagyj aludni...”
 „Hmm... Huh.. Huuul...”

- Ezek a szuszogások. Akárcsak az én feleségem. Belefúrja a fejét a párnába, s már durmol.
 - Ez nem olyan szuszogás volt. Gondold csak el: feküsztek a sötétben. Mi minden történhet még!
 - Én rossz alvó vagyok. Sokszor szokott fájni a fogam.
 - Most nem olyasmire gondolok. De a kályhában még nem hűnyt ki a parázs. Feldereng egy pohár, egy váza. A lábad, esetleg már félálomban, hozzáért a lábához. Vagy a forró keble véletlenül kibuggyan a hálóingből.
 - Olyankor a legmorcosabb.
 - Morcos, aztán falánk! Legtöbbször minden óvakodása hiábavaló. Küzd saját magával és veled, s észre sem veszi és már (megint!) kinyílik.
 - Nem hallottad?... Forgasd vissza.
 - Ezek még mind a mély szuszogások...

„Rendbe kell szednem a fejemet. Ez többre fog kerülni neked, mint a külföldi postabélyeg!”

- Én még egyszer meghallgatnám onnan, hogy: „Nem óhajtok kettesben maradni a gyilkosommal!”
 - Az mind számárság. Nem egymás áldozatai lettek ezek. Hogy érzem- és vérkeringészavarokkal küszködtek? Istenem! Ki tudna csálhatatlanul misét mondani felettünk?
 - Folyton papolsz. Mintha mindenki rád lenne kíváncsi.
 - Jól van, te seggdugó. Most tartsd vissza az erekiódat, ha tudod!
 - Olyan biztos vagy benne, hogy...?
 - Nem az jön, amit vársz. Én eléggé perverz ürge hírében állok, de...
 - Vigyázz, mindjárt vége a tekercsnek!
 nekem ebből elegendem van. Ebből a rohadt napszámoskodásból. Hallod őket?!

„Mit bámulsz? Ránk hullt!”
 „Mi hullt ránk, agyalágyult?”
 „Kint mindent kocsonyás, barna massa borít!...”

- Ha csendben leszek is ezután, öregem, hallani fogom. Kezdődnek azok a kurva külső zajok.
 - Hová iszkolsz, hé?
 - És szünet nélkül. Még ha napról napra szelídülni fog is bennem az elkerülhetetlen borzalom.

Horváth Lajos
KÉPESLAPOK A POKOLBÓL

Naplemente

Gerlék repültek sorsszerűn a guruló lángba,
falud tetői tűzlöttek vörös napokkal a láthatáron,
mire összemarkolt lelked arcodban fölemelted,
rá perzselt tollak hullottak feketén forogva,
hátrad mögött egy-két hang és szál hegedű keserve nyítt,
a császár-sárga fal is felragyogott még egyszer, mint az okádék,
sejtésed settengett, de egyre merészebben közeledve,
hogyha kihajnalodsz, a világ majd bealkonyít.

Kárpáti táj, nagyapával

Kánok, tisztségviselők ülnek így, ily sorssújtotta bénán,
járultam eléd hosszú lelki és földi útról térve meg,
nagyapa, ítélj fölöttem, ki holtakkal kézfogásra készülsz,
míg vaklálva, lassan emelted kezed nyakamig némán,
nem láthattad, más nép mundérjában szétmar a szégyen,
a kitapintott parolít sem ékítette bár alacsony rangjelzés rajtam,
s mikor kardokkal eres huszár kezéd térdedre ejtetted csalódva,
én láttam, kísértetlovasok mozognak magas kárpáti télben.

Kálvária

Először a stációk tűntek el,
leomlottak,
lebomlottak,
ellopták Veronika kendőjét.
Most köd van,
nem látom tisztán,
Jézus ott van-e még fönt,
az árva,
vagy csak a két lator
leszállóban a keresztekől
vigyorog szélesen a világra.

Dunakanyar

Utolsó meséid akkor úsztak el a szalagos széllal,
borzongás rezgett végig gerinceden s hallottad belependül,
ütötte megrendül fonnebb vörös szirmaival a pipacs-ég,
és a láthatárra hullt fonnyadva körös-körül feketedő széllal,
ekkortól patakok kezdtek ragyogni benned, nagyhátú folyók végetlen,
s cserjések mentén haladva lefelé ereszkedsz mindig azóta,
már-már tele tudóval szívod a jó vízszagú levegőt,
s bíztatod magad, ím itt a gázló, mert nem átkelned lehetetlen.

Bayer Béla
ÁLDVAKÉRŐ

Jób jogán

Sejtjeimben ott még a babiloni emlék.
Rút testemmel fekélyek láza játszik.
„Legyen áldott az Úr neve” mégis.
Áldott legyen az enyhítő hamu is
miként rongyaimnak korcán a cserépdarab.
Legyen üdvöz az ő neve!
S bár véreimnek lelkét vette,
cihelődő átkaim lebírom.
Tudom, hogy Elifáz gyanúja alaptalan,
Cofár szavainak sem lehet honfoglalása.
Jó Elihum érvei erősítenek,
a szenvedés nem kendőz bűnöket.
Sanda szándék kint sohasem bábái.
„Boldog legyen az Úr neve!”
Áldassék méltányossága,
de kérem Őt, mielőtt elszólít e földi létből,
kárhoztassa vessé vétkeimet!

Sárándi József
UTÁNÉRZÉS

*„Bárkié is a dicsőség,
A hazáé a haszon.”*

Petőfi

Azok a legszebb percek
mikor még nem történik semmi
csak kitörni készül a düh -
nem tudva a Semmivel betelni.

Magam körül a *jóllakottak*
könnyedén s élvezkedve élnek
Mintha hozzájuk züllenek -
Megrühell s elhagy majd az ének?

Bemérték bemérhetetlenségem
birodalmi kompjuterek
Kölcsön-recepten puhítanak
míg fagyasztható leszek.

Fölzabálnának gyöngéd emberevők -
csakhogyan én vagyok a láng
s ők lesznek megvetett étkek
egy hatalmas Úr asztalán.

**FELELET A
KÉRDEZŐNEK**

*Tűrt idegen
s küldetéses kísérletező vagy a Földön*

*Melyik oldalon állsz?
Vannak itt oldalak?*

Egyébként a *Vendég*-oldalon -

Hívatlan vendége vagyok
e kilencvenháromezer
négyzetkilométernyi
utakkal útvesztőkkel
s előítéletekkel szabdalt térnek
Amerre járok
mosollyal-álcázott gyanakvás fogad

Kétségbeesni nincs okom
hiszen Krisztust is
az ilyen fogadtatás
készítette csodatevésre

Gere István

KARDALOS

Apró jelekkel kezdődött az egész, mint valamely, a maga idejében izgalmasnak tartott, s csak később neveltségessé váló krimi.

Húsvétra vettek egy nagy darab füstölt csülköt, s az asszony a babbal együtt beáztatta egy zománcos tálban. A vízkúra hatására a csülökből virgonc kis fehér giliszták bújtak elő, s ott fulladoztak a nagymamától kapott drága vesebab bordó ékkövein. Hajnali sikoly a konyhából. - Azonnal vidd vissza és vágd bele a pófájukba - rendelkezett az asszony. - Attól a zsíros képű laklitol vettem.

Kardalos kelleetlenül nadrágot húzott és kezében a csülökkel lement a henteshez. A boltban szerencsére nem tartózkodott senki. - Ez a csülök kukacos - mutatta fel a korpuszt ideges mosollyal a pult mögött toporgó kis nőnek. Zavarában, hogy a zsíros arcút nem látta sehol, kicsit lerövidítette a lépcsőházban és a liftben megfogalmazott szöveget. Abban még szerepelt valami a jogos felháborodásból is.

- Hát igen - mondta a kis nő, rövid vizsgálódás után. - Ilyenkor előfordul. Adok egy másikat.

- Nem, nem, nem - tiltakozott kissé megkönnyebbülten Kardalos. - Pár hónapig nem lesz hozzá kedvem. Adjon helyette gépsonkát.

- Le se vedd a cipődet, ez a sonka bűdös - dugta a férfi orra alá a csomagot Kardalosné.

Kardalos hirtelen eltépte a cipőfűzőt, amelyet addig kihalál próbált kibogozni, kikapta az asszony kezéből a valóban bűdös sonkát, belevágta a szemetesbe és rácsapta a fedőt.

- Beszari alak! - szólt utána a szobába a felesége.

Csinálj krumplis tésztát! - süllyedt a fotelba Kardalos.

Lehet, hogy Kardalos rosszkor kezdett el félni minden apró veszekedéstől, szóváltástól és hangos szótól, lehet, hogy nem éppen alkalmas időben kezdte mélységesen utállani az erőszakot, de nem is volt mindig nyuszi, mint ahogyan azt felesége állította, amikor visszatért a hentestől a sonka helyett kapott cserkészkolbásszal. A maga idejében kiváló katona volt, egyszer később pedig kimentett a Dunából egy fuldokló fiút. Talán úgy lehetne mondani, hogy felelősségteljesebb lett a viselkedése, megállapodottabb, bölcsőbb. Igen. Például azt nagyon utálta, amikor az esti tévénézés közben az asszony egyszer csak hülye fasznak nevezte az egyik tekintélyes politikust, aztán egy másikat baromarcúnak. Ő legfeljebb lehalkította a tévét, ha valamelyik hangosabban beszélt.

Húsvét után azonban történt valami, ami sokáig nem hagyta nyugodni. Munkából ballagott hazafelé, amikor észrevette, hogy az üveges előtt négy cigány várakozik egyetlen ablakkerettel. Két lehetőség van - gondolta. Vagy közösen bombázták ki az ablakot az ünnepi multság közben, vagy majréznak, hogy a rokon megszökik az ablakkerettel. Elmosolyodott az ötleten, de ugyanabban a pillanatban rájött, hogy ő maga félreérthetően tökkopasz. Orvosi tanácsra vágatta le a haját, s valamiféle szesztartalmú kulimással dörzsölte be napon-

ta kétszer viszketeg fejbőrét. - Egészségügyi okok - bökött a fejére, amikor elhaladt a kis hallgatagon szotyolózó csoport mellett. - Ki az, aki le nem szarja azt a nagy tök fejedet? - köpte ki a magot a legkövérébb roma. Kardalos tovább haladt, nem fordult vissza, de máris megbánta, hogy megszólalt. Elvégre - normális körülmények között - az ember az utcán egyszerű járókelő, semmi más. Éppen elég arra figyelni, hogy ne lépjen bele semmibe.

Nem újították meg a színházbérletet. Drága lett, s az előadás után át kellett haladni egy nagy, sötét parkon a villamosmegállóig. Legutolsó alkalommal már a körút felé kerültek, szerencsére az asszony megelőzte, nem neki kellett javasolni. A körúton busz járt a villamos helyett, s egy angyalarcú, szőke kislány - olyan gimnazista-forma - éppen előttük rókázta le a lépcsőket, amikor föl akartak szállni.

Nem sokkal később Kardalosnak két kalandja is akadt ugyanazon a járaton. Első alkalommal egy jól öltözött, de szerfelett idegesnek látszó idősebb hölgy kitépte Kardalos kezéből az újságot, melyet elmélyülten olvasott, közölte vele, hogy ez a szar tele van hazugsággal, s mielőtt a férfi megmagyarázhatta volna neki, hogy őt mindenkinek a véleménye érdekli, s a hazugságok legalább olyan jól jellemzik leírójukat, mint az igazságok, a haragos hölgy ledobta eléje a lapot, és sietve leszállt. Második alkalommal önkéntelenül beleszólt az egyik utas és az ellenőrök gyalázkodására fajuló vitájába, s csak amikor felmutatta saját bérletét, akkor látta megdöbbenően, hogy még az előző havi szelvény van benne. A szíve még a leszállás után is hevesebben dobogott, pedig az első pillanat ijedtsége után rájött, hogy az új szelvény is ott lapul a régi alatt. - Szórakozol, haver?! - szólt utána az ellenőr.

Van, aki az ilyen apró, hétköznapi sérelmek nyomát úgy rázza le magáról, mint kutya az esővizet, de van olyan is, akinek lelkét szörnyű súllyal húzza napokig, mint a túrabakancsot a lassan rádermedő őszi sár.

Kardalos maga is érezte, hogyan gyávul, szinte napról-napra követte a folyamatot, és rettenetesen szégyellte magát miatta. Úgy gondolta, fia és lánya már eléggé értelmesek ahhoz, hogy lássák, mi történik vele. Nem is beszélve az asszonyról. Húsz év együtt nagy idő.

Menten odahagyott minden társaságot, ahol politizálni kezdtek, a lakógyűlésekre nem járt el, újságot nem vett, a Híradót nem nézte, s lassan már csak a kutyával beszélgetett, amikor este levitte az utcára.

Kollégáihoz való viszonya is megváltozott. Míg azok fennhangon tárgyalták, hogy újonnan kinevezett, milliókat érő kocsikon furikázó vezetőik miképpen lopják szét a vállalatot, ő csak egyetlen megjegyzést tett: - Legalább nekik legyen jó. Munkatársai ezen jót nevettek, mert eszükbe sem jutott, hogy komolyan gondolja. Pedig Kardalos nem viccelt.

Abaj nem sokkal karácsony előtt történt. Kardalos csemperagasztó után járkált a városban, közben betért két-három borozóba, melyeket régebben sűrűn látogatott, úgyhogy éppen leszállt a korai este, mikor lesi-

NÉMETH JÁNOS KERÁMIÁJA

etett a földalattihoz, hogy még egy utolsó helyen próbálkozzon. A betóduló tömeg egészen a kocsi közepéig toltta előre, ahol végre megkapaszkodhatott. Éles fájdalom nyilallt a kezébe. Valaki egy tűt szúrt ár bőr fogantyújn, amelyet elkapott. A bőr erősen tartotta, Kardalos alig tudta kicibálni belőle. Nem közönséges tű volt. - Ostoba vicc. Egy injekciós tű - csóválta a fejét mellette egy öregasszony. - A cukrosok használnak ilyet. - Meg a narkósok - tette hozzá egy magas férfi, aki Kardalos válla fölött kukucskált oda. Kardalos nem szólt semmit, csak dermedten nézte a tenyerén nyugvó kis szerszámot. A következő megállónál leszállt.

A kocsmában kirakta maga elé az asztalra a tűt. Számolatlanul itta a fröccsöket, hogy kimossa agyából a zavarosabbnál zavarosabb gondolatokat. Ez nem sikerült, de miután egy alkalommal imbolyogva visszatért a vécéből, észrevette, hogy a tű már nincs a pécéses terítőn. Aztán rájött, hogy nem is annál az asztalnál ült, később arra is, hogy nem ugyanabban a kocsmában. Ketten ültek mellette, szinte túl szorosan is. Megvette tőlük a pisztolyt, mert vele adták a nejlonzacskót is, amiben volt. Épp csak a csemperagasztó árába került. Olcsón adták, mert csak egy töltény volt hozzá, az is benne.

Ismeretlen helyről gyülekezett benne a düh, ahogy hazafelé rohant; minden túl messzinek tűnt, távolinak. Először a hentes előtt esett el, az alkalmi akvárium halszagú, büdös jegén, aztán amikor az emeletükön kibukott a liftből.

Rákönyökölt a csengőre, míg az asszony ajtót nem nyitott. - Kifelé! - üvöltött rá. - Kifelé!

Végigrombolt az előszobán és közben megpróbálta kiráncigálni a pisztolyt a reklámszatyorból. - Kifelé! - üvöltött a meglepett kislányra. Kikapta a kezéből a tévé távirányítóját, és a földhöz vágta. A lány sikoltozva rohant ki az előszobába. A fiú már ágyban volt, olvasott. Kardalos lerántotta a gyereket a földre és rászegezte a pisztolyt. - Takarodj kifelé - sziszegte. - Takarodj ki...

- Megfertőztetek! Engem is megfertőztetek! - üvöltötte

utánuk a körfolyosóra, amikor mindannyian kimenekültek a lakásból - Akármit csinálhatok, engem is... Engem is! - üvöltötte, és a pisztollyal belevágott az előszobaablakba.

Zengett az egész udvar, s az emberek mind a hat emeleten kiléptek a körfolyosóra, mint amikor azt jelentik be, hogy egy órára elzárják a vizet. Kardalos le roskadt az előszoba ajtaja elé. Most - hirtelen - ő is érezte a szivárgó gáz szagát, amire minden vendég panaszkodott első belépés után. - Misi - hallotta meg a szomszéd hangját. - Mi a fasz van? Ne menjen el az eszed... Hallasz? Engedj be.

- Van valami piád? - kérdezte Kardalos higgadtan

- Van nálam két sör - remegett meg a szomszéd hangja.

- Ha átbaszol, halál fia vagy - közölte Kardalos rekedten.

Ültek a konyhaasztalnál és itták a sört. Kardalon nem igazán értette, hogy mit duruzsol a szomszéd, mert hirtelen nagyon álmos lett, fáradt, de a pisztolyt azért keményen markolta a szabad kezével. Pár perc múlva mégis erőt vett rajta az álom, s feje előrebukott az asztalra. A szomszéd fölkapta a hokedlire koppanó pisztolyt és kislisszolt vele a folyosóra.

- Ártalmatlan állapotba hozta meg az éppen akkor érkező rendőrök egyike, miután kibiztosította a fegyvert. - Bele ragadt a csőbe a töltény.

Kardalos azonban sokkal kevésbé volt ártalmatlan, mert vad dulakodásba kezdett, amikor a rend őrei el akarták vezetni, veszélyesen hadonászott a kenyérvágó késsel, úgyhogy végül a földre teperték, s a hátán ülve bilincselték meg.

Talán csak pillanatnyi figyelmetlenség volt a rendőröktől, talán csak pillanatnyi elégedettség a jól végzett, de még befejezetlen munka közben, ami lehetővé tette, hogy Kardalos a derékig érő vaskorlátot át hátal az udvarra vesse magát a negyedik emeletről. Pontosan úgy, ahogyan az az ismeretlen asszony, aki az ünnepek előtti rituálét követve csalhatatlanul rálelt erre a hatemeletes, körfolyosós házra, amelynek udvarra nyíló ablakaiból mindenki lát mindent, és senki nem lát semmit.

Jász Attila
KÉPESLAPOK

falakról verődik vissza vagy onnan is a délelőtt
fűrészhangja az ablak ajtó csukva rövid szünetekben
hullámszik a megnyugvás reménye csöndhallucináció
akár a *hajótörött remény* azon a bizonyos képeslapon

amit sosem tudtál üdvözlétként elküldeni nekem nem
zavar más senkit rigók és seregélyek lopják az égő
cseresznyét csak benned elhallgathatatlan a táj hiába
szűnik meg hiába hallod újra a szüntelen tengerzúgást

kimossa minden gondolatod próbálsz sorokba rendezni
semmi vársz majd kétségbeesetten egy találóbb képeslapot
keresel akkor inkább a *holdtölte taorminában* legyen

UNIVERZUM

csak annyit kérdezel milyen évszak milyen hang hív
a küldetés célja szinte lényegtelen magaddal viszed
sejtelveid üres szobájába fehér falra vetíted ki
de a történet apró részleteit rétegenként tünteted el

még a közeli dombig se értél képzeletben a patakig
mely kettéosztja életünket előttré és utánra egy régi
kirándulásra emlékeztet melyben fától erdőig jutottál

bekapcsolod a rádiót az éjszakai hullámok betöltik
a szobád az erkélyre állsz a kentaur csillagkép jelez
elvágtatsz miközben figyeled hogy tágul univerzumod

LÉLEKVÁNDORLÁS

Karátson Endrének

mandulaligetek között kanyarog porosan az út odáig
ahol akragasz rejtett kikötője csillan a napfényben
vagyis majdnem odáig mert a képzelet valamivel előbb
élesen jobbra fordítja a kormányt s letér a tervezett

útról és a környező táj már tökéletes ellentéte az
iménti mosolygós domboldalnak eltűnve a szemünk elől
vajon hol bolyonghat ilyenkor a nyughatatlan lélek?

Bíró József

ÚJHOLD

- Nemes Nagy Ágnesnek -

vadbőrből kiszabott szemfedő / ... / fejedelmi hidegtál / ... / ———:
gerbeaud / kugler / ... / marcipánból - k.u.k. /.../:————— / / / -

eppur si muove / - galilei - / ... / a rossz lelkiismeret katakombái
/ ... / kiürítve / ! / ... / olvasztott vajban megforgatott tollpíhék
lobbannak el / ... / szívlapátra szórt zsarátnokon / ... / hajlong /
... / balzsamozott rózsák előtt hajlong / ... / mimikri-herceg / ...
/ ! / ... / s csekély kivétellel / ... / az alattvalók / ... / ! /
... / - - - : hát van esély ? : - - - / ... / mégis / ! / mégis
lesz szírom-eső / ! / ... / —————: valami meghatá-
rozhatatlan állagú ... / ... / szétterül / ... / évtizedek / ! / ...
/ évtizedek süllyednek :: foszlanak :: porladnak ... / ... /
s e m m i v é / ! / - / ? / ... / im werden / ! / ... / nincs ellent-
mondás / ! / ... / -: „A **csönd vagyok, két hang közé bemetszve** „ :
/ ... / - lehet - / ... / jobban ... / ! / ! / ! ... / IGEN ! / ... / j o b b a n
K E L L ! / ... / ... mint RILKE tudta / ! / ... / EZ A MAGÁNY / ! /
... -ebb / ... -abb / ! / desperált / ! / ... / mindazonáltal / ... /
fény :: *árnyalatnyi* lebegés :: k á p r á z a t / ... / ! / ... /
EZ A MAGÁNY / ! / tökéletes / változtathatatlan / ! / ... / ———:
hát van esély ? : - - - / ... / újra megjelenik az égen / ! / ... /
ama fordított holdsarló / ! / ... / a kisvendéglő asztalán kancsónyi
újbor / ! / PILINSZKY poharát láthatatlan kéz emeli ... / ! / mintha
ajkához ... / \ / ... / mégis / ! / mégis lesz szírom-eső / ! / ... /
? / ... / a már üres pohár / ... / az asztal felett szilánkokra robban
/ ... / EZ A MAGÁNY / ! / eszményi / módosíthatatlan / ! / ... / -
eppur si muove - - - / kerthelyiség / ... / a fekete salakot vérrel ön-
tözi / ... / mimikri-herceg / ... / s az alattvalók / ... / ! / ... /
valami meghatározhatatlan ... / ! / évtizedek / ! / ... / évtizedek
süllyednek :: foszlanak :: porladnak ... / im werden / ! /
... / nincs ellentmondás / ! / ... / -: "A csönd vagyok, két hang
közé bemetszve" : / ... / ! / ... / : —————fény
:: *árnyalatnyi* lebegés :: k á p r á z a t / ... / ! / ... / újra
megjelenik az égen / ! / ... / ! / ... / ama fordított holdsarló / ! /

gerbeaud / kugler / ... / kaiser und königlich marcipán / ... / ———:
kivételes hidegtál / ... / vadbőrből kiszabott szemfedő / : —————mégis

/ ! / mégis / ! / csak azért is / ! / lesz szírom-eső / ! / - / / / -

Laczkó András

SIMON ISTVÁN LÍRÁJA AZ ÖTVENES ÉVEK ELSŐ FELÉBEN *

A történelem kereke fordult úgy, hogy még a *Tanú vagyok* (a hírdeték meg a „kultúrforradalmat”, és irányították a „kibontakozás útjára” az új irodalmat. Támogatást, hírverést és pénzt nem kímélve. Hiszen például 1949-ben - ha hihetünk az adatoknak - nem kevesebb, mint negyvenhat millió könyv és broszúra jelent meg Magyarországon, s hivatalosan ezután ehhez mérték a fejlődést. Aminek be kellett következnie, mert a közgondolkodás alapja az „új világ - új ideológia” kapcsolata volt. Követelményként fogalmazódott meg az „ember évezredek tudatának” átformálása. S ebben szükségképpen építettek a fiatalokra, a negyvenes évek második felében irodalmi helyét kérő generációra. Az oly gyakran hangoztatott „szabadság levegőjé”-ben Simon István, Juhász Ferenc, F. Nagy László, Tóth Gyula és mások valóban úgy érezhették, korlátlan lehetőségek kapujába jutottak. Idő kellett, amíg felismerték, hogy mindez csupán más sablont és uniformizáltságot takar.

A valóság tagadhatatlan változásának bűvöletében születtek a versek (hidak, utak, vasutak épültek, dolgoztak a gyárak, a földet művelték). De amíg szemlét tartottak, s leírták élményeiket, addig az egyéni habitusnak megfelelően váltak egyre harcosabb szemléletűvé, és teljesítettek álcázott vagy nyílt propaganda-feladatokat.

A sok lehetőség közül válasszunk ki egyet. A *Csillag* 1950. februári számában hozta Simon István: Indulóját, amit teljesen áthat az öröm. S miért? Mondják a sorok:

*Az Ötéves-terv indul cl
s vele egy nőv ország,
hogy amit korok loptak cl,
dolgos percek behozzák.
Ki csodálja most, hogy határt
nem ismerő örömré
ébredtünk: ébresztett a Párt,
jövőkön hatalmas törzse.*

Eltelintve most a megformáltság és kifejezőmód gondjaitól, egy motívumra fel kell hívní a figyelmet. Az *Induló* a hagyományos magyar öröm kifejezéssel kezdődik; a koccintásra alkalmas jó bor említésével. Ha az idézett *Csillag* számban néhányat lapozunk, olvasható Juhász Ferenc: Szép köszöntője. Más megközelítésben és formáltságban, de a téma ugyanaz:

*Igyunk az ötéves terv sikerére,
koccintsatok!
De most fenéig hörpintsétek
poharatak!
Oly idő lesz itt, hogy mint fölfúj
láng-hólyagot
tesszük asztalunkra arany lámpásnak
a napot!*

A lírai nyílt propagandisztika más példáira is lehetne hivatkozni (F. Nagy László: *Dimitrov, az ország szíve*), de legyen elég annyi annak igazolásul, hogy ezek az elemek *külső* követelményként kerültek a *Tanú vagyok* kötet lapjaira. (Más kérdés, hogy az „illetékes” kritika épp az ilyen motívumokat értékelte a legtöbbször.) Simon ettől kezdve jó alkalmazkodó képességről tett bizonyosságot. Igyekezett minden „fontos kérdésről” verset írni. Vállalva az utánérzés (epigonizmus) kockázatát. Hirdette (nyilván inspirációra) Petőfi követését. Nem véletlenül került a *Tanú vagyok* kompozíciós középpontjába az *Este a hídon*. Aktualizálva szólta ebben Petőfi Sándorról. A meghirdetett jelszó (Lobogókn, *Petőfi*) nála szelídült, de az előd példaértékű harcoságát már annak megfelelően emelte ki: „*Állj előttem dicső, harcos költőm, / s míg a versek*

* Részlet egy megjelenésre váró kismonográfiából

rajával vesződöm, / valamiképp irányítsd a tollam, / hogy midig a legjobbat írhasam, / s ne hátráljak, álljam meg keményen, / mit a harcban megkövetel népem. Máshol, a kis könyvben ismét hangsúlyos helyen, Petőfi verscím [*Még kér a nép*] parafrázisával írt a békekölcsön jegyzéséről: *Most kér a nép.*

Ezek nyomán a népiesség új (méltó) képviselőjének látták sokan Simon Istvánt. Ennek alapját a „népből jött” szókapcsolat fejezte ki legjobban. Helyzetéből következően azonosítható érzelmileg a történelmi hős Dózsa Györgyöt és az édesapját (*Láttam Dózsa Györgyöt*). S ha ezért (is) kapott dicséretet, akkor azért még inkább, hogy népies zsánerképeket és portrékat rajzolt falujáról és lakóiról. Emlékei „új életre keltek benne, ahogy öntudatra ébredve, új szemmel tekint vissza rájuk”. *Kenyeres Márton* alakja úgy épült be végleg emlékei közé, hogy abban a bekövetkezett változások kaptak hangsúlyt. Itt már nem szabad attól eltekinteni, hogy anakronisztikus (visszavetítő) csavarások vannak a versben. Az ugyan kétségtelen, hogy hangsúlyozottan népies hangvételű, hiszen Márton bácsi „vén tuskóra” ülve mesélt, a „pítvar küszöbén” helyezkedve „pipázva mélán”. De ezek az elemek nem szervesültek az érezhető szándékkal, az adott jelent dicsőítő kitételekkel. Erőteljesen haladt a népiesség nyomdokain azokban a versekben, ahol a tartalom és a forma és minden építőelem hagyományos. Az *Őszi udvar* nem egyéb, mint falusi képek sorozata „pirosuló paprika-fűzerek”-től a „dérverte rétek”-ig, „kazalok görbülő gerincé”-től a ludak futásáig. Itt keresztirímes (a b a b) magyaros tízenkettős fokozta még a hatást. Hasonló elgondolás vezette az *Estefelé* írásakor. A kompozíciós hasonlóság mellett a munka örömeire figyelve: „*Milyen sürgős, micsoda nagy élet!*” Nem feledkezve meg ugyanakkor a kívánatos jövőre vetett pillantásról: „*Hátha majd a megcsillanó gépnek / szállhat így az estben a hangja, / hogy emeli százszor magasabbra!*”

Az állandó népre tekintésbe apró ellentmondások becsúszhattak. Mert, amíg *Kenyeres Márton* „saját földjének” örülhetne, addig a *Tanú vagyok*-ban emlegetett „öreg kezek” a termelészövetkezetnek írtak alá. Természetesen az új világ bűvöletében. Az pedig már a korabeli kritika is szemére vetette, hogy Simon Istvánnál a nép fogalma a földet művelőkre szűkült. Költői nyelve sokkal gazdagabb volt, ha a falusi életéről, munkáról szólt. A városra figyelve leggyakrabban szólásokat, propagandisztikus kliséket jegyzett le. Néha persze az is előfordult, hogy falusi képtől jutott el addig. Gondoljunk csak a *Napraforgó* című versére. Természetleírő két szakasza után a másik kettőben „tömegek”, „fényes cél”, „eszme”, „küzdés” egyaránt előkerült (mi több, az eszmét sugallók nevében a sorrendben: Marx, Lenin, Sztálin).

Az eszme burkoltan vagy szókimondóan át meg átszővi a *Tanú vagyok* anyagát. A kötet élére tett *Épül a híd* ebből következően lett szólások gyűjteménye, minden kavarg benne, ami egy vezércikkből vagy kiskátéból ismert lehetett. A költői túlzás még szimbolikus tartalmakat is becsempészett a szakaszokba. Máshol természeti képből bontott ki olyasmit, ami csak határozott erőszak-tétellel lehetséges (*Zápor Budán*). Az igazán nagy gond az, hogy azonosult az életben csak harcot feltételező szemlélettel (pályatársi bírálatokat kapott ezért). Ebből ugyanis az következett, hogy minden harc lett (s majdnem mindenki ellenség). Szomorú példája ennek *Az életért*:

*Harc most az élet. Ezt a harcot
vívod anya, ki ölbe tartod
a pufókarcú csecsemőt:
te bányász, aki szentet vájsz ki,
kit a kohók tűzénél látni.
s a munka, legyen az akármilyen,
eke mögött, asztal előtt.*

Ami a Tanú vagyok anyagából maradandó, a természet és a táj elemeiből való építkezés. Így fejezte ki a szerelmet (*Őz a táj. Te is egy vagy, A nyírfák felől*), illetve a „kishaza”, a szülőföld iránti hűséget. Költői és emberi arcának ez a vonása már ebben a kis kötetben erőteljes (de természetesen később teljesebb ki).

A karcú kis könyvben az aktualitások és szövegek mögött ott érződött a bit, a belső meggyőződés. Ennek is át kellett alakulnia: feltétlen hódolatáért. Mert, amikor Simon István a *Hajnali lakodalmak* című (1952) kötetét újjá indította, már vitathatatlan volt a „hivatalos” irodalomban, hogy a lírától a közvetlen politikum versbe emelését, sőt propagálását várják. Nem véletlen így, hogy Pándi Pál az *Irodalmi Újságban* épp azt kifogásolta, hogy e témákban még nem szárnyal elég biztonságosan, hogy a gazdaság terveiről, a mozgalmi életről, a hétköznapi megoldandó kérdéseiről nem szól méltóan. A kritikus arról sem feledkezett meg, hogy mi a tartalma a méltó szónak. Csokorba gyűjtve mondta el, mi minden nem található meg Simon könyvében: az élet sokoldalú, gazdag megjelenítése, a tényekben rejtőző, irodalmi színvonalal egyező kifejezés, a közvetlenség. Némi intuícióval feltételezi, hogy a szerző maga is szembesülhetett ezekkel a dolgokkal, s ezért választotta a közvetett utat. Ma átolvasva a könyvet, aligha gondolna bárki az utóbbira, inkább arra, hogy Simonban volt valami ösztönös Tartózkodás azonosságán attól a kifejezésétől, amit a szocialista realizmus hazai elmélete nyomán elvártak a költőtől. Sejtethető, hogy ez a tartózkodás főként a követelmények (utóbb utasítások) gyors változásának szövit, hiszen egy-egy határozat vagy vezetői döntés olykor homlokegyenest ellenkező dolgokat kért.

Ha a napi alkalmazkodás nem is vonzotta, az tetten érhető könyveiben, hogy a élet jelenségeiből a biztatót, az örömet adót emelte ki. Gondoljunk csak a már címével is sugalmazó versére, az *Emelő kezek* szakaszaira. Ilyen sorokat olvashatunk:

*Kezek, kinyíló, hatalmas kezek,
mint friss rózsák a tiszta hó felett,
már szabadon, - szép mosolyotok int
a pusztuláson, romon, roncsain
béna hidaknak, gyárak homlokán:
érintéseitek melege nyomán
a fagy enged, a tört összeáll.
Legyőztétek a pusztító halált!
Kezek, alkotó hatalmas kezek,
ím itt vagyok, ide emeltetek.*

Az ehhez hasonló versek valóban jelzik: Simon törekedett elkerülni, hogy egy-egy aktualitást címadóként verseljen meg, de a személyes sorsból rendre nyitni igyekezett a nép, az emberiség nagy ügyei irányába. A hajdani recenzens épp azt kifogásolta, hogy elsősorban a maga szűkebb költői terepében mozog. Tanácsa ebből következett: a kör tágítása eszmei és témabeli határok átlépése, a kifejezőeszközök, a hang és a pátosz erősítése. A tanácsokba rejtett követelményt a költő belső lehetőségként emlegeti. Azaz, azt bizonygatta, hogy ez a fejlődés a belső erővonalak nyomán szükségszerű: mert van szándéka a „kis dolgok” általánosítására, a lényeg megragadására. A közeli eredmény csírát is felismerte a *Mikor tagjelölt lettem* című „vallomásá”-ban:

*Magamat (ott állt mögöttem a Párt)
erősnek éreztem végtelenül,
s úgy volt a szívem, mint az a madár,
ki az anyjával először repül.*

Tekintsünk most el a képzavartól, s attól a vizionáló állítástól, hogy valaki mögött ott állhat a párt. (A hivatásos forradalmárok szövegeiből átvett klisé ez.) A tény érdemel figyelmet, hogy a kritikus 1952 júliusában ebbe az irányba terelgette a fiatal költőt. Az irányítás alapja - erről sem szabad megfeledkezni - a származás, a honnan jött kérdésre adott válasz volt. A „népből való költő biztos hangja” volt a mérce eleve meghatározott előny adó alapja. Szükséges aláhúzni, hogy a nép fogalma itt és általában a hasonló íróknál szűkített; leginkább a falusi lakosságot, illetve annak rétegeit jelentette. Hogy ez Pándi esetében csak így értendő, azt kritikájának végén kiemelte, amikor arról beszélt, hogy Simonnak tágítani

kell a város (l) határait, ami akadályozta a nagy feladatokhoz való növekedésben.

A honnan jött és mit hozott magával kérdések előföltétele az eredményezte, hogy nem a független költői teljesítmény vált érdekessé. Hanem az, hogy a *Hajnali lakodalmak* (harmadik kötetének) verseivel Simon István belül volt a falun, hogy odaválási, s együtt dobban a szíve a barátokkal, ismerősökkel, szomszédokkal. Ebben a kötődésben a kétségtelenül meglévő biztosságot, stabil háttérrel eredeti minőségében nem lehetett értékelni.

A pályaszakasz (és a kötet) kétségkívül legjellemzőbb verse a *Zeng a fűrés*. Ez mutatja leginkább, hogy a költő miként kísérelt meg eleget tenni a kettős követelménynek: hogy belül maradjon a falun, egyúttal eszmeileg távlatokat nyisson. A leíró rétegben ott van az élmény frissessége, eleven tapasztalata a nehéz munkáról. Ugyanakkor mindent a dal formájában mond el, hogy ezzel is utaljon a hivatalosan elvárt öröme (a korabeli tudósítások szerint mindenki dalolva dolgozott). Való igaz, Simon úgy sejtet itt gondolati tartalmát, hogy nem lép túl a fűrészelés képanyagán. Olvassuk csak; előbb a munka közvetlen eredménye:

*Rövidül a konok, havas fa,
társaihoz minden darabja
tompán a föld felé zuhan.*

A látvány inspirációjára hirtelen tágulni kezd az idő, s szükségszerű módon a nyomorító múlt kerül előtérbe:

*volt egy világ, ami a vállát
nyomta, kegyetlen, nagy hasábfák
ezer félelmetes dorong.*

Hogy a célzás még véletlenül se legyen félreérthető, ettől a ponttól a költő ezen a belső vonalon halad. Tudatosítja az olvasóban, hogy a közelmúlt „rémisztő rönkje” már a földön hever. De az aprítás, azaz a teljes legyőzés, a folyamat befejezése még hátravan. S még tovább, az intuíció eszközével (vagy inkább a kivetítésével) tallóz az apa gondolatai között, s természetes módon talál rá arra, mást nem akarhat, csak essen szét ez a kiszáradt fa, ami (fiatal) erejét elszívta. Ez a képlet azonban túlságosan egyszerű lett volna. Az akkori közfelfogás szerint - erről sok-sok irodalmi mű tanúskodik - kikerülhetetlen ellentét feszült az idősebb és az ifjabb generáció között. Aligha kell bővebben bizonygatni, hogy azért, mert az öregek nem értettek egyet a rohamléptű változtatásokkal, s legkevésbé azzal nem, hogy a jóra, a hasznosra sem voltak tekintettel az újítók. A kontraverziót még a közös munka sem oldhatta föl. Az apa nem érti az időket, s azt sem, miként láthat a fia „milliók szemén át”. S ha a kétségek előkerültek, akkor már az eljövendő harcokban sem vehet részt az öreg. A jövőre vetett tekintet és a vállalt harc optimizmusa zárja a verset:

*Én majd küzdök! Melegség önt el.
Bundás, megriadt hófelhőkkel
vonul a téli, árnyas ég,
s míg a szemem fölvetem rája,
mintha az ég, a felhő állna,
és mintha csak én szállanék...*

Mindezt úgy értékelte a korabeli kritika, hogy másfajta szemlélet határozta meg a költő munkáját, a korábbi idillre való hajlam átadta a helyét a valóság mélyebb átélésének, a nehézségek feltárásának, a harcok jelzésének. A hajdani recenzensek azt persze nem érzékelték, hogy ezek kívülről nyomultak a lírai termésbe, s nem immanensen módosították a szemléletet és az alkotásmódot.

Simon - aligha vitatható - indulásától érzékeny volt arra, hogy a falusi kis dolgokban, hangulatokban, történetekben észrevegye a megörökítésre érdemest (*Mosolygó lány, Anyám lelkézet, Decembri készülődés*). Ez a szembetűnő vonása a *Petőfi Aranyéknál* című költeményének. A két nagy előd levelezése, emlékezése alapján írt Petőfi szalonai látogatásáról, de úgy, hogy abban benne legyen a közelgő forradalom előszele, a feladatvállalások nagysága és az azóta példaadó barátság. Az emlékedtség ellenére azt nem lehet tagadni, hogy ilyen típusú verseiben megnyilvánult formaérzékenysége és szerkesztői képessége.

Nem rá, hanem a kritikára jellemző, hogy miben talált kifogásolni valót. A biztonságérzetet hiányolták azokban a művekben, ahol az egyszerűségről az általános köznapitól a tágabb körű igazság irányába haladt. Az egyik úgy érezte, hogy az eszmei emelkedést nem képes követni a költői kifejezésekkel, hangja olyankor bizonytalanabb, nincs lírai újító készsége. A megdicsért *Köszöntelek új esztendő*t azért nem olvasták teljes örömmel, mert úgy látták, elszürkül az ilyen sorokkal: „*Köszönteni szép hazánkat, s békénket védő katonák - titeket, hogy éber szemmel - őrizzék népem tovább.*” Az sem kerülte el a vizsgáló tekintetet, hogy *A köfajtók dalába* közhely került: „*Hatalmas erejű sereg, tervünk hű katonái.*” A félreértés elkerülésére Pándi Pál még meg is magyarázta, hogy itt nem arra gondolt, netán a politikum lehúzza a verset. Ettől óvakodott. Azt kifogásolta, hogy amikor tervekről, mozgalmról, a hétköznapi politikai kérdéseiről ír, akkor Simon István „még nem számyal elég biztosan”.

A *Hajnali lakodalmak* még egy gondot fölvetett a számba bevett kritikának. Épp a *Petőfi Aranyéknál* utalásai ürügyén az önállóságot. Pontosabban azt, mennyire volt képes második kötetének anyagában asszimilálni a hatásokat, tud-e bánni a megtanultakkal. Az említett költemény világossá tette, hogy Simon, Petőfi és Arany népiességét akarja folytatni az egyszerű (érthető), a falu világához kötődő lírai utat. A közvetlen merítés mellett nyilván kortársi közvetítés is szerepet játszott ebben. (Lásd Illyés Gyula hatását.)

A kötet kiemelt darabja, a *Zeng a fűrés* közvetlen kapcsolatba hozható Illyés *Fűrészek* című versével. Nem csupán a leírt munka okán. Sokkal inkább azért, mert motívumaiban és gondolatmenetében vannak egyezések. Például: Illyés hulló, Simon lenge fűrészpont látott. Aztán Illyésnél szitál a hó és ott maradt az ág hegyén, Simonnál a december szele süvölt, s így havas fát fűrészelnek. A munka nyomán a *Fűrészek*-ben azt olvashatjuk, hogy „hullik a hasáb”, a *Zeng a fűrés*-ben „darabja tompán a föld felé zuhan”. Illyés visszatekintett sorsára és a múltás monotonitását vette észre, Simon a fát „a múlt rémisztő rönkjé”-nek látta és a szálló időre gondolt a fűrészpont lengése nyomán. Természetes az is, hogy az idősebb költő szembenézett a mit hoz a jövő kérdéssel, s ugyanúgy Simon István eljövendőt váró figyelme. Mielőtt az egyezések nyomán bárki arra gondolna, hogy Simon műve parafrázisa Illyésének, ezt cáfolni kell. Egyéni, önnön sorsában gyökeredző verset írt, olyan kompozíciót, aminek szerkezete egészen más. Arról van szó csupán, hogy a *Zeng a fűrés* szövegét átütöttek a hasonított elemek, azaz a fiatalabb lírikus a tanultakat még nem volt képes teljesen szervesé tenni. Észrevették ezt már a *Hajnali lakodalmak* kötet korabeli kritikusai.

A *Új Hangban* 1952 nyarán épp azért kritizálták, mert a *Ceruzarajz a vasútépítésről* című darabja erősen hasonlított Illyésnek Dunapenteléről írott versére, különösen a fogalmak egymásutániságában. Az *Emelő* kezében és a Noplrészletben szintén tetten érhető az idősebb pályatárs hatása. A *Köszöntelek új esztendő* pedig Tyihonov Pohárköszöntője nyomán készült. Máshol adys fordulatokra bukkanunk (*Micsoda tűz forrása vagy*). Minden természetes, mondhatjuk utólag, hiszen saját hangját és a legjobb kifejező formát alig találja meg pályakezdő költő. A Petőfitől Aranyon át Illyésig ívelő líra számára fontos tanulságait és követhető elemeit igyekezett megtanulni. Annak megfelelően írt életképeket, dalt, ódát. Az kétségtelen, hogy a látottakat legszerveesebben a *Petőfi Aranyéknál* című versében hasonította. Az évdő irodalmi barátság, a játék elemei éppúgy benne vannak, mint a két személyiség jellemző vonásai, és az idők jelzése. Néhol azonosul Arannyal, máshol kívülről néz rájuk. A nagy pillanat milyensége foglalkoztatta, amikor Toldi Miklós szemébe nézhetett János vitéznek:

*Nézett egymásra a két költő
a szalontai udvaron.
Szívükben lángra gyúlt a csengő
dal, dalod, nagy forradalom.
Két ismerős, kik sose látták
egymást, de nincs ennél erősebb,
nem volt még melegebb barátság.*

Aligha kell ezután külön bizonygatni, hogy Simon második verseskötetében - a hagyományok feldolgozása mellett - az egyszerű-

ség a karaktervonás. Bárhová lapozott a korabeli olvasó, mindig azt látta, hogy a szavak eredeti jelentéstartalmukat hordozzák, a képek valóságosak, s minden a mondandó tömör kifejezésének volt alárendelve. Az utóbbi nem lehetett mentes az időszak követelményeitől. A tömörítés egyik példája az *Alföldön át*, amelyik akár szövetkezeti dal is lehetett volna, hiszen a cövekek ritikulását követte a közös gazdaságok alakulása.

Ez a kihegyeztettség - hangsúlyozni kell - a korszak szellemiségének (a sematizmusnak) a következménye. Mert, ha a fiatal költő egyébként nem gondolt volna rá, akkor a Fiatal írók II. Országos Konferenciáján határozottan figyelmeztették. A feladatokat csokorba gyűjtő beszámoló ugyan példálózott Petőfi, Ady, József Attila, Móricz Zsigmond nevével, de aztán a szocialista építés ábrázolásának költeményét fogalmazta meg. Az új élet hőseire, s békeharcra, az építés eredményeire egyaránt figyelniök kellett. S mindezekre a kritika és az önkritika kettős szorításában. Jól mutatja ezt Simon István hozzászólása. Az ifjabb generáció műveit tartalmazó két kötet (*Szívünk szerinti törvény* és *Új termés*) alapján azt ismerte el, hogy a lapokon nem volt ott a világ, amiben éltek. Pedig - érvelt - Petőfi költeményeiből szinte árad a kor levegője, s a fiatal József Attila versein is azt vette észre, hogy mindenről tudott, ami körülötte történt. A példák nyomán így summázta a tennivalókat: „*Nekünk fiataloknak tudnunk kell mindarról, ami hozzásegíthet minket a világ, a világunk összefüggéseinek megismeréséhez. Petőfi a polgári forradalom történetét tanulmányozta, nekünk legalább úgy kell ismernünk a párttörténetet, a tudományos szocializmus napjainkig elért eredményeit.*” A tanulás kétségkívül helyes követelményét emelte ki, de az iránnyal baj volt és lett. Elegetdől csak arra utalni, hogy a valóság helyett ajánlotta a párttörténetet, az élet ismeretét helyettesítette a tudományos szocializmus. Simon felszólalásának pozitívabb része volt, hogy mondatai a párt iránymutatásának megvalósítása érdekében hangzottak el. (Többek között Várhegyi György, a DISZ Központi Vezetőségének titkára értelmezte így.)

Ezek után nem meglepő, hogy az *Új Hang* 1953 márciusi gyászkeretes számában ott olvashatjuk Simon István nevét. Eörsi István, Tamási Lajos, Szüdi György, Ancsel Éva, Vészi Endre és mások társaságában ő is búcsúzott - a korabeli kifejezéssel élve - „Sztálin apóknk”-tól. Simon *Elégijében* a többi vershez hasonlóan keveredik a hazug politikai klisé az erőlködő őszinteséggel (utólag nézve nem meglepő, hogy a „mérhetetlen fájdalom!” nem tudták kifejezni). Ha Eörsi arról írt, aki „a legtöbb igazságot beszélte”, akkor Simon arról szólt „akire nézhetett az igazságért üldözött”. Ancsel Éva „mélyen, rettentően ismerős szemed” fordulattal élt, Vészi Endre a „szemek fényében” bízott. Az biztos, a szemeknek valóban volt erejük (erről több emlékirat szerzője szólt). Feltételezhető, hogy a megrendelésben előírták ezt a motívumot, mert Simon sem kerülhette meg:

*S most, hogy lecsukta örökre két mosolygó szemét;
s körülálljuk bánatunkkal a roppant ravatalt;
mégis valami szép, valami büszkeség
lobog bennünk: hogy együtt élhetünk vele.
Szavát is hallottuk, a tündöklő beszédet,
amelyre világ fordult, üllő csengett, vetés nőtt,
s úgy emlegetnek minket a jövőnd nemzedékek,
mint az ő nagy korának építőit, tanúit.*

A „soha el nem múló sztálini kor nagyszerűsége” politikusi óhaj mondhatni természetesen csengett vissza a búcsúversekben. Simon sem menekülhetett attól, hogy a világ és az atya (Solohov kifejezése) - egy. Ennek jegyében csak az elkötelezett harcosságot értékelte. Pontosán létezik ez abban a kritikában, amit Lódi Ferenc Szeged című kötetéről írt. Ezzel a fiatal költővel is a szocializmus építésének lendületei iratták le az első sorokat, verseiben osztálya és önnön életének dokumentumait látta. A kritikus Lódi első kötetében *Ílgy akarom*, 1950) a pártos költőt látta, aki tudatosan vállalta a nép ügyeit, harcait (amiket semmilyen hatalom nem törhet meg). Az itt-ott bíráló szemrevételezés után így summázta véleményét: „Mondanivalója népünk építőharcát segíti, s ő maga is azok közé tartozik, akik a legközelebről látják mai életünk szép ívelését”.

Aztán jött az új kormányprogram, s a mérlegelés szempontjain változtatni kellett. Hogyan? Például úgy, hogy szólni le-

hettett az alkotómunkát akadályozó hibákról, a sematikus gondolkodásról, s arról is, hogy voltak felelősök, és még; a hibákat azoknak kell kijavítani, akik elkövették. Persze mindazt érte és megértve mondható ez, ami az ötvenes évek elejének jellemző vonása volt Magyarországon. Mert legyen bár a legszebb szólamú a változásokot sürgető kórus, a karmester intései nem mindig voltak egyértelműek. Ezért a belső fékeknek működniük kellett. A kritika például még 1953-ban is azt tartotta a fiatal költők indulásánál a legnagyobb eredménynek, hogy a párt eszmei irányítása óvja meg őket a kerülő utaktól, a magartartásbeli zsákutcáktól, azonnal lájják az igazságot, s közvetlen kapcsolatban vannak a néppel. Ne meditáljunk azon, hogy ez *valóban* így volt-e, inkább arra a szimptomára figyeljünk fel, az új szerkezetnek megfelelő szárnyalást, demokratikusabb és közérthetőbb stílust vártak el. A korabeli nép - Simon költői képe szerint - „a szabaduló Atlasz”, s ez a tény szükségképpen új pátoszt adott a termésnek. A fiatalok költészetében akkor derűsebb távlatot, a valóság szomját, a mohó „lcki éhséget” érzékelték. Jellemző példája ennek Eörsi István *Éhsége*:

*Mi minden fortyog még a mélyben,
igazság, élet, szerelem,
mit éhes szívvel át kell élnem
és amit meg kell értenem.*

Az természetes, hogy minden fiatal megértésre, azaz az élmények és eszmények racionális feldolgozására vágyik. Ugyanakkor az a generáció annyit hallott a nagy lehetőségekről, az előnyökről, a felszabadulás utáni szellemi öntudatosodásról, hogy annak óhatatlanul jelentkeznie kellett a versekben. Pártosság nélkül elképzelhetetlenek tartották költői művek születését. Nem lehet így véletlen, hogy amikor Simon István *Érlelő napok* című kötetét kézbe vette a kritikus, akkor először azt vizsgálta, mennyire vált vérévé, élet-elemévé a pártosság. Az, ami nem „külső mozzanat”, hanem „állandó állapot”. Annyi mértéktartás volt, hogy nem alkalmi költeményeket vártak (azok ellentétes hatásairól épp elég tapasztalat gyűlt fel akkorra), hanem azt, hogy az élet apró mozzanataiban vegyék észre és dolgozzák fel az elkötelezettséget. A megoldások és formák változatosságával. Hogy ezen mit kell érteni, azt a szintén pártos kritikus megmagyarázta: még véletlenül sem a dekadens burzsoá irodalom változatosságát, ami a nagy eszméket destrualta, sárba taposta az emberi méltóságot, szétrobbantotta a művészi formákat, ez csupán embertelen torzképe lehetett a valóság sokarcúságának. Ez távol áll(t) a szocialista realista alkotótól. Ennek változatossága pártos, „tehát nem takarhatja el a dolgok valóságos arányait”. Ne vegyük észre most azt a logikai bukfcenet, hogy a változatos pártosságból miként következhet a valóságos arányok megmaradása. Ennél a bakugrásnál érdekesebb, hogy a korabeli kritikus - más lehetősége nem lévén - a dolgokat leggyakrabban önmagukkal magyarázta. Eszerint a lírikus fejlődése abban mutatkozik meg, hogy gazdagodik. Így aztán, aki lírája középpontjába az élet jelentős eseményeit állítja, gazdagodik, azaz fejlődik. Az ilyesfajta dicséret pedig nyilván hatott, még akkor is, ha képzavaros volt („szép erőt ad az országosan végigszántó költői tekintet”). Alig akadt fiatal, ki ne törekedett volna arra, hogy még egy jelzöt szerezzen, azaz elérje az egészséges fejlődést. Nyilván nem véletlenszerű egybeesés, hogy az *Érlelő napok* anyagából két recenzió is az Eső esik-et emelte ki. Mert soraiban a pártosság mintapéldányát látták:

*Úl a gazda most az ágyon,
derül a friss zuhogáson.
Nem alszik el - dehogyan teszi,
az asszonyt is fölébreszti.*

*Esztergályos, szabó, vājár -
fél ország az ablaknál áll,
Eső esik, nem alszik a
krumpli, búza, kukorica...*

*Ritka vendég, jó ébresztő
hallgatjuk, hogy zúg az eső,
úgy, mintha most benne volna
cseppjében az ország gondja..*

Megvolt a lehetőség, hogy ezt József Attila Esikjével vessék össze, ahol „lassúdad országos eső” társadalmi kor- és kórképet aposztrófált (ti. mindegy volt - mondja a kritikus -, áztatja-e országos eső az új termést hozó földeket, mert a rajtuk termő kenyér elsősorban az urak, s nem az ország kenyere volt). Simon versénél a dicséret csúcsa, hogy azonosítható az élmény: valóban így figyel mindenki az eső kopogására, „gondoljuk, vajon ott kinn, a földken is esik-e, s nő-e az ország, a dolgozó emberek gazdagsága”. Ha ebben a *Szabad Nép* cikkírója ugyancsak a művészi pártosság iskolapéldáját látta, akkor alaposabban meg kell vizsgálni, miért.

Az első két szakasz természeti képei, hasonlatai alig mutatnak többet pillanatnyi helyzetet rögzítő dalnál. A hangutánzásra törekvés (sustorog) és a sorok belső rímei (van még - aludnék) nem egyedi találmányok. A harmadik, és méginkább a negyedik versszakot vált olyanná, amire a kritikusok reagáltak. Nyilván célzatos, hogy a *Szabad Nép* a hasonlat után az „Esztergályos, szabó, vājár” kezdetű részt idézte. Mert attól a munkás és az ország gondja került előtérbe. Azaz, az elfogadott pártosságnak megvoltak a kulcsszavai, s arra rezonáltak az olvasatban. Akkor is, ha ezek messze vittek a lényegtől (arról a költői túlzásról ne is szóljunk, hogy a gazda és a szabó vagy vājár aligha nézett ugyanúgy az esőre).

Mindezekkel együtt a közvetlen természetességet szintén értékelték. Pándi Pál már a *Hajnali lakodalmak* olvasásakor arra bízta Simont, hogy a köznapi apró dolgokból emelkedjen föl az emberiség magasáig. Az *Érlelő napokban* örömmel látta, hogy tágult a költői horizont. Idézem: „Korábbi kötetekének gyengéje volt az idillikus hangulat túltengése, ami költői szemléletének bizonyos egyszínűségét és passzivitását mutatta”. Simonnak a falusi életre nyíló szeme sok mindent megláthatott, de elsősorban a derűsebb mozzanatokot, a szépet és a jót. A Szélső házak piros tetejét, a virágos kertet, a muskátlikat, az emberi mosolyt:

*... Piros cseréptető, tiszta szélső házak,
merész kis rügyei épülő hazámnak,
míg messze városok, falvak földig égnek,
s hamuszín árnya száll a lobogó szélnek,
sorakoztatok csak s bátran mutassátok:
ti hódítjátok meg végül a világot.*

Aligha tagadható, hogy volt ebben a glóbusz egészére figyelés (a távoli háború halvány képe). Mégis ezt a korabeli elvárások kevésnek érezték, hiszen a keményebb és nehezebb napok nem bukkantak fel nála, nem is szólva a konfliktusokról vagy az ellenség gyűlöletéről.

A Szólj, erdő önvizsgálata abban csúcspodott ki, hogy az emberi gyors felejtéssel szemben a természet állandósága adhat tartást és biztatást, a felelősség vállalásához. Így viselte, viselhette el az élet súlyát, s mondhatott vigasztaló szót azoknak, akik az ötvenes évek elején az aszály, a hideg telek, a gyenge termés következményeit elviselték. A felismerés aligha lehetett más, a gondok és a tervezések között a kemény harc tudata is fokozza a belső erőt:

*S tudod, teljes sziveddel, vállal
küzdened kell, hiszen a sors
nyílik már, tárul a csikorgó
óriás ajtó,
mely ezer évig csukva volt.*

Nem tagadható, hogy az *Amint naponta* című verséhez hasonló darabokban a költő pártosan látott. Ha tájképet festett, falusi csendéletet írt vagy zsánereképet, pillanatnyi benyomást vagy emlékezést rögzített, mindenütt azonos hitvallás ismerhető fel. Abból az egyszerű - bár akkoriban egyáltalán nem kézenfekvő - megfontolásból indult ki, hogy a lázas, tevékeny munka izgalma és a csendes órák merengése nem állhat ellentétben egymással, s az egyéni érzelmek nem homályosíthatják el a forradalmi hevület tüzeit. A *gazdagodó élet sokszínű kifejezésére törekedett*.

Erre az akkori szóhasználat szerint a megjelenítő versek voltak a legalkalmasabbak. Ezekben az új jelenségekről vagy a számbavett régiségekről akként lehetett beszélni, hogy az ne keltse a közvetlenség érzetét. A gondolat- és érzésöttozésnek azt a módját tartották igazán jónak, amit Simon a Csöndes *faluvégyben* mutatott

meg. A szélső házaktól ludakat terelő gyerekek (fiú és lány) közé berobban az autó:

*De egyszerre micsoda páni izgalom szállott
lecsapva közéjük, ahogy jöttünket látják:
futkosnak előttünk, habzik a keskeny árok,
nem tudják, lúdjaik-c vagy életük drágább...*

*S míg elporzik közöttük dudálva, előzve
pár pillanat alatt surranó autónk,
én nem tudom, miért, de szemembe futott
újra a régi izgalom forró gyermeki könnye.*

Utólag nézve is azt mondhatjuk, hogy jó érzékkel építette egymásra a gyermekkori emléket és az azt felidéző pillanatot, láttatta a libapásztorok riadalmát és önnön megrendülését. Nem véletlenül nevezték az ehhez hasonló életképek után Simon Istvánt az életképek „mesterének”. A *Ballagó ácsok*, a *Menyasszony*, a *Prometheus fia* és még több darabja a kötetének azt jelezte, jó érzékkel és éles szemmel látott meg valami mások számára fontosat egy-egy pillanatban.

A könyv mintadarabja ebből a szempontból a *Virágzó cseresznyefa*. Az idilli életkép többszörösen sűrítette azt, ami akkor Simon költészetére jellemző volt.

Az első elem: a hely és az idő pontos lejegyzése, egy pillanatilag sem hagy kétséget afelől, hogy épp akkor és épp ott látta meg a fát. Sőt, egy apró fogással még az olvasót is részesévé teszi önnön tévedése korrigálásának:

*Mandula-utcán az éjjel
láttam egy nyíló kicsi fát,
épp rásütött a hold.
Fehérlett rajta a virág, -
azt hittem, hogy mandulafa,
pedig cseresznye volt.*

Az első szakasz két mondata a természeti szépség megfigyelésének minden elemét sűríti. Az éjszakai csend, a holdfény sejtelmessége, a látvány pontos megfogalmazása. Nem véletlen, hogy éppen ott döccentette meg a második mondatot, ahol a távoli felismerést önmagában kontrollálta. A kontraszt itt kettős. Az éji sötétbe hasító hold, s a háttérből (a sötétből) fehéren kivillanó fa. Ebbe játszik a mandula és a cseresznye különbözősége. A külső elemek számbavételének ezzel nincs vége. A közvetlen környezet felmérése fokozza a kontrasztot. Hiszen a virágzó fa „magasbanyúló házfalak” mellett, a fényes ablakok alatt élt meg. Azaz, egyáltalán nem megszokott életterében. Azt hihetnők, hogy az ellentétek már nem fokozhatók, de a költő az utca végén elsuhanó autót sem hagyja említetlenül. A mozdulatlan, az ihlető pillanat eme ellentéte is kellett, hogy előkészítse a figyelemkoncentrációt. A robogó gépkocsiról a fára vetült a tekintet:

*Jólesett látni azt a fát,
millió zsbongó virág
tündöklő seregét.
S egyszerre lassú, halk kopaj,
susogó hullámaival
jött, kúszott közelébb.*

Most már csak a fát nézi. A belső öröm viszont nem a megnyugvást hozta, hanem a lelkiállapotnak inkább megfelelő mozgást. A sok-sok virág, a „tündöklő sereg” még véletlenül sem maradhatott mozdulatlan, a két hangutánzó melléknévi igenév (zsbongó és susogó) nemcsak a teljesebb élményt ígéri, hanem azt is, hogy nem a szemlélődő, hanem a virágzó fa lép (kúszik) közelebb. A különlegesen képzett szóval (kopaj) nemcsak hanghatást fejezett ki, hanem a pillanat áhítatát is.

Az impresszionista kép innen válik igazán érdekessé. Hiszen szinte várjuk, hogy a közeledő fa milyen titkokat mutat meg. A tavaszi éjen összebúvó szerelmesek láthatók alatta. A természeti pillanat (ahogy Tóth Árpádnál vagy Juhász Gyulánál) emberivé válik:

*Két holdfénybe hurkolt alak
épp a cseresznyefa alatt
állt meg és összebújt.
S a csillagos fehér szírom
ott petyegett a vállukon,
ahogy libegve hullt.*

A verset Pándi Pál Scsipacsov szerelmes verseinek humanizmusá jegyében értékelte. Nem tudni, ezzel egyetértett-e a költő? Ám az bizonyos, hogy Simon impresszionizmusának magyarázatához aligha kell ilyen távoli összecsendéseket keresni. A *Nyugat* első nemzedékéből közel állt hozzá Juhász Gyula, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső. Tőlük épp elegendő inspirációt kaphatott az elébe tároló látvány ilyesfajta feldolgozására. A ringó virág motívuma sokfelől eredeztethető, s nyilvánvalóan a holdfényé is. A párhuzam kedvéért elegendő itt utalni Juhász Gyula *Falusi holdjára*, ott ugyancsak észrevehető a humanizálás: „Ő szerelmem, vágyam csillaga, / Az életem, az álmom ő maga. // Szép tünde csillag tarágak között, / Ott tündökölsz már kedvesem fölött: // Ki dús haját, mely fényeddel rokon, / Most bontja ki a messi balkonon.” A holdfény, ágak, szerelem impresszionisztikus összekapcsolása persze egész más okból történt Simon Istvánnál.

Az első három szakaszban azt láttuk, hogy az élmény minél teljesebb leírása a fontos, méghozzá úgy, hogy a költői én legyen a fókuszban (láttam, megálltam, jólesett látni). Ez a személyesség a negyedik versszaktól háttérbe szorul, és átadja a helyét a tágabb (ha tetszik, általánosabb) költői feladatnak, ami nem egyéb, mint a felbukkant pillanatkép szavakkal való rögzítése. Aligha tagadható a festőiség abban, ahogyan a fa alatt állókra a fehér szíromok hullanak. Hogy a költő is úgy gondolta, azt az ötödik rész igazolja, azaz a többlettel, hogy az adott pillanatban az emberi boldogsággal azonosult minden. A fehér szírmú virág jelképe ebbe a irányba mutatott, de kellett még a nyílt szókimondás, az önfeledtség, a kézmeleg kapcsolat jelzése és rajza, sőt, a sarjadzó gyümölcs termésének előrevetítése. A telitalálatos képben a kulcsszó a boldogság, illetve az abból kinövő eljövendő új:

*Gyönyörű kép: a költő ha
a boldogság hű piktora
álljon meg, fesse le:
két önfeledt, szép fiatal,
kiket virággal betakart
a tavasz éjjele,*

*a ringó fát, a fa alatt
testen a karnyi kapcsolat,
míg egymást ölelik -
Virágszóró cseresznyefa.
Ő ringatja majd a tavasz
első gyümölcsseit.*

A szerkesztés eddig szimmetrikus, három-három szak jutott az élmény és a hozzá kapcsolódó költői feladat összegezésére. De a második hátról eltűnt a lírikus, illetve pontosabb úgy fogalmazni, hogy háttérbe húzódott. Az egyszerűn túlmutató élmény miatt. A lezárásban visszatér, még ha ezzel fel is borul a szerkesztés harmóniája (ballagtam tovább). Úgy tűnik, mintha emelkedetté, már-már pátoszossá válna a költemény vége, de nem akart egyebet mondani, mint „pár tiszta szó”-val köznapi kívánságot: a boldogság évtizedekre maradjon meg.

A kötet megjelenésekor és utólag is mondható, a szépségre, örömrre, a gyönyörködtetésre hajlamos a *Virágzó cseresznyefához* hasonlatos versek írója. Érvelni lehet azzal, hogy az *Értelők napok* jó néhány szemlélet- és látásmódot kifejező versében az „érzelmes idilli képsor” dominál. Példaként a később (1958-ban) kötet címme is választott *Pacsirtaszó* állhat. Abban a madár vigan szól és édesen énekel, a nap sárga, az ég kék - egyszóval minden gyönyörűnek tűnik. Igen, az olvasó képzelheti úgy, ha csak a felszínre figyel. Ám, ha a képek nyomán átgondoljuk, hol és mikor szól a pacsirta, akkor a egyik legkeményebb paraszti munkával (a szántással) szembesülünk, s ez már némiképp más megvilágításban mutatja a költői szándékot. Éppen nem idilli pillanatról van szó, hanem a verejtékes, nehéz munkához kapcsolódó jelenségről. Kardos

László észrevette, hogy Simon Istvánnak volt szeme az emberek gondjaira. Kétségtelen, a meggyőző, bizalmasabb hatásokra fogékonyabb volt, szívesen hozott közel apró részleteket, de az is igaz, tudott bánni az általánossal, tágabb érvényességűvé emelte azt, ami alkalmas volt rá. Különösen az értékelendő, hogy az akkori fiatalság, az 1945 után eszmélők életérzéseit, világlátását ő is törekedett megmutatni.

Azt nem feledhetjük, hogy az *Irodalmi Újság* kritikusai - a szemantizmus követelményeinek megfelelően - szemlét kellett tartson a „harcosság” felett. A *Nyár a Sárréten, Csöndes faluvég, Az első út, Kis menyecske, Fecskék, Csak így élhetek, Varázslat, Emlék* címszerű felsorolása után azt kifogásolta, hogy ezekben semmiféle utalás nincs a mindennapi harcokra és eredményekre. Aztán következett a szokásos fordulat: a látszat csal. Mert a politikai harcnak „ezer meg ezer formája van”, s abból egy lehetséges Simon István költői álláspontja. A belemagyarázás szinte klasszikus példája lehetne a cikkből ez a mondat: „úgy otthon van az épülő szocializmus magyar világában, annyira végleges és egyetlen életforma neki az új magyar valóság, annyira természetes levegője a népi demokrácia szelleme, hogy ez az életérzés a verseken át harcosan szuggálja az új élet szilárdságának, megdönthetlenségének konstruktív tudatát”. Mindezek elismerése után persze nem hagyta el a megjegyzést, hogy nem lenne jó, ha a költők csak ezzel a lehetőséggel élnének, mert szükségét látta kemény, éles és súlyos fegyvereknek. Ha a mondatokról lehántjuk a politikai kliséket, az üres frázisokat, akkor látszik, hogy mit és miért magyarázott a kötetbe a kritikus. S rögtön előtűnik a lényeg is: Simon István otthon volt a magyar valóságban. Képelete kétségtelenül a közvetlen, kapcsolat-meleg motívumok között járt a legszívesebben. Ezért nem volt idegen tőle a szelíd humor.

Máig eljutva gyanú ébred, hogy 1953-ban a sztereotípiák a legnagyobb szerep, s fontosabbá vált ezek ismételtetése, mint egy lírai világ karaktervonásainak feltárása. Az egysíkúsg vonala volt a viszonyítás alapja. De nem a tényleges teljesítményt mérték így, hanem a fixnek vélt mércéhez képest az eltérést és az azonosságokat. Legyen elegendő itt hivatkozni az 1953-ban ugyancsak kötettel jelentkező Csanádi Imrére és Bihari Sándorra. A recenzens mindkettőjüknél azt emelte ki, hogy: „egyre mélyebben otthon vannak az új magyar életben”. Vagyis a korabeli kritikákban az otthonosság csaknem ugyanolyan semmitmondó fordulat, mint a politikai klisék szajkózása.

Mert az élet valósága egyet jelentett a leleplezéssel, illetve azzal, hogy bírálják az elmúltat, emlegették az elnyomók és elnyomottak harcát. Csanádi Imre különösen verses portréiban, zsánerképeiben igyekezett a kritikát erősíteni vagy pártos szeretetét megcsillantani. *Hont* verselte meg, a bátor parasztlányt, aki miután párttitkár lett a csoportban, kiszórta a falakról a szentek képeit. S mit tett helyükre? Ime a csúcsra járatott ötlet:

*Egyik képen Lenin beszél,
tankon állva,
a másikon Sztálin gyűjt épp
a pipára...*

Biztatás és optimizmus kellett, s néha már olyan egyoldalúsággal adagolták a derűt, hogy az még az elkötelezett kritikusoknak is feltűnt. Bihari Sándor: *Emelt fővel* című kötetében „kerekebb a világ”, mint a valóságban, jegyezte meg Pándi Pál. Persze csak azért, hogy keményebb életanyagot kérjen számon, illetve az abból csíholható bizalmat, „a szocializmus tüzes szikráját”. A többoldalúság követelményét is azért találták, hogy arra alapozva elmarasztalhasák a költőt, aki a korabeli élet szépségét és igazságait nem élet-és elvszerűen fejezi ki. Az életről másként egyesek nem olvastak szívesen, csak pártos magatartással. Emiatt dicsérték Simon István *Láz, Amit naponta, Szólj erdő* című verseit. Ezek mindegyikében szó volt a felelősségről, a vállalt küzdelemről, a sors újraformálásáról. Az *Érlelő napok* kötet komponálásakor is előkerült ez a szempont, hiszen a *Pár percnyi csendben* minden együtt van, amit kívántak:

*és újra fut a gép, zszibong az élet
bizton, pontosan, s amíg körülnézek:
kezetől száll a vas, ragyog a rend,
s ragyog a napban fönt a parlament
csúcsán, mintha a szive, az a csillag,
amelynek tüze kihunyt, de a csillag
fényét nem veszti, itt ragyog, így ég
vezetni téged új emberiség.*

Utóbb Simon maga is hangsúlyozta, hogy az ötvenes évek eleén legalábbis kétféle optimizmus volt. Az egyik azoké, akik tizen-nyolc-húsz évesen a világot akarták megforgatni. Azaz tenni, dolgozni a jobbért. Ezt keresztezte, olykor el is fedte a másik, a hivatalosan gyártott, a csak szavakkal dobálódzó. Ennek nem volt könnyű ellenállni, hiszen az egymásra licitálás jó pontnak, az érvénysüléshez elengedhetetlennek tűnt. Az éles szemű kritikusok nem elégedtek meg a nép, a természet valóságával, hiszen csak az beszélhetett hitelesen, aki otthon volt a munkásság, a gyárak világában (azon kevesen akadtak fenn, hogy a nép fogalmába miért nem fért bele egy másik osztály).

Az optimizmusnak a dal, a csengő rímek feleltek meg a legjobban. Utólag nehéz eldönteni, hogy Simon az *Érlelő napokban* költői bizonytalansággal vagy tudatosan lazított-e a csendülésen. Valószínűek látszik, hogy szándékolt lazaságot vitt a versformákba. Ezt látszik igazolni, hogy a feszes indítások után a pontos ritmust feloldotta, döccentette. A jambuszt keverte a trocheusszal, a magyaros ütemet európai verslábakkal. Ezek a kísérletek zárják az első korszakot.

Sárkány Márta
MÉLYSÉGEK ÉS MAGASSÁGOK
 (Játék egy felvonásban)

(A cselekmény egy alagsori lakásban játszódik. A lakás rendezetlen, koszos. Az ablakok besötétítve, a függöny félig lelóg, nincs ágynemű. Ágnes pokrócba burkolózva alszik. Csöngögetnek. Ágnes rezzenéstelenül alszik tovább. Ismét csöngögetnek. Ágnes felül Megrázza a fejét. A haja kócos. Kikászálódik az ágyból.)

A.: - Ki a lószar lehet ilyenkor?

(Nem húz papucsot, dülöngélve, koszos tréningruhájában megy az ajtóhoz. Hosszún matat a zárban, végre kinyitja. A beáramló fénytől hunyorog, alig ismeri meg Nóráit. N. elegáns, finom. A. hunyorog a fényben. Félreáll az ajtóból, kicsit meghajol.)

A.: - Parancsolj kérlek, befáradni.

(N. megdöbben Á állapotán. Nem mozdul.)

N.: Szervusz. Éppen csak erre jártam. Gondoltam...

A.: - Le is ülhetsz. Nem ragadsz oda.

(N. a székhez megy. Retiküljéből papír zsebkendőt vesz elő. Törölni akarja a széket.)

A.: (indulatosan rászól): - Ezt itt nem, édesem. Ez az én otthonom. Ez az én koszos.

N.: - Hol van a szép lakásod, hol van az autód?

(N. az ablak felé megy. El akarja húzni a függönyöket.)

A.: (rákiált): Ne nyisd ki. (Csendesebben). - Kimennek az én mámoros gondolataim.

N.: -Alkoholmámoros...

A.: - Nem is ittam. Csak délben ledőltem egy kicsit. Rosszat ettem. Fáj a gyomrom (a máját fogja, visszamászik az ágyba.)

N.: - Tudom, hogy ittál. Ma vasárnap délelőtt van. Az a kérdés, pénteken vagy szombaton délben feküdtél-e le. Az a kérdés, hogy csak iszol, vagy néha eszel is?

A.: - Mondtam, hogy nem iszom.

(N. közben kinyitogatja a kredencet, étel után kutat.)

A.: - Ha tudtam volna, hogy jössz, főztem volna neked finomat. Meg süttöttem volna.

N.: - Nem emlékszem arra, hogy valamikor is meghívtál volna akár egy pohár teára. Egyébként sincs itthon semmi enivaló.

A.: (szórakozottan): - Pedig nagy bevásárlást csaptam. Az utcán meg kiraboltak.

N.: {A. felé fordul, de a kredenc ajtaját nem engedi el}: - Fogadom, hogy nem tettél feljelentést.

A.: - Azt mondták a rendőrségen, hogy felesleges. Manapság minden órában, minden percben kirabolnak valahol valakit. A tettes ismeretlen. Legalább van egy jóllakott ismeretlen a világon.

N.: -A bort biztosan nem lopta el tőled senki. (Tovább kutat.)

A. (ahogy N. nyitogatja a szekrényt): - Hideg, hideg...

(Egyre csendesebben mondja, mór motyog. A fal felé fordul. N. abahagyja a kutatást, odalép A. ágyához, be akarja takarni A-t, s ahogy a takarót megmozdítja, megzörren a földön egy üveg.)

A.: - Forró, forró, tűz. (Kuncog.) - Van még egy a mosógépben, egy a kukában. Direkt vettem üres üvegeket, hogy téged bosszantsalak. (Nevetgél. N. felveszi az üveget, a szék mellé teszi)

N.: - Engem nem bosszant, hogy iszol. Nekem fáj, hogy meg akarsz halni. (Észreveszi apjuk képét a falon. A kép hátoldala látszik. Megdöbbenve.): - Miért fordítottad el apa képét? Nagyon jó fotó. Szépen kinagyították. Téged akartalak meglepni vele. Tudom, hogy szeretted apát.

A.: - Ne lássa szegény, milyen siralmasan élek.

N.: (A képhez lép. Leveszi a falról, gyengéden letörölgeti a portól, visszaakasztja. Szimatolni kezd.) - Mi ez a bűz? (Szimatolva a fürdőkád felé megy.) - Jóságos isten. Egy hete ázik a ruha. Egy hete nem fürdöttél?

A.: - Valami bőrbetegségem van. Nem bírom a vizet.

N.: - Mutasd magad.

A. (Kelletlenül feláll, letolja a nadrágját. Mindkét lábszára vörös, mintha megégették volna.)

N.: - Azonnal elviszlek egy orvoshoz.

A.: - Ez allergia. Majd elmúlik. (Visszamaszik az ágyba. Láthatóan kinnal húzza fel a nadrágját. Morog.) - Nem cipelsz te engem sehová.

N.: - Ha a lábad allergiás is, ezért még moshattál volna.

A.: - Úgysem száradna meg.

N.: - Adtam pénzt szénre.

A.: - Azt mondta a fuvaros, még kétszer annyi kell. Addig ki sem áll a kocsijával.

N.: - Nem adok több pénzt. Hozatok én neked szénre.

A.: - Ahogy gondolod. Amit eddig adtál, az mind elvész. A fuvaros ragaszkodott a foglalóhoz.

N.: - Az én foglalóm zsurgítja a te májadat. Az én szemem fogja fűteni a te kályhádát.

A.: - Édes, kedves hucigám, miért vagy ennyire jó?

N.: - Ma van a születésnapod. Isten éltessen.

(A táskájából egy szőlőalakra felfűzött konyakos meggyet vesz elő.)

A.: - Ez olyan mint egy magyar népmese. Csoki is meg nem is. Alkohol is, nem is. Ajándék is, nem is.

N.: - Mi az, hogy ajándék is, nem is?

A.: - Mert nekem hoztad, de te eszed meg. Én utálom.

N. (Leül, kibontja a bon-bont, egyet bekap.) - Ne haragudj. Elfelejtettem.

A.: 48 éve nem szeretem. Most már ne is strapáid magad, hogy megjegyezd erre a rövid időre. (Lekászálódik az ágyról. Odamegy a testvéréhez, lehajol hozzá, megcsókolja) - Azért kösz. (Közben bal kezével felemeli a whiskys üveget. Megfordul, testével takarja az üveget. Visszamegy az ágyba. Felkuporodik, nagyot húz az italból. Szemét lecsukja. Elégedett.)

N.: (Odamegy hozzá. Letérdel elé, két kezével átöleli.) - Ne halj meg, kérlek. Szükségem van rád.

Á.: (Tovább iszik.) - Hát persze. Nem halhatok meg, amíg ki nem analizálsz. (Nevetgél) Ki nem onalizálsz. Mert cikkor nem tudod megírni a doktori disszertációd. Nem lesz semmiféle tudományos plecsnőd, aminek csupán a gondolatától is elélvezel. (Simogatja N. haját, ráhajol, megcsókolja N. fejét, alig észrevehetően.)

N.: - Tudtam, hogy segítesz. Mindig olyan jó testvérem voltál. Pszichológiai szempontból is nagy kincs vagy. (Feláll, a szék fele megy, táskájából jegyzetfüzetet, tollat vesz ki. Kicsit gondolkodik, aztán egy üveg konyakot is elővesz. Leteszi az ágy elé.)

A.: (elégedetten) - Whiskyt iszom konyak kísérvél. Tiéd lesz a legjobb disszertáció. (Egyik kezét leteszi a földre, a másikkal a konyakos üveg felé nyúl. N. gond nélkül odaadja neki. A. ágya mellé húzza a széket, leül.)

N.: - Milyen érdekes. A találkozásaink mindig veszekedéssel kezdődnek.

A.: - Mielőtt belefognál, kapsz tőlem egy kis házi feladatot. Mondd meg, miért szeretek szarni. Kiürülnek a beleim. Megtisztulok belülről. Kifejezetten örömmel szarok a világra. A világ is szarik rám. Pedig nincs is bélrendszere, nincs is kloákája.

N.: - Miből gondolod, hogy te (keresi a szavakat) felesleges vagy a világban?

Á.: (Feláll az ágyról, körbemutat a szobában.) - Nézz körül. A huszadik század végén vagyunk. Nincs munkám, nincs jövedelmem. Tök üres a zsebem. Napok óta ki sem tettem a lábam a lakásból, mert még a levegőért is fizetni kell. Csorog a nyálam egy kis lúdlábért, Rigó Jancsiért - azért mondjuk másom is csorog - de még egy kiflit sem tudok venni magamnak. Abból élek, amit tőled ellopok. Meg amit a boltból ellopok. Nyolc évvel ezelőtt nem ittam. Szép voltam, fodrászhoz jártam. Voltak elegáns ruháim, kifestettem magam. Aztán felmondtak és kész. Egy negyvenes nő nem nő, nem ember. Kicipeltek a társadalmi Taigetoszra, és leszartak.

N.: - Lakásod volt, autód. Gondolom, konyak formájában elpárolgott.

A.: - Láttál te már olyan autót, amelyik konyakkal megy?

N.: Akartam neked munkát adni. Megtudtad a pácienseim címét, és elmentél hozzánk kölcsönökhöz.

A.: (*Megrántja a vállát*) - Te vagy a szakember, fejtsd meg, miért vagyok ilyen.

N.: - Jó. Akkor kezdjük. Mondok szavakat, te mondd, hogy mi jut eszedbe ezekről a szavakról.

A.: - Aha. Kék ég, zöld fű, zöldfülű, medve, bocs, medvebocs, bocs...

N.: Hála.

(*Á nem válaszol.*)

N.: - Hála. (*Hangosabban mondja, tollával a szék kariájára koppint. Előredől, szinte kiáltja*): Hála!

A.: (*csendben*); - Ne ordíts.

N.: - Ha egyszer nem hallasz.

A.: - Hallottam. A háláról az jut eszembe, hogy ne ordíts. Mindig azt ordították. Hálósna kell lennem, hogy egy ilyen rossz, gonosz gyereknek is hoz ajándékot a Jézuska. Társasjátékot kaptam, amit veled kellett eljátszanom. Te olyan voltál a kis kék bársony ruhácskában, masnival a hajadban, mint a megtestesült jóság, szoborba merevedett szófogadás. Megkaptad a saját külön bejáratú alvószobádat. Anyucika, Apucika, mondtad és megcsókoltad őket. Meg tudtalak volna ölni. Minden játékban csaltál. Én meg éjjel arról álmodoztam, hogy kinyomom a babád szemét.

N.: - Kegyelem.

A.: (*felcsattan*) - Mi az isten! Keresztény disszertációt írsz?

N.: - Kegyelem.

A.: - Disznóölés. Adjatok kegyelmet a disznónak.

N.: - Szeretet.

A.: - Irhabunda.

N. (*Kizökken a szerepéből*): - Hogyhogy irhabunda?

A.: - Apa mindig az ígérte, vesz nekem egy irhabundát. De soha nem kaptam meg.

N.: - Hang.

Á.: - Kép.

N.: - Zene.

A.: - Látom.

N.: - Feszület.

Á.: - Meghalt.

N.: - Látom.

A.: - Tudom. Te ölted meg.

N.: - Te megörlültél.

A.: - Hallom, hogy sír a kisbabám. Látom, hogy odamész hozzá. Felemeled. Szól a zene. Kiviszed a gyereket az erkélyre. Kiabálok. Fogd erősen. De csak ordít a rádió. Odamész az erkélyhez. Rosszul fogod a gyereket. Futok, a gyerek eltolja magát tőled. Hirtelen. Megbillen, és az én drága kicsi, élő babám, az egyetlen, amim volt, kirepül a kezedből.

N.: (*Motyog*) - Véletlen volt. Baleset. Nem öltem meg.

A.: - Dehogynem, kishúgom. Nekem ő volt az egyetlen ajándék az életemben. Neked meg az nem jutott. Meddő a méhed, meddő az agyad, meddő a gondolatod. Nem vagy nő, nem vagy anya, nem vagy feleség. Egy két lábon járó érzéketlen fatuskó vagy. És most tőlem várod a megváltást. Amit egész életedben elcsesztél, ezzel a szar tudományos biz-basszal akarod pótolni. Hánynom kell. (*Hozzáteszi*) Csak azt tudnám, miért szeretlek.

N.: - Akkor most nem segítesz?

A.: (*Elgondolkodik*): De. Segítek. Fejtsd meg, miért vajudom ki a gondolataimat. (*A szoba közepére megy. Amit mond, eljártssza.*) - Állok a földön. Térdem kissé behajlítom, kezemet előre lógatom. Kicsit himbálózok. Karjaimat halra kezdve körkörösén mozgatom. Közben lassan kinyúlok, kiegyenesedem, kezeim már az ég felé nyúlnak, testem hullámvonalban rángatózik, és az összes gondolatom egy ordítással megszületik. Olyan jó ordítani, akkor már a könykömet az oldalamba szorítom, összegörnyedve ordítok, hogy te vagy a legjobb testvér, te vagy nekem az egyetlen, nincsen már nekem se apám, se anyám, se gyerekeim, se férjem. (*Hirtelen abbahagyja. Visszamegy az ágyhoz, iszik.*) - Emlékszel Kállai Gyurira? (*Felegyenesedik, szembefordul N-nel*) - Te tudtad, mennyire szerelmes voltam belé. Azt mondtad, elmegyünk hármában sétálni és egy alkalmas pillanatban egyedül hagysz minket. Még most is az orromban érzem annak az estének az illatát. Augusztus volt. Olyan átkozottul szerelmes voltam, hogy azt el sem tudom mondani. Mind a nyolcvan kilóm Kállai Gyurira vágyott. Fel-

vettem a legszebb rózsaszín ruhámat. Tüllruha volt, nagypapa testvére hozta Amerikából. Te felvettél egy farmert és egy pólót. A múlt század és a jövő század. Az út végén Kállai Gyuri persze a te kezdetet fogta. (*Ahogy mondja, úgy himbálózik.*)

N.: - A sötétben egyszerűen megcsókoltam.

A.: (*Abbahagyja a himbálózást. Leül. A whiskys üvegből nagyot kortyol. A konykós üveget az üveg nyakánál fogva himbálja, mintha le akarná ejteni.*)

N.: (*ljedten rászól*): - Vigyázz, egy vagyonba került.

A.: (*Elgondolkodva*): - Jó nagy szemét vagy te, húgocskám.

N.: (*feláll, tölt egy pohárral Á-nak.*) - Nem értesz te semmit.

A.: - Ma este meg fogok halni.

N.: (*Megdöbbenve.*) - Nem. Nem, nem, nem. Nem tisztáztuk még a dolgainkat, nem rendeztük az életünket. (*Odamegy Á-hoz, két kézzel megragadja, A vállát, rázza.*)

Á. (*Higgadtan*) - Te nem tisztáztad a dolgodat, te nem rendezted az életedet. Az enyém egészséges egész. Egy alkoholista rohadt kurva vagyok. Élősködő. És rohadó. Belülről megrohadtam. Olyan vagyok, mint egy kutya, amelyiket elütötte az autó. Vonítva elrohantam a világ elől meghalni, ebbe a hatszor hatos szuterénbe, amely egyszerre nappali, hálószoba, konyha, kamra, fürdőszoba, WC. Hát dolgozószoba, az nincs.

N.: (*Letérdel Á ágya elé, fejét A-ra hajítja*): - Nem tudok nélküled élni. Te vagy az énem egyik fele. Ha meghalsz, veled halok.

A.: (*Simogatja N. fejét*): - Ha meghalok, akkor kezdesz el élni. Nem kell már velem törődnöd. Nem kell eltartanod. Vehetnél magadnak aranyat, bundát...

N.: - Hogy vett volna neked apa irhabundát? Havi száz forint zseb-pénzt kapott Marianntól. Amikor meghalt, a harmincyolc éves zakója belső zsebében tizenhatezer-háromszázötvennyolc forint volt. Még kétezer kellett volna és megvette volna a bundát. (*N. tölt magának egy italt. Csendesen beszél*) - Azt hiszed könnyű volt azzal a tudattal élnem, hogy apa meg nagypapa is csak téged szeretett? Az első gyerek, az első unoka...

A.: (*Közbeveg*): - Az első alkoholista, az első kurva...

N.: - Te? Emlékszel, mit művelt Mariann, amikor megtalált téged az ágyban Viktorral?

A.: (*feláll az ágyból, eljártssza a jelenetet*) - Ágnes, Ágnes, hol az isten csudájában vagy? Gyere elő, mert úgyis előszedlek, bárhol is vagy. Azt hiszed, jó nekem, hogy mások kölkei után ganézzak, a nyelvem a földet söpri, annyit dolgozom utánatok, ti meg csak helytéltek egész nap, még arra is lusták vagytok, hogy egy pénzest pasast fogjatok magatoknak, pedig itt van Viktor, micsoda kellemes, jellemes fiatalember, gyűrűje van a jobb keze kisujján, vastag aranylánc lóg a nyakán, csak gondosan eltakarja, nehogy szóbeszéd tárgyja legyen, mert az okos ember eltitkolja a gazdagságot, csak az olyan buták és primitívek dicsekednek vele, mint ti, ilyen flanc, olyan flanc, körömlakk, meg nylonharisnya, mondta is a Viktor igen finom és művelt anyukája, hogy esküvő csak a templomban lehet, a fizetést haza kell adni, majd ő beosztja, mert ő megtanulta az öreg kisasszonyoknál, hogyan kell egy háztartást vezetni, bezzeg a mai fiatalok azt sem tudják, mi az a háztartási napló, és ez a Viktor olyan finom úriember, olyan gyönyörű férfi, hogy az utca összes lányos mamája csak Viktorról álmodozik, még én is meg gondolnám magam, ha nem kötöttem volna össze isten és ember előtt magamat az apáttal, ő én vadbarom, én marha, én ütődött, hogy nektek adtam az ifjúságomat, a szépségemet, a jószágomat, és tessék, mit kapok érte cserébe, Ágnes gyere elő, utoljára mondom, mert kitekerem a nyakadat, ha három másodpercen belül nem leszel itt, Jézus Mária, Szent József, Viktor, hát maga hogy került ide, Viktor legalább egy lepedővel takarja el magát, vagy inkább Ágnes, vagy mindkettőjüket, égjenek el a Gyehennán, Szűz Máriám, segíts.

(*A. visszahuppan az ágyra, nevetnek, A húz egyet az üvegből, lábait égnek emeli, aztán az ágyhoz veri nevetésben, N. vele nevet, jökdvük lesz.*)

Á.: - Most én kérdezek.

N.: - Akkor most én iszom.

Á.: - Húzd meg, aztán durr bele.

N.: - Dirr bele, durr bele, rábele, bele, hajrá, hajrá Pest megye...

Á.: - Ragyogó!

N.: - Ragyogó fogsor, üde száj, reggel, este Ovenall.

Á.: - Este.

NÉMETH JÁNOS KERÁMIÁJA

N.: *(énekelni kezd)*: - Este van, este, szép csendes est, ragyognak ránk a csillagok. Nem zúg a szellő, a sátrak mellől, jó anyám, csak rád gondolok. Aggódó könnyes két szemedre, mosolygó szép tekintetedre, te jutsz eszembe jó anyám, téged szeretlek igazán... *(A dal egyre halkabb lesz. Amíg N. énekel, A a háta mögé megy, lassan masszírozni kezdi N. nyakát, vállát).*

A.: - Nyomasztó, ha valaki tudja, hogy már halott anyjából szedték ki.

N.: - Kicsi koromban azt szerettem volna, hogy te légy az anyám.

A.: *(visszaemlékezve, elmerengve)*: - Az autóban ültem én is. Amikor felborultunk, anya a hasát fogta, nem engem. Téged védett, nem engem.

N.: - Ezért gyűlöltél?

A.: - Dehogyan gyűlöltelek.

N.: - Akkor miért keserítetted meg minden napomat? Ha megállt a busz, leugrottál róla, otthagytál. Olyan nehéz volt téged szeretni.

A.: - Azt akartam, hogy vessz el, hogy ne gyere haza többet, hogy én legyek az egyedüli gyerek, hogy csak engem babusgassanak.

N.: - Ezt nem mondhatod komolyan.

A.: - Hát persze, hogy nem. Végigrohantam az utat a következő buszmegállóig, a Damjanich, a Knézich, a Vécsey utcán. Te meg hazabotorkáltál az aradi tizenhárom másik felén.

N.: - Nem, én a Tompa Mihályon és a Jókai Móron mentem haza. *(Nevetnek).*

A.: *(legyint)* - Azok is ezernyolcszázadok.

N.: - Amikor hazaértem, apa kukoricára térdepeltetett. Ráírta egy cédulára, az alapszabályt: Soha nem hagyjuk el a testvérünket. A cédulát az orrom elé, a falra rajzszögezte.

A.: - Hát nem is mondtam meg neki, hogy én hagyta el téged, nem te engem. Volt bennem egy kis privát gonoszság.

N.: - Meg azt is utáltam, hogy egyszeresek megálltál az úton. Hiába kértelek, gyere már, álltál, mint akinek földbe gyökerezett a lába, a szádát összeszorítottad, egy rohadt szót nem szóltál. Ha elindultam, két lépéssel később te is elindultál. Ha megálltam, hogy bevárjalak, megálltál.

A.: *(lassan feláll, elhúzza az egyik ablak elől a sötétítőt).*

N.: - Emlékszem egyszer úgy megütöttél egy fiút, hogy eleredt az orra vére. A fiú csak annyit mondott...

A.: - ideje melltartót vened.

A.: - Igaza volt. Nem ugrálhatnak a mellek csak úgy.

N.: - Nem volt igaza. A te melleid szabadon ugrálhattak.

N.: - Mindig úgy éreztem, te vagy a védangyalom. Kézenfogva akartam veled járni.

A.: - Emlékszel még a ratatabummbumra?

N.: - Bejött nagyapa, kucsmában, sálban.

(A. és N. középre megy. Utánozzák nagyapát, tapsolnak, aztán dörzsölik a kezüket. Egyszerre mondják):

- Jó reggelt, itt a tej, szenvusz paplan, szervusz párna, öltözködni kell. Na, kelfőlni gyerekek, kelfőlni. Már megint nem húztatok az ágy lábára zoknit. Azért tüszögtök. Mi lesz már, a hasatokra süt a nap.

N.: - Akkor én a dunyhád alá bújtam. Elvesztünk az ágy nemű között.

A.: - Derékig felhúztuk a hálóingünket, és összevertük a meztelen seggünket.

(Hátat fordítanak egymásnak, A. letolja a nadrágját, N. felhúzza a szoknyáját).

A.: - Éni pénii jupi néni, itt van egy kis szaros bébi...

N.: - Ne, ne ezt...

Á.: - Ratata

(A. és N. egyszerre: bumm, bumm A bumm-bummra összeverik a feneküket).

N.: - Ne lökj olyan nagyot, mint régen!

A.: - Hánynom kell és beszarok, a síromba ballagok...

N.: - Hagyd abba!

Á.: - Ratata

(A és N. egyszerre: bumm, bumm. Megint összeverik a feneküket).

N.: - Mondjál szépet, okosat, kedveset és habosat...

A. *(ordít)*: - Ratatabummbumm, ratatabummbumm. *(Nagyot lök N.-n, N. előrebukik, elesik)*

N.: - Most miért bántasz?

A. *(dühösen)*: - Ne nézz már rám ilyen szomorúan, ilyen megbocsátóan. *(Odamegy N.-hez, vállánál fogva megrázza, rákiált)* -

Küldj már el egyszer a jó bűdös francba, a fészkes fekete fenébe, a poklok poklába. Mondd azt, hogy egy ilyen szar, szemét kurva a gyehenna tüzén fog elégni, köpj le, ordítsd a pofámba, nem vagyok arra méltó, hogy a testvéred legyek. Legyél már egyszer ember, legyenek már benned emberi érzések, nem vagy te angyal, nem vagy te a megtestesült jóság. *(Leül N. székére, megint iszik.)*

N.: - Nem tudom, hogy jó vagyok-e. Nem tudom, hogy én én vagyok-e. Nem voltak gonosz gondolataim. Olyan sokszor bántottál.

(Á. halkan énekelni kezd: - Körben áll egy kislányka, lássuk ki lesz a párja... N. odamegy Á.-hoz, folytatja: - Kit választ, kit szeret legjobban, fordulok gyorsan összekapaszkodnak, forognak), vége, vége, vége mindennek, vége a jókedvünknek. El ne engedj, mint régen!

A.: - Dehogyan engedlek, örülök, hogy állok a lábamon.

(N. közelebb fog, átöleli Á.-t, leülteti a földre. A. rémülten kapaszkodik N.-be, sírni kezd.)

A.: - Annyira vártalak. Nagyon félek, nem akarok meghalni.

N.: - Mióta tudod?

A.: - A nyáron tudtam meg. Fél éve.

N.: - Miért nem szóltál?

A.: - Azt hittem, megérzed. Tudnod kellett volna, hogy itt a helyed. Fognod kellett volna a kezem. Szórd szét a hamvaimat. Ne legyen egy hely, ahol rám emlékezel. Mindenhol legyek veled. Ne engedj el, kérlek.

N.: - Veled maradok.

A.: *(mesél)*: - Amikor az orvos fehér köpenyében leült szemben velem, íróasztala mögé, könyökére támasztotta kezeit, ujjait nyújtva egymáshoz érintette, majd jobb kezével végigsimította tar koponyáját, nyakát kissé meghajlította, majd ujjai ismét a másik kéz biztonságát keresték, aztán erőt nyerve levette szemüvegét, zavartan zsebkendő után kutatott, aprólékosan megtörölte a lencséket, precízen és pontosan visszaigazgatta a keretet az orra hegyére, és fülére, amikor megnyalta a száját és beleharapott első ajka jobb oldalába, amikor mereven az asztal lapját nézte és rájött, több időt már nem nyerhet, akkor még azt hittem, ember vagyok. Amikor elkezdte, hogy asszonyom, Ön egy értelmes ember, akkor úgy éreztem, valamilyen más dimenzióba kerültem és tárgygyá változtam. Tárggyá és ténnyé. Elemezhetővé és vizsgálhatóvá. És egy későbbi stádiumban boncolhatóvá. - Mindent tudok. - Mondtam magabiztosan. A könnycsatornáim befelé megnyíltak. A sós víz kis érré, patakka, folyóvá, folyammá duzzadt bennem, s mert testem közepén nem talált torkolatot, visszafordult, ragadós, ocsmány nyál és egyéb hordalék kíséretében torkomat csapdosta, agyam azonban visszaparancsolta az eredeti folyás irányába. Akkor a bennem lakó isten abban a téves hitben, hogy dolgát jól végezte, végignézett a lecsendesült folyamon, hátat fordított a tengernek, nem vette észre, hogy a szökőár feltámadott. Bensőmben hatalmas hullámmások indultak meg, a folyók, patakok, erek rémült összevisszaságban áramlottak, összezsaptak, megszűntek és újak alakultak, a medrek mellett épült csontházak, izomszövetek, sejtek megrepedeztek, bőröm alatt összetört halmazban, mint egy koponyatetőn összeszőkött zsákban csörömpöltem ott benn, darabokra hullva. Az első vihar elvonult. A hatalmas dübörgés után fájdalmas csend lett. - Tudom, mire gondolsz most - mondta az orvos. - Honnan tudná? - akartam ordítani. Két öklömmel vertem volna a mellét. De ő hátradőlt a széken, ne hallja meg a belőlem kiszakadó hangokat, ütésem ne éri el a testét. Erre a reakcióra várt. Én pedig nem fogok úgy viselkedni, mint bárki más. Bár a halálom olyan lesz, mint bárki másé. - Jöjjön el velem Myconos szigetére! Ahogy ezt kimondtam, kicsit előrehajoltam, megfogtam a kezét. Megdöbentem azon, milyen hidegek az ujjai. Milyen nyirkosak. Betegségnyirkosak. Betegséghidegek. Tudtam, hogy azt fogja mondani, maga nagyon kemény asszony. - Maga nagyon kemény asszony. - mondta elgondolkozva. - Elvezni fogja az életet. - Jelentőségteljesen ránéztem, kacérkodva mosolyogtam. Rágyújtottam. Élvezheti-e az életet az, aki naponta többször is elmondja, ön meg fog halni, nem látja a napot, az eget, a hegyet, a felhőket, a fákat, a bokrokat, a rózsát, a liliumot, a dáliát. Igen, nem látom többé az erős, egyesenes kardvirágot. Magam adom neki. A föld alól táplálom magamból. A legdrágább ajándékot kapja tőlem. - Hőfőhérszázak, mélykék tenger. A víz úgy fogadja magába, s úgy teszi ki a partra, mint a leggyengébb szerető. A szél úgy simogatja az arcát, mint édesanya. A nap

és a hold vigyáz magára. - Miközben ezt mondtam, elmerengtem. Igen. Még egyszer meg akarom nézni Myconos szigetét. - Egyszer mélyes utazási irodám elképesztő ajánlatát el kell fogadnia - tettem hozzá. - Mikor indul a következő csoport? - kérdezte halkan az orvos. Elnyomtam a cigarettámat. Számat kis mosolyra húztam. - Holnap reggel, hétkor. - Felálltam a székről, felkaptam a táskám a kis asztalról, köszönni már nem tudtam, csak intettem, holnap reggel hétkor. Lépteim egyre gyorsultak. Rohantam, futottam, táskámat egyik kezemmel szorosan magamhoz fogtam, mintha bármi bajom lenne abból, hogy meglopnak, kifosztanak, kirabolnak, a másik kezemmel a számat tapasztottam, csak itt ne, itt ne ordítsak. Átvágtam a parkokon, az utcákon, a tereken, amikor hazaértem, páros lábbal ugráltam a szoba közepén, aztán elfáradtam, és csak ordítottam, csatagos hajam a számba lógott, a könnyeim már kifelé törtek utat maguknak, úsztam a magam tengersiz vízében. Elhatároztam, elmegyek Myconosra, és szövetséget kötök a férgekkel. Felkerestem egy uzorást. Odaadtam a lakásom, a kocsim. Nem volt már pénzem rezsire, benzinre. Ez volt az egyetlen vagyonom. Nekem már úgyszincs szükségem semmire. Másnap reggel taxiba ültem, hétkor az orvos háza elé értem. Szemeim karikásak voltak, fáradtnak éreztem magam. Az orvos már várt. Feleltem a bőrdöntést, s a csomagtartóba tettem. Lassan beült mellém, csendesen becsukta a kocsi ajtaját. Szemei karikásak voltak, fáradtnak tűnt. - Elmegyek Myconosra, és szövetséget kötök a férgekkel - mondta. Eljött velem. Az alkoholista kurvával. Két halálraítélt élvezte az életet. Táncoltunk, átkaroltuk egymást, belebújtunk a másikba, hogy megvédjük magunkat.

(Eljártassa, hogyan ölelte az orvos.)

N.: - Mi van vele?

A.: - Meghalt. Már négy hónapja. *(Nagyot húz az üvegből.)*

N.: - Majd én táncolok veled. Forogjunk. *(Hangosan, szinte kiáltva):* - Ezt szeretem a legjobban, ezzel fordulok gyorsan, *(felszedi Á-t a földről, forog vele)* vége, vége mindennek... *(e/engedi A. kezét, mintha Á. röpitette volna el).*

Á. *(törölgeti arcáról a könnyeket, próbál mosolyogni):* - Képzheted, milyen szar volt nekem. Minden szünetben ötször engem választottál. Az egész suli rajtam röhögött. Úgy jöttél utánam, mint a pincsikutyá, mint egy bulldog, mint egy árnyék... Hát persze, hogy elröpitettelek, szállj már le rólam. De te csak néztél, csodálkozva, hogy lehetek ilyen rossz hozzád?

N.: - Elhagytál a buszon, nagyokat löktél rajtam, elengedted a forgásoknál...

A.: - Mert nem akartam, hogy annyira szeress, hogy azonnal ágyamba bújj, ahogy kinyitod a szemed, hogy folyton a kezemet fogd, hogy azt hidd, én vagyok az egyetlen védelmeződ, hogy én vagyok anya helyett az anyád, azt akartam, hogy gyűlölj, hogy ne hiányozzak, ha nem leszek, ne hiányozzak annyira, amennyire nekem hiányzott anyá... Most helyetted analizáltam magam.

N.: - Te pótolod anyát, mással. Nekem csak te voltál.

Á.: *(feltápaszkodik a földről, az ágyhoz megy, megint iszik)* - Na persze...

N.: *(Á. után megy Egyik kezével az ágy végét simogatja, csendese kérdezi)* - Legalább jó volt Viktorral?

A. *(Mintha meg sem hallaná)* - Mi jut az eszedbe arról a szóról, hogy kefézés?

N. *(Dühösen félrerántja a fejét, hátat fordít Á.-nak, rá sem néz, leül az ágyra.)*

Á.: - Baszás.

N. *(Könyökét a térdére támasztja, befogja a fülét).*

Á.: - Kúrás, toszogatás, dugás.

N. *(Feláll, a szoba közepére megy. Mozdulataival utánozza Á.-t, amikor eljátszotta a gondolatot, vajúdik.)*

A. *(Két kezében egy-egy üveg. Odamegy N.-hez, a fölébe súgja):* - Szeretkezés. *(N. tovább mozog, lassan).*

A.: - Amikor ott álltam a rózsaszín tüllruhácskában, mint egy nagy adag puncsfagylalt, akkor elhatároztam, hogy mindenkivel lefekszem. Mindegy, hogy mikor, hol, hogyan, hányszor. *(Körbejárja N.-t, beszédét csak akkor szakítja meg, amikor iszik.)* - És képzeld, édes kicsi húgocskám. *(N. egyik fölébe súgja):* - Jó volt. *(N. másik fölébe súgja):* - Élveztem.

N. *(Ordít.)* - Hagyd abba!

A.: - Dehogy hagyom, most jön a java. Volt, aki az ingjét sem vette le, a nadrágját térdig tolta, bűdös zoknija szagával lett tele az orrom, a szám meg az ondójával...

N. *(ordít):* - Elég!

Á.: - Nem elég! Aki hátulról szerette, annak én sem vetkőztem le. *(Kuncog)* Csináltam a bugyimon egy kicsi lyukat. Roppant praktikus volt. Csak egy ember volt, akit igazán szerettem. A gyerekek apja. *(Mintha a férjéhez beszélne):* - Szerettelek. El nem tudom mondani, mennyire szerettelek. Szerettem a tenyered vonalait. Szerettem a körmöd barázdáit. Szerettem a kemény combodat, a feszülő izmaidat, a fekete hajadat, értettem a ki sem mondott gondolataidat. A lábad nyomát is megcsókoltam volna, hasoncsúszva mentem feléd, könyörögtem volna, emelj fel, ölelj át, szoríts magadhoz. Arcomat a törölköződbe fúrtam, hogy érezsem az illatod, a poharadat magamhoz szorítottam, mert láttam a szád nyomát, kitértam karom, ha sütött a nap, a fény felé fordultam, mert te voltál nekem a nap-sugár, a tavasz, a nyár. a csendes ősz, a tél, te voltál a gyermekkorom, a gyökerem, a falombom, a felnőtt korom, te voltál a kínom, a gyötrelmem, a feloldozásom, a megsemmisülésem. A percek, az órák, a napok, a hetek, a hónapok, az évek nélkül nem időegységek voltak. A poklok pokla volt nélkül minden perc, minden óra, minden nap, minden hét, minden hónap, minden év. Amikor még nem voltál, nem tudtam ezt. Csak éreztem. Csak vártam. Csak reméltem. Betöltöd az időt, a teret, átléped azt a küszöböt, amikor én már nem én, én már csak te vagyok. Mindent adtam, amit kérteél, mindent elvettél, amit kaptál, nálam semmit sem hagytál. *(Mintha felébredne).* De nem ezt mondtam neki. Lehajtottam fél liter konyakot, előálltam, és amennyire meg forgott a nyelvem, elmondtam: - Én édes életem. Tudom, hogy mellettem unatkoztál. Tudom, hogy nem voltam elég jó neked. Tudom, hogy nem vagyok jó nő, hogy nincs fantáziám, hogy otthon tréningruhában ülök és hajcsavarók vannak a fejemen. Alapjában véve igazad van. Én nem vagyok nő. Én egy két lábon járó szolgáltatás vagyok. Reggel felkelek, kávét főzök, ágyba viszem neked, készítem a teát, a vajás pirítóst, ébresztem a gyereket, vizsgálom a fülét, a szemét, a fogait, a nyakát, a hajját, miközben lázasan keresem a tetveket, leégetem a kakaóját, de még időben elkészítem a tízórait, neked is készítettem volna drágám, de azt mondtad, olyan snassz az irodában kis nylonzacskóból kivenni a szalvétába és fóliába csomagolt szendvicseket, aztán, amikor elmentél, rohantam a gyerekekkel, aztán rohantam a könyvtárba, kilenckor nyitottam, ebédidőben mentem a boltba, bevásároltam vacsorára, hatkor zártam, fogtam a cuccomat, rohantam haza, hálistennek te még nem voltál otthon, megfőztem a vacsorát, amíg a gyerek fürdött, kiporszívóztam, letörölgettem, megterítettem vacsorára, aztán megettük nélkül a vacsorát, elmosogattam, elkészítettem neked a vacsorát, hogy a mikroban megmelegíthessük, ha véletlenül hazajössz, neked külön megterítettem, aztán elkészítettem másnap reggelre a kávét, előkészítettem a teáscsészéket, bevonultam a fürdőszobába és örültem, ha nem alszom el a kádban, aztán becsavartam a hajam, ha volt még rá energiám, de ha nem, úgy állt szögegyenesen, ahogy a jóisten rám rakta, aztán bekapcsoltam a mosógépet, beajultam az ágyba, s ha jöttél, felkeltem, eléd tettem a vacsorát, amíg ettél kitergettem, aztán utánad elmosogattam, bezuhantam az ágyba immáron szétvert lábakkal, aztán kiosontam a fürdőszobába, aztán visszaosontam az ágyba, nehogy felébredj és jöjjön a második menet. Most már tudom, drágám, hogy nekem fel kellett volna keltenem a te szexuális érdeklődésedet, mert a mechanikus lábterpesztéssel volt egy kis bajod, nem mindig állt fel, és ha felállt, akkor sem tudott sokáig. Üdvözlöm a barátódot. Azért hívom túljejtett nagycsoportos óvodásnak, mert az agya egy négyéves gyereké, a teste egy huszonöt éves kurváé. Ezzel persze nem azt akartam mondani, hogy törzsgárda. Itt aztán lehánytam. Ő meg fogta az összes megspórolt pénzünket, és szépen elment. Én meg itt maradtam öklendezve.

N.: - Soha nem írnak, nem telefonálnak?

A.: - Soha nem írnak, nem telefonálnak. A férjem nem is tudta, hogy terhes vagyok, amikor elhagyott. Ez a kisbaba maradt meg nekem meg te. A másik kisbaba. *(Megint körözni kezd).*

N.: *(Lassan)* - Amikor ott álltál kövéren és csámpásan a rózsaszín tüllruhácskában, az alsó ajkakat véresre haraptad, és meg tudtál volna fojtani a dühtől, akkor én nagyon elégedett voltam. Megint

elmartam egy ellenfelet. El akartak venni tőlem. Pedig nekem csak te voltál.

A.: *(Megáll a körözésben, döbbenet hallgat.)*

N.: *(Folytatja, szinte önkívületében).* - A gyerekedet véletlen ejtettem el. Úgy szerettem volna, ha nekünk kettőnknek lett volna gyereke. Egy igazi kisbabája. A karácsonyi babákat gyűlöltem, mert nem te kaptad. Annyira szerettem volna, ha csak egyetlen egyszer bejössz hozzám a klinikára. A fél életemet odaadtam volna...

Á.: - Miféle klinikára?

N.: - Amikor elejtettem a kisbabádat, elmegyógyintézetbe kerültem. Két évig voltam ott. Egy évig senkivel nem beszéltem. Csak ültem az ágyamon, s valami belső dallam ritmusára lóbáltam a lábam. Időközönként bejöttek, ellenőriztek, jogosan tartanak-e ott. A bíró és az ügyvéd két percet szánt rám az életéből. Cinkosan összenéztek az orvossal, aki topogott már az idegességtől, mert ez alatt az idő alatt a látogatók elé tarthatta volna a zsebeit. Akkor fogadtam meg, hogy pszichológus leszek, és mindenkin segítek, aki hozzám fordul. Mindenkinek tudtam eddig segíteni, csak azt nem fejtettem meg, miért vagyok az ellentéted. Miért kértem én helyetted bocsánatot, miért ettem meg az almacsutkát, amit Mariann kiszedett a szeméből és lemosott, majd eléd tette, hogy azon van még hús, és nem lehet ennyire pazarolni, miért ettem meg a kukából kiszedett szalámihéjről lefejtett mócsingdarabokat, hogy ne téged szídjon érte Mariann, miért térdeltem helyetted kukoricára, miért vettél nekem az első keresetedből aranyláncot; nem utáltál, amikor az iskolai színi előadásokon én voltam a karcsú királykisasszony, te pedig az egymázsás parasztmári.

A.: - Te klinikán voltál?

N.: - Nem lényeges. Tudom, hogy Mariann azt mondta, külföldre mentem ösztöndíjjal. Nem akarta, hogy olyan állapotban láss. Azt mondta, a kisbabád halála mellett ezt már nem bírnod elviselni. Szegény Mariann. Nekünk áldozta az életét, mi meg kizártuk magunkból. Egy éven át minden áldott nap eljött hozzám. Azt hitte, nem értem, amit mond. Elmesélte, hogy te majdnem megőrültél, amikor meghalt a kisbabád. Azt mondta, istennek hála, hogy nem tudott erről a gyerekről az apja, az a vaddisznó megölt volna, ha tudja. Aztán elszuttogta, hogy ő imádja apánkat, de apa még mindig anyát szereti, hogy mindenét odaadná, ha egyszer mamának szólítanánk. Elmondta, azért eteti meg velünk a szeméből kiszedett almát és a szalámihéjről lekapart mócsingdarabokat, mert tudja, hogy apa neked irhabundára gyűjt, és kell a pénz, és ha ő megkapja a nyugdíját, mindig beletesz egy százast apa harmincnyolc éves zakója belső zsebébe. Minden nap hozott nekem ajándékot. Megettetett, a számat is megtörölte, pártedlit tett elém, amikor még nyelni sem tudtam, csak két oldalt csurgott ki belőlem a madártej, ő pedig jött, egyre kisebb lett, egyre alacsonyabb, én pedig egyre erősebb. Aztán megfogadtam, ha másnap bejön kezét csókolok neki. És másnap hiába vártam. Egy részeg autós felszaladt a járdára és halálra gázolta Mariann. Azt mondták az ételhordó úgy volt mellette, hogy a leves ki sem lötytett belőle.

A.: - Annyira fáj, hogy nem irtál egy sort sem külföldről. Annyira fáj, hogy meghalt a kisbabám. Egy évig meg sem szólaltam, csak ültem otthon az ágyamon, senkihez nem szóltam, egész nap csak himbálóztam. És amikor egyszer csak rájött, elrohantam, és aki hívott, azzal ágyba bújtam.

N.: - Szerettem volna, ha nekünk kettőnknek lett volna egy kisbabánk. Az enyémet kikaparták belőlem. Kiskanállal szedték darabokra, és nem is altattak. Az orvos azt mondta, ne emelgessem a picsámat, ha akkor jó volt. *(Beszéd közben térdre hullik, sír. Á eléje térdel, átfogja N.-t, aki folytatja)* - Elküldtek a szófiai VIT-re. Én voltam a kiemelt, akit a párt meg a KISZ azzal bízott meg, hogy méltóképpen képviseljem a Magyar Népköztársaságot. Az első éjszaka a szobatársnőm felhozott két férfit, Amíg ő az egyikkel volt, a másikat bedugta az én ágyamba. Hallottuk, hogy recsegett, ropogott alattuk az ágy, ütemesen verődik a falhoz. Az én pasasom ettől teljesen begerjedt. Egyik kezével befogta a számat, másik kezével szétfeszítette a combjaimat, ős mázsás súlyával rámhemperegett. Amikor hazajöttem, már biztos voltam abban, hogy terhes vagyok. Megerőszkolt a Magyar Népköztársaság egyik arra érdemes képviselője. Nagymama jéghideg vizet engedett fürdőkádba. Két órán keresztül kellett ülnöm benne. Annyira beteg lettem, hogy el kellett vetetni a gyereket.

A.: - Csitt, csitt, kisbaba...

N.: *(nem is hallja, megismétli, amit az előbb mondott, himbálózik)*
- Az abortusznál nem altattak. Az orvos egyetlen mondatot mondott: ha akkor jó volt, akkor most ne emelgesse a kis picsáját. Azóta vagyok kiürült szuka. Üres. Kívül-belül. Mint egy polip, úgy nyújtom ki a karomat a férfiak felé. De ha csak a mellemhez érnek, megrúgom őket. Soha többet nem voltam férfival. Belémfagyott a nemiség. Az analízis lett életem egyetlen értelme. Nekem azóta nem volt senkim.

A.: - Azt mondtam magamban, ha egy, csak egyetlen egy szeretkezik velem, az övé lesz a lelkem. De ezek csak kefélni tudnak. *(Á lefejtli N. felső ruháját, leengedi N. haját, N. szép nővé alakul. Egymással szemben térdelnek. A folytatja, de közben eljártssza N.-nen, amit mond):* - Ha ujjá hegyével hátrasimitotta volna a hajam, tenyerével érintette volna az arcom, ha szája végigsimította volna ráncaimat, ha nyelve megízlelte volna az ajkaimat, ha belelegezte volna a bőröm illatát, ha a nyakamat felmelegítette volna az orrán kiáramló levegő, ha megérintette volna a mellem, ha a mellbimbóimat csak annyira érintette volna meg, hogy azok a kéjes kintől hozzánőjenek, ha a köldököm az ő csodája lett volna, ha ugyanazt a kint érezte volna mint én az ölemben, ha az ágyékomat a legszebbnek látja, ha halkam megkérdezi: akarod, és megvárja, amíg szégyen nélkül kitárukkozom, akkor az övé lettem volna. *(Észretér).* - De ilyen egy sem volt. Mindenki kapkodott, de csak a magamé voltam. *(Leengedi a kezét maga mellé.)*

N. *(átöleli, homlokon csókolja. Feláll, felhúzza földről A-t. Átfogja A. derekát, lassan keringőzni kezdenek, N. beszél):* - Ha tánc közben csak megérintette volna a derekam, ha arcát a hajamba fürta volna, ha ajka az ajkamat keresi, ha érti a ki nem mondott gondolataimat, ha válaszol a fel nem tett kérdéseimre, ha megkérdezi, hogy vagy, ha teát főz, amikor átfázva hazamegyek, akkor én annak az embernek a lába nyomát is megcsókolom, egész éjjel szeretem, és nappal csak arra várok, mikor fekhettek mellé, mikor bújhatok hozzá, mikor csókolhatom meg, mikor lehetek vele egygyé... *(Érzi, hogy Á elgyengül, leengedi a földre, elé térdel, egymást tartják átölelve).*

A.: - Megfejtettél minket?

N.: - Egy töről fakadunk. Egyazon emberekből vagyunk. Ugyanaz az anya hordott a méhében. Mégis különbözünk...

A.: - Egy dolgot kivéve.

N.: - Meghalunk egy kis szeretetért. Beledöglünk ebbe a vágyba. Te így, én úgy. Mindenben az ellentéted voltam. Te ittál, én nem. Te kurva voltál, nekem nem volt senkim. Azt hittem, ha egy alkoholistakurvat nem szeretnek, egy tisztességes szép nőt imádni fognak. És ebben a szüntelen harcban elvesztettem magam.

A.: - Mindennek megvan az ellentéte: a tűznek a víz, a nyárnak a tél, a jónak a rossz. Emlékszem, egyszer Tamáskát, a nagyfiút az apja beküldte a tóra korcsolyázni. A gyerek rettenetesen félt, és kiabált, hogy be fog szakadni. Az apja a partról nyugtatta, menjen csak nyugodtan. Tamáska tovább kiabált, meg sem mert mozdulni. Akkor a kutyánk kitépte magát a férjem kezéből, és Tamáskához akart szaladni. De a kutya alatt beszakadt a jég. Amikor kihozták a kutyát, a férjem visszaküldte a gyereket a porázért. A gonosz kitermelte a maga ellentétét, a jót.

N.: - Te soha nem voltál gonosz. Te a testvérem vagy. Mi ketten egyek vagyunk, jók és rosszak.

A.: - Mindig azt mondtam, hogy az ember addig ember, amíg reggelente a tükörbe nézve nem köpi le magát. Egy idő után eltűnt az arcom. Aztán elfogyott a nyálam.

N.: - Nézz rám. Mit látsz?

A.: - Magamat. Nézz rám, mit látsz?

N.: - Magamat.

A.: - Maradj velem, kérlek, fogd a kezem. Követlek, mint egy pincsikutya, mint egy árnyék, én leszek te, maradj velem...

N.: - Én leszek te, s veled maradok, ne félj kicsi drágám...

A.: - Miért szeretsz te engem?

N.: - Mert az egyik felem vagy.

Á.: - És ha én most meghalok?

N.: - Akkor meghal az egyik énem.

A.: - Jó, holnapig várhatok.

Függöny

Czegő Zoltán

LENNI NEM LENNI

Molnárlegénynek lenni
Zuhintani illatos búzát
fényes kalács színű garatba

Mit bánám magát a vetést
a tolvajt a fináncot
s hogy egymásra melyik mit ugatna

Örteni csak örteni éjjel nappal
és dalolni néha
a dagadt zsákokon

Egy-egy zöld blúz alatt kimatadni
ahogy bőr alatt az ereken
a létem tisztán átoson

TÁNCBAN

Járom a táncot
Aluva Imetten
Kőszikla-esztendők
Húznak el felettem

Poruk a szememben
Hajlik a
Nádszál
Nem tangó ez bamba
Toprongya rád száll

Bögözi Kádár János **CSAK MONDD...**

Csak mondd, hogy hosszú lesz az őszöm,
csak mondd, hogy él a katáng,
és csokrosan ég a kecskerágó,
és pók hálója leng, nem kötél,
s a dér még messzi van.

Csak mondd, hogy hiába félek:
csak álmomat űzi rettenet;
hulló levéltől ne kapkodjam fejem;
nem hitehagyott az ég,
mi kékjével befed.

NÉMETH JÁNOSRÓL

Pogány Gábor

HATÁRTALAN MŰVÉSZET

NÉMETH JÁNOS 1934-ben született Zalaegerszezen. Az Iparművészeti Főiskolát 1958-ban végezte el Borsos Miklós és Gábor István tanítványaként. Tagja a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének, a Művészeti Alapnak és a Nemzetközi Kerámia Akadémiának. Kiállított Olaszországban, Franciaországban, Angliában, Németországban, Törökországban, Finnországban, Ausztriában, a Szovjetunióban, Jugoszláviában, Csehszlovákiában, az USA-ban, Kuwaitban, Szlovéniában.

Németh János művészetének teljesebb megértéséhez szükséges egy kevés kerámiatörténet is: Zalában született, zalai fazekas családból. A Dunántúl nyugati részének fazekassága művészileg és gazdaságilag is különleges jelentőségű volt egészen a huszadi század első feléig. A nyugat-zalai és dél-vasi fazekasság például alig használt mázat, díszítést, kivéve csak az ünnepi alkalmakra vagy célokra, például lakodalomra vagy a céh asztalára készített edényeknél. Sokhelyütt az agyag erősen vasas volt, így a kerámia jellegzetesen vörösre égett. Ezek a formajegyek szinte természetesen épültek Németh János munkáiba, már egész fiatalon. Gyermekkorában megismerte az agyagművesség fortélyait a családi műhelyben. Ennek a vidéknek a családi műhelyei az egész dél-dunántúli területet bejárták termékeikkel, és az egyes területek eltérő igényei szerint különböző formájú edényeket készítenek, igen változatos formakincsrel. Ezt a sokoldalúságot is megörökölte Németh János az ősöktől, akik közül például nagyapja a néprajzi gyűjtőúton lévő Malonyai Dezső vendéglátója és adatközlője volt, egész Dunántúlon és a határon túl is tisztelt és keresett kályhagyáros, amely az agyagfeldolgozásnak a fazekasságnál sokoldalúbb, iparszerűbb része.

Ezzel az indíttatással került az Iparművészeti Főiskolára, ahol Borsos Miklós és Gábor István irányításával tanult. Ez a két mester úgy hatott rá, hogy a megtanult szakmai biztonsághoz még nagyobb erőt kapott a hagyományok folytatására. A hagyományok azonban valami egészen újat inspiráltak Németh Jánosnál. Talán a

hagyomány folytatásának és az új iránti fogékonyságnak egy hasonló egyénisége lehetett az agyagművészetben Luca della Robbia, aki a majolika-technológiát a reneszánsz művészet élvonalába vitte...

Németh János alkotótevékenységét lényegében meghatározza ez a két forrás, az ősöktől örökölt és a mesterektől tanult tudás. Alkotómódszerének ábécéjét régi fazekasok módszerei, fogásai és bizonyos formai leleményei teszik, de az ábécéből saját mondanivalót fogalmaz meg. A magas tűzű samottos agyag alakítása is már más korongolási és mintázási metódust kíván. Amikor „használati” tárgyat készít, mondjuk egy korsót, vagy butellát, akkor is más és több lesz az eredmény, a korsó vagy butella sajátos kultusztárggyá, önmaga fölmagasztosult jelképévé válik, a régi fazekas forma plátoni fogalommá lesz. Hiszen kinek is lenne bátorsága egy Németh-butellába pálinkát önteni? Viszont: milyen érzés lehet évekig érlelt finom szilvapálinkát Németh butellából inni? Nem is eldönthető, hogy ezek az „edények” használati eszközök-e vagy autonóm műalkotások, mert hiszen magukban hordják azt a szellemet, ami Németh János munkáinak lényege. Ennek a szellemnek a kiteljesedését a szobrokon és a domborműveken láthatjuk. Németh János az „ábrázoló” műveit is a klasszikus fazekas technika munkafogásaival készíti elő. A szobrok törzsét, karját, fejét fazekaskorongon készült alaptestekből mintázza, s ez a formaalakítás határozza meg a részleteket is. Az agyag felületének alakításánál éppoly magától értetődő természetességgel veszi igénybe a fésű fogazatát, ahogy azt a régi gelencsések edénydekorálásánál is látni lehet. A plasztikai formákat, bármi legyen az - oroslán körme, pásztor kalapja, Poszeidón szigonya -, az agyagosság alapformájává redukálja és abból teljesíti ki. A kiteljesítés úgy értendő, hogy noha geometriai - kerámiai alapformákból oldja meg, azt anatómiailag is hitelesnek látjuk, akkor is amikor az agyag tömörsége, robosztussága felülvezérli a természetes érzékenységet. A **Pihenő férfi** karja, bár „agyagcső”-ből készült, redukált, de mégis érzékletes formáját adja a térdre fektetett alkar-

nak. Ujjai agyaghurkák, de néhány finom alakító mozdulattal még gesztust is hordoznak.

A test- tömeg- térformázásnál mindig az Agyagművesség ősi törvényszerűségeinek engedelmeskedik, és csak a részletek kidolgozásánál engedi magát át a szobrászi finomságoknak. Teszi ezt azzal a tudattal, hogy láttatja is a nézővel, hogy valójában „agyagból minden meg lehet csinálni”, annyira engedelmes, képlékeny nyersanyag, ám igazából az uralja, aki tiszteli a törvényeit. A felület alakításánál is figyelembe veszi ezeket. A samottos massa dekoratívabb és egyben expresszívabb látványú fényes máz nélkül, eredeti természetességében. Ám éppúgy megkíván némi felületkezelést, patinázást, mint a szoborrá öntött bronz. Az alacsonyabb olvadásfokú, vastartalmú anyag, engóbszerűen mázként alkalmazkodva, némi vasoxidos felületkezeléssel, a természetes és égetett sziena és umbra csodálatosan finom átmeneteit varázsolja a samott felületére, olyan gazdagsággal, amit csak százados bronzszobrokra láthatunk. Ez a sok technikai szépség, finomság azonban csak eszköz, nem több, mint az ecset meg a tubus a festő kezében.

Németh János figurális művészetét azzal az önellentmondással lehetne jellemezni: modern ősiség. Ez technikailag is igaz, a főntebb elmondottak szerint: de formaképzésre és eszmeiségére is. Formaképzése tulajdonképpen a szintetikus kubizmus gyakorlati megvalósítása, mert hiszen mit is csinál? Mértani testeket hoz létre agyagból a fazekaskorongon és mintázóasztalon; hengert, kúpot, gömböt, sík lapot és ebből építi föl alakjait, éppúgy, mint *Juan Gris* vagy *Archipenko*. A fölépítésnél viszont a tisztán geometrikus formákon túllép, formai és tartalmi attribútumokkal látja el, jelképekké, eszmei alakokká változtatja.

1995-ben Németh János egy domborművet készített az egykori zalaegerszegi ispotály falára, amely természetesen, mert mi is legyen egy régi kórház falán, Szent **Rókust** ábrázolja. A szentet a középkori pestisápolók viseletében látjuk, lába mellett a kutya, aki gazdájának asztaláról táplálta a pestisben szenvedő erdőbe meghalni kivonult Rókust. Németh János nagy szeretettel mintázta meg ezt a kutyát. Nem csak a szent attribútumaként került a domborműre, hanem az ember-állat kapcsolat jeléül. Ez a kutya magába sűríti mindazt, amit Németh János

tud s érez eme háziállat iránt: elhagyott, kiveret, kóbor jószágoknak látszik, aki még ilyen esendően is csak a választott gazda iránti szeretetnek és kötelességnek él.

Az állatok fontos szerepet játszanak Németh János munkásságában. Egy egészen korai **Kecskebakja** már az Iparművészeti Múzeumba került. A kecskét, úgy vélem, a bölcsesség és derű szimbólumának tekinti a művész; érdemes megnézni ezeknek a jószágoknak a szemét. A **Vaddisznó** inkább formájával és hangulatával ragadja meg, szinte a hangját is hallani véljük, a samott képmást nézve. Az **Oroszlán** is többször foglalkoztatta Németh Jánost. Van, amelyik a középkori vagy reneszánsz címerállatokkal rokon, van amellyel a lustaságot, van amellyel a méltóságot akarta megragadni. Németh János állatfigurái elsősorban azonban jellemek, mindnek önálló egyénisége van, szinte személyes ismeretséget föltételez. De minden figurájával ki tudja alakítani a néző a saját személyes kapcsolatát. **Aktjaival** például, amelyek előszörre személytelennek tűnnek. Aztán tovább nézegetve őket fölfedezzük személyiségüket. Az egyik kis bugyuta dundi, a másik huncut, a harmadikon valami szomorkás bölcsességet látunk. A leánytestek mintázásánál egészen megváltozik kezében az agyag: lágy lesz, puha és mégis feszes, mint a fiatal lányok bőrének a tapintása.

Az anyag, amit használ, fagyálló, alkalmas szabadtéri elhelyezésre. 1960 óta mintegy harminc köztéri munkája készült, szülővárosától egészen Ausztráliáig található. Van ezek közül kettő, ahol a görög mitológiából vette a témát. Díszkút volt a feladat, s „vizes” plasztikát választott: az egyikken egy sellő, a másikon a tenger istene Poszeidón, háromágú szigonyával. Ahogy a téma átfomálódott a művész kezein, úgy kapott még valami többlet-tartalmat: Németh Jánostól elfogadjuk, hogy a halfarkú leány és a szigonyos öregúr a magyar népmesékből került a kútra.

Németh János minden munkájának közös eleme, hogy személyesen érinti meg a nézőt. Nem lehet közömbösen elmenni mellettük, mert megszólítanak, magukhoz hívnak s látványuk olyan gondolkodási folyamatot indítanak be, ahol már a legbelső személyes énemmel kommunikálnak.

FARKAS A „HIÉNÁK” KÖZÖTT AVAGY EGY MAGYAR GYŰJTŐ PÁRIZSBAN

PÉNTEK

Amikor átlapozta a Gazette de Drouot legújabb számát, rögtön észrevette: Réth Alfréd, Földes, Kallós, Farkas József. Az utóbbit kivéve, valamennyit jól ismeri, némelyiktől képe is van a gyűjteményében. Az árverés hétfőn lesz, szombaton feltétlenül meg kell néznie a kiállítást. Különösen a Farkas József-képre kíváncsi, vajon milyen lehet. Átnézte az összes rendelkezésre álló lexikont, de ilyen nevű festőt nem talált.

SZOMBAT

Az előcsarnokban nagy a tömeg, de az 1-es terembe érve megnyugodva látja, hogy csak néhány ember lézeng. Legalább kényelmesen és alaposan megnézheti, ami érdekli. A Réth Alfréd-képre rögtön rátalál. Szép, de biztosan drága lesz, akárcsak a Kallós. Vajon melyik lehet a Farkas József-kép? A katalógus szerint a 155-ös tételt kell keresnie. Amikor rátalál és a sorszámáról a képre ér tekintete, szíve nagyot dobban. Semmi kétség, ez egy Farkas István-festmény, mégpedig a legjobb korszakából. A József csak elírás lehet. Egészen biztos. Ez nem lehet más. Igaz, hogy nincs aláírva, de ez nem jelent semmit. A nemzeti Galériában lévő önarcképe sincs szignálva. Leveszi a képet a falról, mustrálgatja előlről-hátulról. Kiváló állapotban van, semmi sérülés. Meg kell tudnia, mennyire becsülik, de persze nem feltűnően, csak úgy mellesleg, több más képpel együtt, nehogy a képszakértő gyanút fogjon. A becsült ár nagyon alacsony, alig tudja palástolni örömét és izgalmát. Legszívesebben azonnal hóna alá fogná a vásznat, és meg sem állna hazáig.

Este sokáig forgolódik álmatlanul, hétfőig még hosszú az idő. Álmában álarcos betörők lepik el a Drouot-t, majd megfélemezhetetlen lángnyelvek csapnak ki az épület ablakain. Hirtelen felriad. Mi lesz, ha más is rájött? Például a bicegő E., aki nagy vetélytárs, a múltkor is megvett előle egy Kádár-rajtot. Vagy K. úr, aki kelet-európai zsidó festők képeit gyűjti, Farkas őt is érdekelheti.

HÉTFŐ

A terembe lépve, szemével a falhoz támasztott képek között kutat. Nem látja. Lehet, hogy visszavonták? Ugyan, biztosan eltakarja egy másik kép. Rengetegen vannak. Ez persze még nem ad okot az aggodalomra, a lényeg, hogy „ők” ne legyenek itt. Talál egy helyet, nem is rosszat. Újra körülnéz. Tőle két méterre már ott ül E. Szívdobogása erősödik, és egy kicsit felemeli a maga számára engedélyezett összeget. Még úgy is bőven megéri! Észreveszi azt a szakállas urat is, aki nemrégiben Csató-képeket vett. Nem biztos, hogy magyar, lehet, hogy absztraktot gyűjt, és ezért érdekelt Csató, nyugtatja meg magát. Közben folyik az árverés, de csak lassan közelednek a 155-höz. Egy szőke fiatalember ül a szakállas mellé, és magyarul kezd vele beszélgetni. Szóval a szakállas is magyar! Szerencsére elég hangosan beszélnek ahhoz, hogy hallja a fiatalember ajánlatát. Vegyék meg felesben a képet, nagy üzlet lesz! Hát más is rájött! Forróság önti el, fejében lüktet a vér! Újra emeli a rázánt összeget. Ennek a képnek az ő gyűjteményében van a helye, nem hagyhatja, hogy egy nepper vigye el.

A 155-ös tételért nagy harc folyik, legalább öten akarják megvenni, de a végén csak ő és a fiatalember maradnak versenyben. Már jóval túlhaladták a becsült értéket, a képszakértő értetlenül bámul. A fiatalember elbizonytalanodik, fejében gyors számvetést csinál (vám, áfa, egyéb költségek), majd újult erővel folyik a licitálás. Pedig már azt hitte, nyert ügye van. De nem hagyja magát! Végre! Koppan a kalapács, az ő ajánlata volt az utolsó. A csúnya öreg hölgy a zöld esernyőjével hozzá költözik!

Ott áll a teremben, képpel a kezében. Némi lelkiismeret-furdalás vegyül örömebe, csak most tudatosodik benne az összeg. Egy idősebb francia nő szólítja meg. Gratulál, ő is szívesen megvette volna a képet, annál is inkább, mivel személyesen ismerte a festőt. Egy jólöltözött úr is bekapcsolódik a beszélgetésbe, szerinte ez volt az árverés legszebb darabja. Aggodalma szertefoszlik, most már egészen biztos benne, hogy jó vételt csinált. És különben is, legfeljebb eladja L. tájképét, a család úgy sem szereti.

Cserba Júlia

22, rue du Centre

92200 Neuilly sur Seine

„Nem tartottam istencsapásnak, ami vagyok.”

TAUB JÁNOS EGRSZEZEN

Beszélgetőtárs: Nászta Katalin

A Hevesi Sándor Színház új évadjának bemutatója Székely János, marosvásárhelyi szerző darabja, a Caligula helytartója, Taub János színpadra állításában. Krisztus után vagyunk. Az akkor még álló Jeruzsálemi templomban Caligula fel akarja állíttatni saját szobrát, ami ellenkezik a zsidó istenhitt törvényeivel. Ma Izraelben arra készülnek - s ez teszi aktuálissá a darabot - hogy felépítsék immár a harmadik templomot... A bibliai próféciák szerint, ebbe is bele akar majd ülni a bűn embere, a veszedelem fia, és Isten gyanánt mutogatja magát...

Lehet hinni sok mindenben, sokféleképpen, de én nem hiszek a véletlenekben. Mindennek megvan az oka és célja, csak hogy nem mindig az ember hatalmában. Az ember eszköze lehet valaminek, anélkül, hogy sejtene. De nem hiszek a végzettségben, a kárhoztatásban, csak abban, hogy mindenkinek lehetősége adódik a felismerésre, helyzete megítélésére.

- Elmondaná, miért esett a választása erre a darabra?

- Nagyon szeretem. Úgy érzem, ez a magyar drámairodalom egyik leg szebb darabja.

- Függetlenül attól, amiről szól?

- Igen. Mint minden jó műnek, természetesen nemes témája van, kiváló költői formában.

Taub János először rendez Zalaegerszezen. Felesége is velünk ül az egyik kopott színházi vendéglakásban, a negyedik emeleten. Nagy meleg van.

- Részletesebb interjút szeretnék...

- Jó, kérdezz, s én, amennyire tudok, válaszolok.

- ... a pályájáról. Hogyan lett rendező?

- Abban a korban, amikor el kellett dönteni, hogy ki mi lesz, megismerkedtem Harag Gyurival. Az egész családját elveszítette Auschwitzban, a szüleim befogadták, lánytestvéremmel együtt megszerettük, szinte testvérekké váltunk. Ő nagyon érdekesen beszélt a színházról. Hatására

próbálkoztam ezzel a szakmával. Együtt laktunk a főiskola idején Kolozsváron, ahol sok konkrétumot ugyan nem tanultam a rendezésről, de láttam jó színészeket játszani, belekóstoltam abba, hogy mi is ez tulajdonképpen, hogy működik...

Taub János (ma hetven éves) Halmiban született, a román és most már az ukrán határ közelében, Szatmárnémetitől 25 km-re. 1954-ben végezte Kolozsváron a Színművészeti Főiskola rendezői szakát, először Temesvárra szerződött, ahol dolgozni

lehetett. Volt igazgató, főrendező, pályafutása során megfordult Kolozsváron a magyar és román nemzeti színházakban, de rendezett huzamosabb ideig a bukaresti híres Lucia Sturdza Bulandra társulatánál, és volt a bukaresti színművészeti intézetben.

- Elég korán rájöttem, hogy mint minden egyebet, ezt is csinálni kell, nem beszélni róla. Ebben a „csinálási folyamatban” vagyok most is.

- Jó társakra talált?

- Felváltva. Furcsán hangzik, de ebben a szakmában nagyon magára van hagyva a rendező. A dolog jellegénél fogva. Azt hiszem mindenkinek magának kell rájönnie a nyitjára... Ehhez például nagyon sok fantáziára van szükség. Fantáziát képzelenség valakinek adni. Nem tudok megtanítani senkit arra, hogy ami-

kor olvas, a szöveg mögé képzelje a világot, ami a sorokat szülte, és azt a színpadon meg is tudja valósítani. Ez elsősorban fantázia kérdése. Sok mindent lehet és kell is tanulni, a színház alapja nagyon „szakszerű”, ha szabad így kifejeznem magam, de vannak dolgok, amiket lehetetlen megtanulni. A művészetet. És itt, bár kollektív munka, a feladattal szemben egyedül áll az ember. Attól, hogy sok jó előadást lát még nem lesz sem jó rendező, sem jó színész. Sőt, még az sincs, hogy fogjunk össze... Néha egy-egy végzős évfolyam együtt szerződik valahova. Hiába. Ez egyéni szakma. Egyéniségekre van szükség, akik összefognak. De attól, hogy összefognak még nem lesz valaki egyéniség. Nagyon összetett, nehéz, komplikált műfaj ez, és csak annak ajánlanám, aki nagyon szereti.

- Ezek szerint Taub János szereti.

- Mondhatnám, már-már mániákusan. A hobbym is. Nagyon sok, kemény munkát igénylő szakma ez, ami egy bizonyos ponton válik művészeté, amikor szinte megmagyarázhatatlan, mitől olyan jó. Ez eléggé ritka eset, általában.

- Annak idején nagy sikert aratott Temesváron a Gondnok c. előadással. Más volt ez a többihez képest?

- Nem, sőt. Ezt a darabot újrarendeztem később egy sokkal fejlettebb variációban, bár nem jobb színészekkel, és úgy érzem, ez utóbbi minőségileg sokkal érdekesebb volt. Nem mondanám jobbnak. A rendezésnek volt egy olyan metaforája, ami az egész előadásnak színházibb, érdekesebb jelleget adott. Persze, az első Gondnok-beli színészekre, azt hiszem, örök életben vágni fogok: Szabó Lajos, Fábrián Ferenc, Sinka Károly. A Gondnokot nagyon szeretem. Van néhány darab, amelyekkel szívesen foglalkozom, és többféle módszerrel, különböző stílusban közelítem meg őket.

- Mitől lesznek kedvesek ezek a darabok?

- Szubjektív a kötődés. A Gondnokot a modern drámairodalom

gyöngyszemének tartom. Nagyon közel áll az izlésemhez a humora. És maga a darab is. A **Caligula**... viszonylag távol áll tőlem, mégis csodálatos, és furcsállom, hogy a magyar színházak nem tartják állandóan repertoáron. De ugyanilyen kedves a **Koldusopera** is.

- *Annakidején a román társulatoknál is rendezett. Volt különbség a magyar és román színészi mentalitás között?*

- Ami a színjátszást illeti, igen. Nagyobb játékosságot, több fantáziát igénylő színház az. Itt sajnos a polgári színjátszásnak olyan erős tradíciói vannak, amelyekből igen nehéz megszabadulni. És aki már szabadnak tűnik, annak az agyajárása is ösztönösen a mindennapi élet hitelességével próbálja alátámasztani az előadás hitelességét. Nem egy művi úton előállt, hangsúlyosan kitalált dolog lesz, hanem egy többé-kevésbé eltalált „mindennap”.

- *Miért rendez? Nagyon őszintén! Mert jó játék? Mit gondol magáról?*

- Semmit az égadta világon. Nagyon szeretem. Végzem a dolgom.

- *Szóval úgy rendező, mintha más fodrász?*

- Igen. Vagy cipész, festő, zongorista, író. Hál'istennek nagyon érdekes munkám van. Vagy maga valami mítikus dologra gondol, hogy állandóan megszállottja ennek az ember?

- *Most nem konkrétan erre gondolok, bár ez sem zárható ki, hanem arra, hogy emberekkel dolgozik, nem anyaggal, mint egy cipész.*

- Ez a munka természetszerűleg más, mint a többi.

- *Mi okoz igazán örömet a munka befejezése után?*

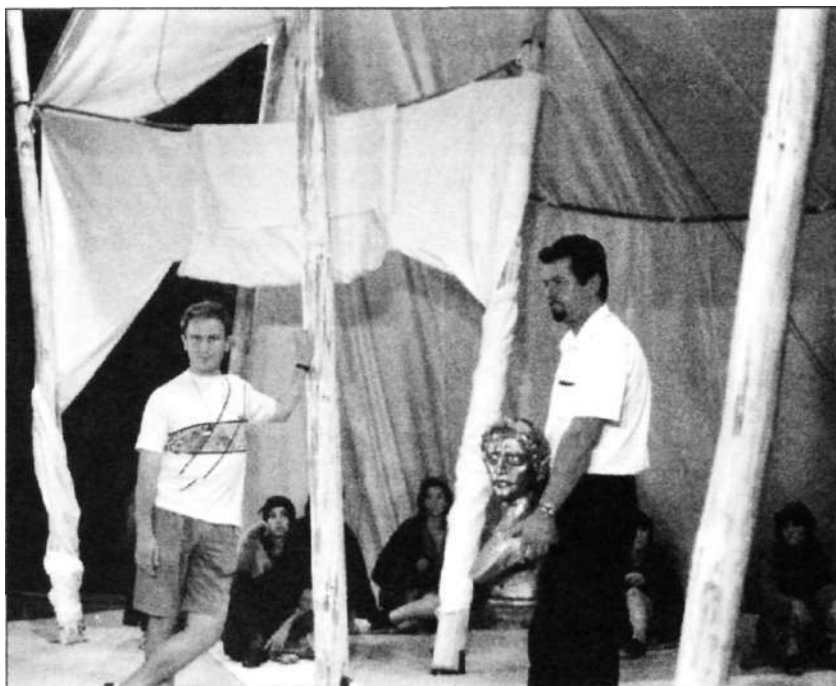
- A siker. Hogy tetszik. Hiszen a rendező tulajdonképpen meg akarja győzni a közönséget... Elolvassván a művet, a szerző maga mellé állít, én pedig magam és a szerző mellé akarom állítani a nézőt. Azoknak a gondolatoknak és érzéseknek a szolgálatába, amit a szerző szeretett, kifejezett és nagyon remélem, hogy a közönség nagy része egyet fog velünk érteni, és ugyanazt fogja szeretni, amit mi.

- *Tehát hatalma van a rendezőnek.*

- Mindennek van hatalma. Abban a pillanatban, amikor létrejön egy alkotás, hatással lesz az emberekre.

Caligula helytartója • Próbakép: Zalányi Gyula, Balogh Tamás

Caligula helytartója • Próbakép: Major Zsolt, Zalányi Gyula

Caligula helytartója • Próbakép: Farkas Ignác, Zalányi Gyula

- *Mit tart a legfontosabbnak az életéből?*

- Az életemet. Hála a jó istennek, mondhatni jól sikerült. Többszörösen is. Olyan korban éltem, amikor az emberek életét valamiképpen akadályozták, háborúk, fasizmus, gyilkos kommunizmus áldozatául estek... ezeket én megúsztam. Azon kívül szerencsés házasságom is van.

Felesége Winkler Éva, férje után Taub Éva, balett-táncosnő volt a kolozsvári majd temesvári Operában. Első és utolsó házasságuk ez, van egy lányuk, aki nagyon kedves nekik.

- Semmi fantasztikus, különösebb dolog nem történt velünk.

- *Azért egy kitelepedés nem könnyű.*

- Hozzátartozik a szakmához. Nem kényelmes, fiatal korban sem, de megvan ennek is a haszna. Engem betegesen kíváncsi embernek tartanak, és az is vagyok. Sajnos, egy idő óta lohadt bennem ez a nagyarányú érdeklődés, talán a korral jár, de érdekel minden: politika, társadalom, amiben élek, az emberek... Rájuk „hivatalból” kíváncsi vagyok.

- *Másként talán nem is lehetne rendező.*

- Csak azt ne higgye valaki, hogy ettől még rendező lehet! Nem hiszek abban, hogy kiáll valaki az utcára figurákat lesni, mert kell neki a jövő héten a színpadon egy...

- *Miben hisz?*

- A normális, kiegyensúlyozott emberséges magatartásban. Különbözik nem vagyok „ortodox” hívő. Utálom a szélsőségeket.

- *Az is „szélsőség”, ha valaki egy életen át „csak” rendező, nem?*

- Nem ebben az értelemben gondolom. Nem vagyok követelőző, nem várom el senkitől, hogy feddhetetlen legyen. Megértő vagyok. Azt remélem, az embernek több jó tulajdonsága van, ami alkalmassá teszi a többiekkel való együttélésre. Engem úgy érdekelnek az emberek, mint mást a horgászat, vagy a kerékpározás.

- *Érte valami atrocitás amiatt, hogy zsidó?*

- Inkább kevesebb, mint amennyi érthetett volna. Talán, mert nem védekeztem annyira, és soha nem tartottam istencsapásnak azt, ami vagyok. Ezért nem is próbáltam eltitkolni, nem is vagyok büszke rá, és soha nem gondolkodtam rajta. De amikor a téma felvetődött, azonnal zsidó lettem. Így is kerültem Magyarországra, mint izraeli rendező. Pontosan úgy tisztelem a más nemzetbelieket, mint magamat. És csak olyan mérkőzésben vagyok hajlandó részt venni, ahol egyenlők az esélyek. Az emberi kvalitás nem fűződik nemzetiséghez, fajhoz. Sajnos az ember ezt nem akarja megtanulni. Van okos és buta minden nép között. Én ennek a mentalitásnak a legyében élek, ezért nem vagyok úgy oda, ha valaki antiszemita, és az sem vesz le a lábamról, ha valaki ezért szeret.

- *A felesége?*

- Magyar, a lányunk keverék. De se ők, se én nem tértünk át, amikor az lett volna „praktikusabb”. Megmaradtunk annak, akik vagyunk.

A Caligula-darabban óhatatlanul valakinek a pártján kell állni.

Én annak a csodálatos viadalnak vagyok a híve, ami a két párt között zajlik. A petroniusi és barakiási gondolkodásmód küzdelmének, hogy ki kit győz le. És ennek a filozófiája olyan fantasztikusan csodálatos és szép, és olyan szinten kezeli a kérdést, ami egészen lenyűgöző. És most mindegy, hogy rómaiakról és zsidókról van szó. Ez metaforisztikus,

és tökéletesen érvényes két ember közti párviadalra is. A hatalom, az elnyomás és a választható szabadság kérdései csapnak össze...

- *A történet valódi. Mennyire érdekli a valóságosság?*

- Valószínű, hogy történelmi gyökerei vannak, de én mindent a műből merítek, nem a történelemből. Mert ez önálló mű. Nagyon sok alkotót félrevezet, hogy érdemnek tudják bepusztán a tényt, hogy nemes ügyet vesznek elő. A műnek önmagában kell megállni, függetlenül attól, amiből merít.

- *Ezt a darabot is másodszor rendezi.*

- És szívesen megcsinálnám többször is. Szeretem az igazságát. Olyanok a kedvenc darabjaim, mint amikor az ember többször ismételteti saját gondolatait, és mind több új dolgot fedez fel benne, és érik is az idő múlásával.

- *Milyen színésszel szeret dolgozni?*

- A tehetség komplex dolog. Többféle tulajdonságból áll össze. Elsősorban értelmet kíván. Ha egy ilyen filozofikus művet adunk elő, akkor annak megértésére, szálainak kibogozására is képesség kell, tehát egy színész nem lehet buta. Ezután nagyon fontos egy erős koncentráció-készség. Egy hatékony munkamódszer, hogy ha megkap egy szerepet, tudja hogyan fogjon hozzá. Csak a naív ember gondolhatja, hogy ez annyiból áll, hogy megtanulja a szöveget, és amikor sorra kerül, felmondja. A szöveg tanulása még csak a szakma perifériája! Kibányászni, amiből megszületett a darab, a hát-

Taub János portréit Pezzetta Umberto készítette

teret felállítani, ami nincs leírva! Megérteni, hogy mit akar vele a szerző... Valójában ezeket kell a színésznek a szöveg mögé varázsolni, ahhoz, hogy a szöveg azt jelentse és azt működtesse, amiről szól a darab. Sajnos a gyakorlatban fordítva történik: a színész megkapja a szövegét és kimunkálja magának az eredményt. De motiváció nélkül, vagy téves motivációval, ami a próbák végére el is tűnik, már automatikusan megy az egész... Ahelyett, hogy a színész akkor és ott „szülné” meg a szerepet, egy „magától működő” üres kotyogást kap a néző. A jó színész képes arra, hogy akkor és ott szülje meg a szerepet, figurát, helyzetet, aminek meg kell vele történnie... A rossz pedig gilyagorolja magának és klisészerűen előadja estéről-estére.

- *Mennyire bízik a színészen, mennyit bíz rá?*

- Amennyit meg tud csinálni.

- *Szabadsága van?*

- A színész szerves része egy előadásnak, egy darabnak, amiből a rá háruló feladatot el kell végeznie. Nem is azt mondanám, hogy bejön játszani, hanem bejön, mert valami dolga van. Na most, ha a dolgát jól végzi, jól játszik. Abban a pillanatban, amikor nem végzi komolyan a munkáját, nem jól játszik.

- *És mi az, amit elér vele az ember?*

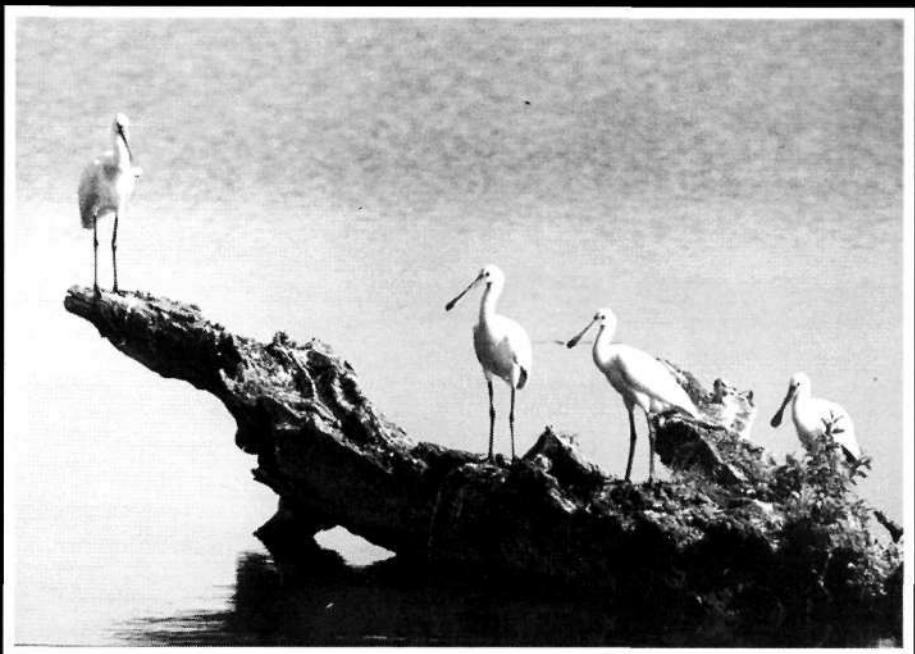
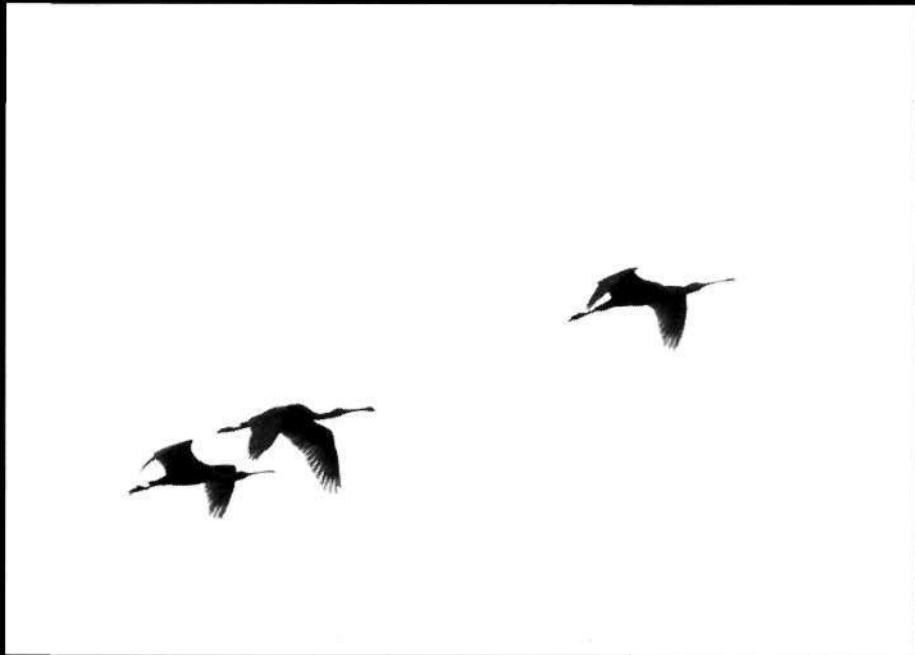
- A sikerélményt. Én sem állok messze a felfogástól, hogy az ember egész életében ösztönösen is a sikert hajszolja. A kisgyermek a parkban és a nyugdíjas öregember a padon. Mindig győzni akar éppen abban, amit csinál.

- *Akkor miért nem rendezett olyasmiket, amivel nagyobb sikereket értett volna el?*

- A minőségileg gyenge munkával elért siker nem ér semmit.

- *A sikeren túl...?*

- Én nem akarom megváltani a világot. Része szeretnék lenni, aki pozitívan járul hozzá az egész előmeneteléhez. Nem is hiszem, hogy színházzal meg lehet váltani a világot. Fel lehet használni a színházat napi, politikai célokra, de én nem vagyok híve ennek. Az igazi színház és művészet nagy problémákat tárgyal és én ezt tartom értékes dolognak.

Tódor János

FALUSI CASANOVA

Vadászjelenetek egy házasságból

„Nagyon kérlek, ha időd engedi, látogass meg. Igazságtalanul tartanak fogva, tönkre akarják tenni az életemet. Nem akarom elveszíteni a fiaimat...”

Egykori katonatársom, István levele, amelyből az előbbi sorok valók, alaposan felkavart, hiszen idestova húsz éve már, hogy nem láttuk egymást. A leszerelést követő hónapokban hívtam még egyszer telefonon, aztán úgy tetszett, végleg megszakadt közöttünk a kapcsolat. Mint írta, egyik újságban találkozott a nevemmel, s oda küldte a levelét.

István az M-i megyei börtönbe hívtam beszélőre, ahol immár a harmadik hónapja várja a tárgyalását. Tavasszal, emberölési kísérlet miatt került előzetes letartóztatásba. Többször is jártam nála, s megígértem neki, hogy a saját elmondása és az azóta megszületett vádirat alapján közreadom családi életének szomorú, s olykor bizony meglehetősen brutális jeleneteit.

Megpróbáltam szóra bírni katonatársam feleségét is, de ő hallani sem akart erről. A „minden bajok okozójának” tartott harmadik személy, aki István szerint feldúlta a családi békét, ügyvédjével üzent meg, hogy becsületsértés és rágalmozás miatt pert fog indítani ellenem, amennyiben írni merek a dologról. A fenyegetés persze nem szegte kedvem, sőt. Mindenesetre az ügyben szereplők személyi jogaira tekintettel az érdekeltnek nevét és a történet helyszínét megváltottam.

V á d í r a t

az emberölés büntettének kísérlete miatt Kis István ellen indított bűnügyben.

Kis István vádlott Cs. Judittal 1980. december 16-án kötött házasságot, mely házasságból két gyermekük született. Vádlott és felesége korábban Miskolcon laktak, majd 1992. nyarán F.-en vettek családi házat és oda költöztek. A vádlott kertszomszédságában lakott Berta László sértett, aki 1993 őszétől rendszeresen megjelent a vádlott lakásán, főleg akkor, amikor a vádlott nem tartózkodott odahaza.

„1992. augusztusában költöztünk ki F.-re, a Nyárfa utcai családi házba. Félig kész állapotban volt, rendezetlen udvarral, kerttel. Garázst, baromfiházat, sertésólat és a járdát saját erőből csináltam meg. Augusztus végén, szeptember elején a központi fűtést szereltük az egyik ismerősömmel. Mivel a szomszédom, Berta magánfuvaros volt, megkértem, hozzon haza néhány dolgot, amit meg is tett. Sajnos szeptember végén, saját hibámon kívül üzemi balesetet szenvedtem, szilánkos orsócsont-törést a jobb kezemen, így kórházba kerültem. Október 4-én mehettem haza. Legnagyobb meglepetésemre Berta nap mint nap megjelent a lakásunkon. Megkérdeztem a feleségemet, hogy mit jelentsen ez, mire ő így felelt: - Neki is ugyanolyan joga van itt, mint neked!

leülttem az asszonyt szemtől szembe, s azt mondtam neki:

- Anya. te lefeküdtél a Lacinak!

• Ne hidd, Pityu - válaszolta ő.

- Ne hazudjál, nem érdekel, hogy felszarvaztál, de fejezd be. Remélem, az én gyerekeim anyja nem lesz más kurvája! Figyeld meg, kénytelen leszel majd lefeküdni vele mindig, mikor neki kedve tartja.

Így is lett Feleségem egy szakközépiskolában volt vezetőszakács. Nagyobbik, István fiam az onnét nem messze eső általános iskolába járt, így mindig oda ment le hozzá, ha vége volt a tanításnak. Több esetben én is bementem Miskolcra a nejem munkahelyére, hogy együtt menjünk haza autóval. Ám őt gyakran nem találtam ott, csak délután fél négy körül érkezett vissza, általában Berta társaságában. Ha kérdeztem, merre járt, azt felelte, ide meg oda kellett mennie.

-Miért nem a Skodával mentél? - érdeklődtem, mire ő:

- Miért ne takarékoskodjak a benzinnel, ha a Laci elvisz?!

Persze Berta mindig csak véletlenül járt arra. Szóltam a feleségemnek, hogy nem lesz ennek jó vége...”

A fentiek miatt vádlott és felesége között a házassági életközösség megromlott, többször volt közöttük nézeteltérés, szóváltás. Vádlott ismételtén kérte a feleségét, hogy szakítsa meg a kapcsolatot Berta Lászlóval, azonban a felesége a keresnek nem tett eleget.

„December végén, nem sokkal karácsony előtt, este fél tizenegykor jöttek haza Berta Zsukjával, a nejem eléggé ittas állapotban. Amikor meg mertem tőle kérdezni, hogy hol járt, azt felelte, hogy a Lacival borért, a gyerekeket meg Miskolcon, az anyjéknál hagyta. No, akkor szép munkát végeztetek, jegyeztem meg. Szilveszter után két nappal megint késő este ért haza. Összevissza hazudozott, majd megjelent Berta, s azt kérdezte tőle, hogy Jutka, nem volt-e probléma.

- Ne törődj vele, eddig is ott b...m át a Pityut, ahol én akartam - mondta neki nevetve a feleségem.

Odaszóltam nekik, nehogy azt higgyék...

Berta továbbra is bejárt az asszonyhoz, s a feleségem mindig késő este jött haza. A hátsó ülés rendre tele volt hajszállal, persze veszekedtem vele. Egyik este munkából érkeztem haza, amikor a kisebbik fiam így szólt hozzám:

- Apa, az anya a Laci bácsival jó sokáig be volt zárkózva az Árpi bácsi szobájába.

Ez udvarra néző ablakú szoba, nem kell a függönyt sem elhúzni. Árpi a bátyám, ő szokott ott aludni, ha kijött segíteni. Kérdeztem a nagyobbik gyereket, Istvánt: - Igen, apu - válaszolta -, úgy volt, ahogy Bazsi mondja, de anyu azt mondta, ha meg merjük neked mondani, szétveri a fejünket...

A feleségem himelt-hámolt, mikor kérdőre vontam:

- Nekem hiszel, vagy a gyerekeknek, te bolond?!

- Azt ne mondjad már, hogy a két gyerek egyszerre hazudik - jegyeztem meg, de nem csináltam jelenetet.

Mivel minden nap csak este hét után értem a busszal haza, szorgalmasan folyt a látogatás. Hazafelé úton-útfélen megállítottak az ismerősök, hogy én talán vak vagyok. Balázs fiam azzal fogadott, hogy olyan jó, ha én sokáig dolgozom, mert akkor jön a Laci bácsi, s ők kimehetnek játszani. Mikorra én hazaértem, már sohasem találtam ott.”

„Eljött a húsvét. Reggel a gyerekekkel piros tojást festettünk, jöttek a szomszéd gyerekek, ismerősök locsolni, ahogy az faluhelyen szokás. Az asszonnyal később felmentünk barátainkhoz, Ambrus Mihályékhoz. Mivel Ambrus öccse, Mihály is volt nálunk locsolni, én átmentem, szembe, a házukba, hogy meglocsoljam a feleségét. Amikor Mihályékhoz visszatértem, a nejem már nem volt ott. Ambrusék azt mondták, hogy Berta Lászlóval ment el... Azután mesélték el, hogy előtünk járt náluk Szilvási Miklós, s szóltak neki, hogy menjél haza, Miklós, mert a Berta bement hozzátok, nehogy baj legyen... Elmondták, hogy Berta már önának, meg a mellettük lévő Wolf Ferencnéél is próbálkozott. Erre én is hazasiettem.

Jó idő volt, a gyerekek az udvaron játszottak. Az udvar felé néző ablak alatt állt a Pannónia motorkerékpárom, ráálltam és úgy néztem be. Látom ám, hogy odabent a feleségem és Berta anyaszült meztelenül szeretkeznek. Bementem rögtön a lakásba. Nejem a kishobából kifelé jövet vette magára a ruháját, majd megállt keresztbe az ajtóban. Rövid időre rá Berta is kijött, és vigyorogva mondta:

- Pista, ne csinálj circuszt, beszéljük meg a dolgokat.

- Hülyébbek vagytok az egyszeri kártyásnál: huszonegyre is húztok. Ezen nincs mit megbeszélni. Takarodj kifelé a lakásomból - szóltam Bertának. - Te pedig - fordultam az asszonyhoz - tűnj be a szobába, látni sem bírlak.

- Csinálhatsz akármit, ahhoz két tanú kell, különben a bíróság sem hiszi el - jegyezte meg pofátlanul Berta

- Nekem ehhez nem kell tanú. Elég, amit láttam. Tűnjél innen...

Kimentem a garázsba az idegességemet levezetni. Kis idő múlva visszatérve látom, hogy Berta továbbra is ott ül, és piros tojást zabál. Újra mondtam neki, hogy takarodjon.

- És ha nem tűnök, akkor mit csinálsz? - kérdezte csámcsogva. Leven fizikailag sokkal erősebb, mint én, semmit sem tehettem.

Másnap reggel a fiúkkal bementem Miskolcra, Berta meg minden nap a feleségemhez, aki egy hét szabadságot vett ki. Amikor Bertával találkoztam, újra megmondtam neki, hogy a lakásomba be ne tegye a lábát. Erre ő gunyorosan felelt:

- Te nyuszi vagy, nyuszipista... Különben meg mehetsz akárhová, nekem pénzem van, s a rendőrségen összeköttetésem.

Április végén az asszonyt elkísértem az abortusz bizottság elé. Azt hitte, nem vettem észre, hogy terhes lett. Pár napra rá hazaérkezve látom, hogy a feleségem az üvegverandán ül, és totálkáros. Kérdésemre, hogy mi ez, azt dűnnyögte, hogy megünnepelték Lacival az anyák napját.

- Ez így nem lesz jó, anya - mondtam neki.

Többször is bementem a szüleihez Miskolcra, de az anyósom mindannyiszor hazugsággal próbált félrevezetni. Minden esetben a Zsukkal volt a nejem, a Bertával. Hol az Avason, hol a fenyesben, hol itt, hol ott. Könnyörgtem neki, fejezze be, jöjjön haza. Május közepén vissza is jött, de Berta nem hagyta békén, a nyakára járt a munkahelyén. Elvettem tőle a kocsi kulcsot, mire ő kinevetett. Mint később kiderült Berta csináltatott a kocsihoz kulcsokat. Neki ezt is szabad volt! Így érkezett el május 25-e."

Vádlott többször kérte Berta Lászlót, hogy ne menjen a lakásukra. Mivel ennek ellenére Berta ott megjelent, emiatt közzöttük is volt szóváltás, nézeteltérés, majd 1993. május 25-én tettelegességre is sor került, amikor is Berta László a vádlottól elvette a nála lévő kést, azzal ne tudjon támadni.

„Hazaérkezve a munkából csak a bátyám és a két fiam volt odahaza, mivel a feleségem kisegítőként dolgozott az Erdei Motel éttermében. Este kilencig vártam, de csak nem jött. Leültem az udvaron egy hasáb fára, akkor érkezett meg kocsi. Nem szóltam hozzá, csak felálltam. Ő sem hozzám. Elindultam felé, mire ő elfutott, mint kiderült attól félt, hogy a zsebemben lévő késsel bántom. Bertáék háza felé szaladt, én meg utána.

Berta László, ifjú Berta László, valamint Berta Lászlóné kint voltak az udvaron. Kérdeztem tőlük, nem látták-e Jutkát. Nemmel feleltek. Tovább mentem, de mivel nem találtam, visszafordultam és hazamentem. A kocsi nem volt az udvaron. Szóltam a bátyámnak, hogy átmegyek a bisztróba. Este, úgy féltizenkettő felé jöttünk hazafelé Ambrus Zsigmonddal, mögöttünk pár lépéssel Nyeles István. Bertáék kapuját elhagyva, a járdára térve, Berta és a fia kiugrott mögöttünk. Berta az árkot átugorva két kézzel nyakon ragadott, s a fonott drótkerítésnek nyomta a fejemet. Fia, László húzta le rólam: „Apu, hülye vagy, megfojtod!” Nyeles Pista is szólt neki: „Hagyjad abba, Laci, ebből baj lehet.” Berta elengedte a nyakamat, s kivette a zsebből a kést, s közben azt mondta, hogy majd a bíróságon találkozunk. Másnap reggel bejött hozzánk Ambrus Zsiga, s arra kért, felejtsem el, hogy este együtt mentünk haza...

Feleségem hétfő este, mikor hazaért a pásztoróráról, megjegyezte:

- Szerencséd volt tegnap, hogy Lackó lehúzta rólad a Lacit, mert Zsiga úgysem segített volna.

Június első napjaiban a feleségem nem szólt egy szót se, bement a kórházba és elvette a gyereket. Június 8-án és 9-én megint kétnapos munkán voltam. Hazaérve megtaláltam a félliteres konyakos üveget - üresen. Amikor kérdeztem, a nejem így válaszolt:

- Ne félj, nem b...t meg!

- Na, vigasznak nem is olyan rossz! - feleltem erre én.

Másnap reggel feleségem megcsókolt, odabújt hozzám és odasúgta, hogy a többi megkapom este

- Jó, jó - feleltem -, de remélem ma nem lesz ügyfélfogadás. Erre a helyzet estére dettó ugyanaz! Veszekedtem vele, elmondtam mindenféle riherongynak. Amíg a szomszédban voltam, összekapta a két gyereket és beköltözött az anyjékhöz Miskolcra. Utánuk mentem. Az anyósomékhoz érve a kisebbik fiam nyitott ajtót: - Apa, anyu elment a Laci bácsival kocsin, de a mama azt mondta, hogy megver, ha eláruljuk neked.

Június 14-én, a gyerekek kérésére, lementem nejem munkahelyére. Balázs fiam szeretett volna velem jönni, de a feleségem egyik munkatársnője bezárta előlem a húselőkészítőbe. Nem műsoroztam, a nagyobbikkal elmentem haza.

Berta nap mint nap ment érte, aztán vitte a természetbe, vagy a szüleihez. Június 20-án István, aki mindig jött velem a munkahelyemre, kérte, hadd mehessen el fagyizni. Elengedtem. Fél kettőkor szólt az egyik segédmunkás, hogy két gyerek keres. Kettő nem lehet, mondom, hiszen csak az egyik van velem. Kimentem a felújítás alatt álló óvodaépületből, és tényleg ott volt a két gyerek.

- Apu, elhoztam a Bazsit - mondta István - mégis csak a tesóm...

Na, ebből balhé lesz, gondoltam. Balázs arra kért, hogy menjünk haza. Meg is érkezünk a busszal, lépkedtünk a járdán. A volt tsz. irodával szemben álló hársfához érve vettem észre, hogy az úton egy Wartburggal jön a feleségem. Klein Antal büfés kocsija volt, benne ült az anyósom is. Nejem kiugrott az autóból, és se szó, se beszéd a kezében lévő kulccsomóval belevágott a jobb szemembe, aztán Bazsit berángatta a Wartburgba. Másnap a miskolci SZTK-ban jelentkeztem, s mindent elmondtam a szemorvosnak. Nem kértem magam táppénzre, nem jelentettem föl a feleségemet.

Július első napjaiban a kávédarálót javíttattam István fiam, meg az egyik szomszédom társaságában. Egyszer csak betopant Berta kezében egy levelet lobogtatva, majd a következő párbeszéd zajlott le közöttünk.

Berta: - Ne azzal foglalkozzál, hogy b...m a feleségedet, hanem inkább a kertet rakjad rendbe. Példát vehetnél az enyimről.

Én: - Persze, mert a feleséged és a anyád megcsinálja.

Berta: - Tudod, az a nő napközben is kívánja, miért nem ugrasz haza a munkahelyedről?

Én: - Mert nem magánfuvarozó vagyok, hanem vállalati dolgozó.

Berta: - Ezt a nőt állandóan b...i kell, te csontváz vagy hozzá.

Én: - Te úgyis ezt csinálod... Különben sem te fektetted le, hanem a konyak.

Berta: - Mindenki úgy szerzi meg a nőt, ahogy tudja.

Én: - Hagyjál békén. Neked nagyok a gyerekeid, te könnyen beszélsz, de nekem még kicsik, és nem szeretném a családot szétrobantani.

Berta: - Engem a gyerekek nem érdekelnek, csak a Jutka lába köze. Te meg pénzeled a fiaidat, hogy minket figyeljenek.

Mivel nem szóltam hozzá többet, elment. Szüleimtől tudtam meg, hogy lement hozzájuk cirkuszolni H-ra.

Július 25-én hazajött a feleségem, s otthon is maradt. Sírt, hogy jobb lenne meghalni, és megígért mindent. Mondtam neki, hogy nem kell ezért meghalni, csak küldje el a Bertát.

- Ha az olyan könnyű lenne... - felelte. Tiszta seb volt. Hüvelytabletát, meg Klion B-t kellett szednie.

- Neked is kéne szedned - mondta.

- Miért, hiszen velem nem is voltál?

- Hát az én fertőzött vérem miatt...

Elmúlt a gyulladás, a seb. A kezelés alatt Berta újra ott folytatta, ahol abbahagyta. Mondtam a nejemnek, hogy én nem lehetek folyton mellette, nem vigyázhatok állandóan rá. Ebben hibázatom a munkahelyi főnökei is, hiszen hagyták lófrálni.

Augusztus 15-én megbeszéltük, hogy délután fél négykor találkozunk a szüleinél. Este hatig nem érkezett oda, pedig a munkahelyéről már régen eljött. Hazamentünk F-re, ő csak késő este érkezett meg. A fiúkat beküldtem a nappaliba, utána kérdeztem tőle, hogy hol volt már megint.

- Te rohadt k...a! Neked előbbre való a Berta, mint a két gyereked meg én?!

A feleségem ököllel szájon vágott, négy-öt hétig dagadt volt utána az arcom Erre én is pofon vagdostam, de sem az orra vére nem eredt el, sem más. Az üvegezett előtérből kilépve, kezemben a kávéfőzővel, a konyhába indultam, hogy teszek föl egy kávét.

Berta úgy jött be, hogy észre sem vettem. Hátulról elkapta a nyakamat. Amikor a két gyerek bejött, elengedett, de megfenyegetett, ha meg egyszer hozzá merek nyúli a Jutkához, így mondta, 0 Jutkához, akkor agyonver. Aztán meg azt kérdezte, hogy miért nem ütöm le őt, ha olyan nagy legény vagyok.

- Azért, mert szemetebb ember vagy annál, hogy megérdemeljed, hogy kezet emeljek rád - válaszoltam neki.

Feleségem az ő kocsijával ment be Miskolcra."

Kis Istvánná 1993 augusztusában a házassági életközösséget megszakította férjével, és F-i közös lakásukról Miskolcra költözött a szüleihez. Magával vitte a két kiskorú gyermeket is. Vádolt feleségét Miskolcon rendszeresen meglátogatta. Kis Istvánné 1993. októberében a házasság felbontása iránt a Miskolci Városi Bírósághoz keresetet nyújtott be, azonban december 25-én kibékültek, így a bontóper közös megegyezéssel megszüntették.

„Berta nap mint nap ment föl az anyósomékhöz, vagyis hozzá. Majd miután nejem a barátnőjétől, aki a körzeti orvos asszisztense, megtudta, hogy nem volt orvosnál, följelentett. Feleségem a meghallgatásakor azt vallotta, hogy nekem a fogamtól volt megdagadva az állom. A rendőrségen ezt a verziót fogadták el. Berta a karácsonyi kibékülésünk után sem hagyta békén a nejemet. Anyósomékat kértem, tiltsák ki a lakásukból ezt az embert, mindhiába. Nekik fontosabb volt a napi 2-3 liter bor, fél liter konyak vagy pálinka, mint a családi béke. Ha nem mentem az asszony elé az iskolába vagy vele a boltba, Berta máris lecsapott rá. Télen anyósék lakásán voltak a partik, a nagyszülők az unokákkal ilyenkor vagy a közeli borozóba, vagy a Sport vendéglőbe vonultak le. Ha rossz volt az idő, az anyósék a fiúkkal a szobába húzódtak, Berta meg a feleségem pedig a konyha padlójára tett szivacson működtek. A válóper tárgyaláson a nejem sírt, hogy legalább az egyik gyereket hagyjam neki. Mondtam, hogy szó sem lehet róla, hiszen az egyik a másik nélkül nem gyerek. Én ismerem őket, én neveltem mindkettőt. Berta arra biztatta, hogy veresse meg magát velem, kibír még egy verést s ő aztán elrendez engem a pénze meg a rendőrségi ismeretsége alapján. Az anyóséknál Berta elkezdett velem egyezkedni: feldobott egy fém tizest, fej vagy írás, s felajánlotta, ha beleegyezem, hogy az egyik héten ő a gazda, a másikon meg én, cserében ad nekem pénzt. Mondtam neki, hogy nem vagyok én mackó, s a feleségemet sem tartom sajtnak, hogy osztokodjam rajta. Erre azt felelte, hogy én nagyon önfejlő vagyok, majd elkezdte ecsetelni, hogy a Jutka közepesen csinos, jó combjai és mellei vannak, jó közepes a lába köze. Őneki csak tizenharc centis, de duzzad, ha macerálják... A védelemről meg a fedélzetmesternek kell gondoskodni.

-Mond[al] még ilyeneket, nem szégyelled magad! - szóltam fölhabórodottan.

- Minek beszélsz ilyeneket, amikor ennyire nyíltan csinálják - csóválta a fejét az anyósom is.

Hába küldtem el. nem volt hajlandó soha elmenni. Pofátlanságára mi sem jellemző jobban: anyóséknál centrifugáltam, teregettem a ruhákat, azt hitte nem hallom, és elkezdte fűzni az asszonyt:

- Jutka, küldd el a Kist, és elmegyünk valahova.

- Mit képzelsz, ő mégiscsak a férjem! - válaszolta a nejem.

Kis Istvánná 1994. március 1 1-én férjével a házassági életközösséget ismét megszakította, gyermekeivel újra Miskolcra, a szüleihez költözött. Kis István vádolt ismét felkereste a feleségét, s kérte a házassági életközösség helyreállítását, azonban felesége erre nem volt hajlandó. Kis István 1994. március 14-c és 21-c közötti időben többször felesége szüleinek a lakásán találta Berta László sértettet. Vádlit saját lakásán egy tiszta lapra elkéserezésének hangot adó tartalmú szöveget írt, s a gyermekeit ábrázoló fényképre azt írta, hogy csak őket sajnálom.

„Március 11 -én este hétkor bezörtetett a lakásunkba Berta, nejem ment ki. Megitatott vele egy liter rízlínget, aztán még hozott egy üveg Bikavért, két sört, s egy Boglári leánykát. Feleségemet felelős-

ségre vontam, mire ő, úgy ahogy volt, otthonkában, kiszaladt. Kértem, ne vicceljen, jöjjön vissza. Vissza is jött, én meg bementem a konyhába. Pár perc múlva Berta beszólt, mint aki menni készül, hogy jóéjszakát, feküdjünk le. Utána lépve láttam, hogy a nejem már bent van a Zsukban. Elmentek. A kilences busszal bementem az anyósékhoz, este tízig vártam, de csak nem jött. Apósom mondta, hogy feküdjek le ott, de én hazamentem. Akkor írtam a gyerekek fényképének a hátuljára, hogy csak titeket sajnállok. Egy körülbelül másfél méter hosszú, kéteres rézdrótra dugvillát szereltem, a másik végére pedig a két karikagyűrűt tettem, eltökélve, hogy végzek magammal. Egy papírra, végsőkig elkéserevedve, az alábbiakat írtam: „Házassági évfordulónk és húsvét alkalmából ennél szebb ajándékot nem is kaphattál volna. Legyél olyan boldog a Zsukban b...s közben, mint én melletted a 14 év alatt. A saját gyereked által nekem vett törkessel nem akartam véget vetni a kurva életednek! a „Tróger”

Aztán mégsem volt hozzá bátorságom...”

Vádolt 1994. március 21-én 21 óra körüli időben F.-ről Miskolcra jött, amikor is magával hozott egy 32 cm hosszú bajonettből készített nagykést, amelynek a pengehosszúsága 21.5 cm, és a felesége szüleiének a lakására ment. A fenti időpontban Csóka János lakásán tartózkodott a felesége, két kiskorú gyermekük, Berta László sértett, valamint Csóka János és annak felesége. Amikor a vádlott becsengtetett nem nyitottak ajtót, attól tartva, hogy nézeteltérés támad, azonban a vádlott az ajtón dörömbölt. Ekkor Csóka János az ajtót kinyitotta, így Kis István vádolt az előszobába belépve meglátta Berta László sértettet is.

„Még előző héten, amikor fönt voltam, az anyósék kért, hogy Baláznak csizma kellene, de akkor nem volt nálam annyi pénz. Mivel lekéstem a buszt, taxival mentem be Miskolcra. Ott parkoltunk le Berta Zsukja mellett. Szóltam a sofőrnek, hogy legyen szíves várjon néhány percet, csak fölviszem a pénzt, s jövök, aztán megyünk vissza F-re. Ebben akadályozott meg Berta László. A lakásba lépve köszöntem neki, meg a szobában tévét néző gyerekeknek. Alig értem be, Berta rögtön rákezdté.

- Gyere csak te mocsok tróger, úgyis számolni valóm van veled.

- Mit akarsz te számolni? - kérdeztem tőle. A jobb oldali ajtószárfánál álltam, Berta elkapta a galléromat, s maga felé rángatott.

- Te személtáda, a saját lakásodon verlek agyon, ha még egyszer megpatkolod a kocsimat!

- Nem vagyok én patkolókovács, hagyjál békén. Nem azért jöttem, hogy veled veszekedjek - mondtam, s nyúltam a nadrágzsebembe, ahol a pénz volt.

Bementem a konyhába, amikor Berta utánam lépett, jobb kezével torkon ragadott, s teljes erővel a falon lógó pohártartóhoz nyomta a fejemet. Lábai a nyitott ajtónak feszítve szorította a nyakamat, közben mondogatta, hogy: - Most megdöglesz, Kis! Most megdöglesz!

Megpróbáltam bal kézzel lerántani a kezét, de nem tudtam. A pohártartó léce eltört, odaszorult a fejem, nem tudtam mozogni. Ahogy a jobb kezemet vettem ki a zsebemből, az megakadt a hegygel fölfelé álló késben.”

A vádlott nyomban szidalmazta a feleségét és Berta Lászlót, amikor is Berta László megfogta a vádlott karját, őt csitította, és mondta neki, ha nem italoznak helyre jöhetne a felesége és közöttük a kapcsolat. Berta László közben elengedte a vádlottat és a konyhába indult, miközben a vádlottnak háttal állt. Ekkor a vádlott elővette a zsebéből a bajonettel, és azzal a sértettet közepes erővel, a jobb váll nyaki részén, felülről lefelé, a nyaki rész irányában megszurta.

„Mivel szólni nem bírtam, és sem a feleségem, aki az asztalnál állt, sem pedig az anyósom nem szólt rá Bertára, jobb kézzel a zsebbe nyúlva, a késnyelet megmarkolva, Berta feje fölött féloldalasan a jobb karja felé szúrtam.”

Anint a vádlott a sértettet megszurta Csóka János és Csóka Jánosné nyomban a vádlotthoz léptek, s a kezét megfogva vele dulakodtak, hogy a kést tőle elvegyék. Eközben a kés Csóka Jánosné kezét is megsértette. Ariig Csóka János és Jánosné a vádlottal dulakodtak, Kis Istvánné a lakásból a közelben lévő rendőrségre futott, míg Ber-

ta László sértett - mivel a sérülése erősen vérzett - a kórházba ment, ahol nyomban műtétet hajtottak rajta végre.

„Feleségem felkiáltott: *Kés van nála!* Ahogy Berta vállát megszurttam, ő rögtön elengedte a nyakamat. Nejem ugyanabban a pillanatban jobb kézzel, amelyiken a gyűrűt hordja, teljes erőből a jobb szemembe vágott ököllel. Elsötétült előttem minden, a gyűrűk felhasították az arcomat, ömlött belőle a vér. Közben Berta levette a zöld katonazubbonyát, fehér molinofelsőjét, a vállán vékony piros csik jelent meg. Anyósomnak szóltam, hozzon kötszert, amit aztán Berta ráfogott a sebre, majd anyósom és feleségem támogatásával kiment a lakásból. Én is lementem, de a taxi már nem volt ott. A drozton sikerült fognom egyet, amivel levitettem magam a szüleimhez H.-ra. Ők rögtön kérdezték, hogy mi történt. Megmondtam, hogy megszurttam Berta Lászlót. Édesanyámtól kértem egy korty pálinkát, ő meg mondta, hogy feküdjek le...”

Az igazságügyi orvos szakértő véleménye szerint a sértett sérülése 7-8 centiméter hosszúságú, jobbról-balra közel vízszintes, a nyak felé irányuló szúrcsatorna volt. Az eszköz sértette a csonthártyát. A sérülés 8 napon belül gyógyuló volt. Az adott testtájék anatómiai jellegére figyelemmel a sérülés súlyosabb következményekkel, pl. valamely nagyér folytonosságának megszakadásával, ezáltal akár halálos kimenetel is járhatott volna. A súlyosabb eredmény a szerencsés véletlen, valamint Csóka János és Csóka Jánosné közbelépése következtében maradt el.

„Reggel fél ötkor édesanyám fölkellett, de nem tudtam magam rászánni, hogy bemenjek a rendőrségre. Visszafeküdtem, késő délelőtt két rendőr jött értem. Bevittek Miskolcra a kapitányságra, ahol meg kellett várnom K. századost és Sz. alhadnagyot, akik éppen anyósoméknál voltak. Amikor engem kezdtek kihallgatni, mondtam a századosnak, hogy ne vegye ezt a dolgot egybe a válóperrel, ez csak közvetve annak a következménye. Mégis annak vette. Ezután Berta és anyósoméék vallomására nézve, kérdezte, hogy akkor hogyan is volt. Hol nemmel, hol meg igennel válaszoltam, egyáltalában nem tudtam gondolkozni, bár ő mondta, hogy csak nyugodtan, fontoljam meg, mit mondok. Elmondtam újra, hogy én nem rugdostam az ajtót, és hogy egyáltalában nem szóltam Bertához. Azt, hogy a gyerekeim anyja nem lesz más kurvája, azt sem akkor mondtam Bertának, hanem még 92-ben, amikor kijöttem a kórházból és ott találtam nálunk. A feleségemet még a szülei előtt sem szidtam, nemhogy mások előtt, ha valami nem tetszett, azt otthon mondtam meg neki. Bertát pedig aljasabb embernek tartottam annál, hogy szót vesztegettem volna rá egyszer is. Én Bertát nem csak hogy nem bántottam, de azonkívül, hogy kértem, hagyja békén a feleségemet, nem is szóltam hozzá. Sem az anyósoméknál, sem pedig a saját lakásomon, ahol pedig nem egyszer találtam részegen az ágyon aludva. Nem igaz az sem, mondtam K. századosnak, hogy aljas módon, hátulról szúrta. Ő jóval erősebb fizikumú, mint én, mégis mindháromszor orvul támadott, nem pedig szemtől szembe. Egyszer sem mondtam olyasmit, hogy azért szúrta meg, hogy észre térítsem.

Amikor ezeket említettem, a kihallgatóim olyan megjegyzéseket tettek, hogy nem tartoznak a lényeghez. Nem is olvastam végig a jegyzőkönyvet, zúgott a fejem, forgott velem a világ, úgy írtam alá.

Aprilis 25-én találkoztam először az ügyem elodájával, B. zászlóssal. Neki is elmeséltem, úgy, ahogy volt, az esetet, de az előzményeket is. Majd megkérdeztem tőle, hogy miért csak az anyósom tudja, hogy itt vagyok a fogdán, miért nem értesítették a szüleimet?!

Honnan ismeri az anyósom az én jegyzőkönyvemnek a tartalmát? Miért csak akkor vittek le orvos szakértőire, amikor már begyógyult a fagorgács okozta seb a nyakamon?

B. zászlós azt magyarázta nekem, hogy minden bűnöző felállít magának egy teóriát, így vagyok ezzel én is. Kikértem magamnak, s megjegyeztem, én nem állítottam fel semmiféle teóriát. Úgy mondtam mindent, ahogy történt, de nekik úgy látszik nem ez a lényeg, hanem hogy Bertát mentsék. Van is miért.

Szembesítettek Bertával. Azt állította, hogy ő tekerte ki a kést a kezemből. Én a földön feküdtem, ő mellettem térdelt. Nem igaz! Ő, bizonygatta, csak a vállamra tette a kezét. Attól nem szakadt volna le az ingem gallérja. Én egyáltalában nem mentem utána. És nem

csak gondoltam, de biztosam tudtam, hogy mindennap fenn van az anyósoméknál, partikra.

Amikor B. zászlós kiment a szobából Berta odafordult hozzám, és azt mondta:

- Úgyis nekem hisznek, nem neked...

Igaz lett.

A feleségemmel való szembesítéskor a zászlós így szólt hozzá:
- Jutka, ha nem azt mondja, amit először, följelentem, s nagyon megbüntetik!

Az anyósom esetében pedig:

- Juliska néni, hogy is volt? - kérdezte B. zászlós.

Anyósom: - Csak arra emlékszem, hogy annyi lesz...

B. zászlós: - Biztos, ha Bertával találkozom, akkor neki annyi lesz..

Anyósom: - Pityu ezt nem mondta...

B. zászlós: - Dehogynem... ez éveket jelenthet, Juliska néni.

Én közbeszóltam: - Maguk azt akarják, hogy ne legyek útban!

B. zászlós: - Maga hallgasson! Ne szóljon közbe!

B. zászlós: - Juliska néni, írja alá.

Anyósom: - Nincs nálam szemüveg, nem tudom elolvasni.

B. zászlós: - Juliska néni, biztos így volt, írja csak alá!

Anyósom: - Se dörömbölés, se ajtó rugdosás nem volt...”

Az igazságügyi orvos szakértői vélemény szerint Kis István vádlott nem gyengeelméjű, nem elmebeteg, tudatzavarban sem szenved és nem szenvedeti a cselekmény időpontjában sem. A vádlott régebben tudott feleségének a sértettel való kapcsolatáról. Azonban súlyos működéses ideggyengeséget okozó, illetve azzal együtt járó tartós, negatív érzelmi feszültség, vagy beszámíthatóságát érintő személyiségzavar nála nem igazolható. Az elmondottakra figyelemmel, képes volt arra, hogy cselekménye következményeit felmérje és e felismerésnek megfelelő magatartást tanúsítson.

„Berta ahogy kijött a kórházból ugyanott folytatta, ahol abba hagyta. Továbbra is zaklatja Jutkát, ráadásul a nagyobbik fiamat terrorban tartja, F.-en ő a Csák Máté, a helyi Casanova, neki úgy látszik mindent szabad, mert van pénze, meg rendőrségi összeköttetése. Feleségem fél tőle... Nem merete megmondani, mivel tartja sakkban, amikor legutóbb bent volt nálam egyre csak sirt, és azt hajtogatta megint, hogy a legjobb lenne meghalni.

Bertának F.-en ez már a negyedik vagy ötödik ilyen húzása, nem rajta múlt, hogy csak ennyi... Hány gyereket tehet még félárvává gátlástalansága, agresszivitása?!”

A vádlott bűnösségét részbeni ténybeli beismerése, az ügyben kihallgatott tanúk vallomásai, a szakértői véleményekben foglaltak, a bűneljéknél lefoglalt kés és csatolt egyéb iratok bizonyítják. A fenti tényállás alapján Kis Istvánt

v á d o l o m

1rd. a Btk. 166 §(1) bek.ütköző emberölés büntetékének a Btk. 16§ szerinti kísérletével.

✱

Ekatonatársam, István, váltig állítja, hogy ő csak védekezésből szűrt. Ügyvédje szerint, ha a bíróság figyelembe is veszi ezt, akkor is csak kis esélye van arra, hogy felfüggesztett szabadságvesztéssel ússza meg. Felesége hetente bejár hozzá, s mióta nyári szünidő tart, a gyerekeket is viszi magával.

„Esküdjük, hogy végleg befejezte Bertával „s meglátom majd minden másként lesz, csak engedjenek ki. Megpróbálok hinni neki, mi mást is tehetnék...”

✱

1994 nyarán itt ért véget a kézirat. Ahogy az várható volt, katonatársamat csaknem három évi börtönbüntetésre ítélte jogerősen a bíróság. Tekintettel jó magaviseletére nem egészen két évet kellett ebből letöltenie.

(1996)

N. Pál József

MIÉRT NEM KELL NEKÜNK 1956?

Nincs még oly messze az az idő, amidőn az 1956-os magyar forradalomról beszélő könyvek hitelképesebb - Nyugatról, vagy a honi „illegalitásból” származó - darabjait a tiltott gyümölcshez jutott ember izgalmával forgattuk. Volt abban a gyorsolvasásra ingerlő, mohó tanulási igyekezetben valami, a csendes összeesküvés illúziójára emlékeztető mozzanat is. Néha talán még az önbecsülésünket is emelte az a ma már mosolyogtatóan naiv hit, hogy az elrabolt újabb kori történelmünkre való titkos emlékezéssel ama hazugságba dermedt, az emlékezetet fölfigyázó rendszer ellen is tettünk valamit. Akár hihettük is, hogy a múlt visszaperlésének jellemnesítő folyamatában jövőt formáló közös tudássá válhat e századi történelmünk kegyelmi pillanatának birtokba vétele, a találkozás ama történet valóságával, amidőn ez a nemzet - talán utoljára? - azonos volt önmagával. Aztán - úgy 1989 első hónapját követően - reánk ömlött az addig tiltott „irodalom”, összekeveredve az idővel való versenyfutásnak megfelelő hevenyészettséggel összeűtött honi „átértékelésekkel”. A már-már tisztulni látszó szemeket a érdekérvényesítési igyekezetektől sem mentes átpolitizált választási kényszer vakította el hamarost, „szabadok” lettünk a múltból is örökölt, fogyatékos érték kiválasztási képességgel megnyomorított emberek, szinte egyidőben, A tudati és lelki föltámadás reményét ígérő „nagy temetési nap” katarzisa rohamléptekkel porladt széjjel, a közeli korfordulóra pislogók ünnephez kevésbé méltó hangjai ütötték át már az 1989-es október fáradtra „sikerült” emlékezésén is, a sokáig várt történelmi mámort a kiábrándulás közönye követte. Hónapok múltán a korábban féltve óvott-örzött kóteteket is bárki leszállított áron megvehette az aluljáróban.

Látnivaló, hogy a forradalomban összesűrűsödött erkölcsi-történelmi tapasztalat-együttes ma már szinte senkinek nem kell. A politikai elit egyik fele s a hozzá igazodó értelmiség - néha valamiféle kényszeredett azonosulást mutogatva - inkább szabadulna tőle; ebben persze nincsen semmi meglepő. Elkeserítőbb, s a nemzet mentális állapotára nézvést tanulságosabb, hogy a társadalom nagy részének tudatában 1956 emléke mozdulatlan, betokosodott, jelentés nélküli góc, történelmi amnézia, közömbösség, cinizmus veszi körül az egészet - néha, évforduló közeledtén, hangos handabandázás. Pszichés elfojtások, torz tudati kompenzációk, emócióktól megvert, csalódott dühök kísérik az egykori „érintettek” életét is, a történelmi értelemben vett dráma átélési képességére való katarzisi pillanata nem jött el. A nemzeti emlékezet szemlátomást képtelen földolgozni és birtokba venni a korszakot, a letisztult történelmi tudat személyiségnesítő ereje által örözt, egy etikai vezérfonalat is adó „közös tudás” - ami például 1848-49-et követően több-kevésbé megvolt - nem létezik. Tanakodhatunk, hogy miért.

Az okok nyilvánvalóan nagyon összetettek, de az a gyanúm, hogy az 1989 utáni szaktörténetírás most kivételesen nemigen ludas a dologban. A reánk zúdított anyag mennyisége ellen egy szavunk nem lehet, évkönyvek, dokumentumkötetek, monográfiák sorjázna egymás után, a forradalom történetének, elő- és utóéletének, nemzetközi hátterének csaknem minden faktorára kitekintő szakmunkák. Lenne hát miből pótolni az országos emlékezetkiesést, de mintha a dolog már senkit nem érdekelne. Egyetemeken, főiskolákon az újabb kori történelmünket vallató stúdióknak alig van keletje, inkább a szétporladó világképek nyomán járó, a létezését eleve földoldhatatlan paradoxonokban láttató dekonstrukciós módszereknek van divatja, gyanakvás övezi az

irodalom és a történelem erkölcsi dimenzióiról beszélő embereket. Október huszonharmadikához tán annyi ma a közünk, mint egykoron november hetedikéhez: örülünk, hiszen nem kell dolgozni menni. A történész meg írhat és beszélhet amennyit akar, nem lesz a szavának semmi foganatja. Megint csak tanakodhatunk, miért.

Évtizede még - vagy régebben - március tizenötödike néhanapi alkalomnak látszott a magunkba szállásra, hihettük akár, hogy pótolja kissé ama másik, betiltott ünnepünket is. Petőfi személyes sorssal megpecsételt fényes kérelhetetlensége „nemzetragasztó” mozzanatnak tetszett a levertetés keservei közepette. Igaz, Világos után megszületett *A vén cigány* és az *Előszó*, megszülettek Arany János versei és Kemény Zsigmond regényei, a nemzeti heroizmus és a levertetés tragikumának létfilozófiai érvényű tanúsítványai, de az 1956-os forradalomnak - igazolván mintegy a nemzeti birtokbavétel hiányát - máig nincs jelentős szépirodalma. (Ma már azt is tudjuk, hogy az íróasztalok fiókjai sem rejtegettek semmit.) „A múlt attól válik múlttá, hogy megírják” - mondta Illyés Gyula valahogy ilyenformán. 1956 -ot, s ami reá következett ez a társadalom „nem írta meg” önmaga jobbik fele számára. Emlékezhettünk: tudatunk oly módon szűkült be a Kádár Jánosról elkeresztelt rendszerben, hogy az 1956 novemberét követő néhány esztendő például gyakorlatilag eltűnt a számunkra. („Én nem tudtam, hogy ezek gyilkoltak” - mondták többen 1989-ben, olyan emberek is, akik olvashatták a Nép-szabadság 1958. június 17-i számát annak idején.) Olyannyira örvendtünk a szellemi „nyitásra” s főleg az anyagi gyarapodásra alkalmat ígérő hatvanas évek levegőjének, hogy szívesen elhittettük magunkkal: az első emberünk politikai ügyességének köszönhető elégedett megbékélés a leveretést követően rögvést bekövetkezett. Valamiféle osztársadalmi amnézia telepedett az agyunkra, a forradalom korára s a megtorlásra vonatkozó tudás úgy töröltetett az emlékezet képernyőjéről, mintha ott sem lett volna. Börtönt megjárt 1956-osok mesélték később: az 1963-as „nagy amnesztia” után nemcsak hősként nem fogadta őket senki, de többnyire a kutyát sem érdekelte, hogy kiszabadultak. Történnie kellett akkortájt valaminek, ami nem csupán ama riadtsággal vegyes közömbösséget, de távlatában mai, történelmünkhöz - önmagunkhoz! - való viszonyunkat is magyarázhatja.

Azt hiszem, nemcsak a brutális megtorlással megfélemlített társadalom riadt meghunyászkodásáról volt itt szó, bizony másról is. Akkorra már működött a lelkekben a fölösleges itt „ugrálni”, a végtére is „megtalálom a számításo-mat”, meglehet, az életöszöntől is diktált öngazoló reflexe. Félreértés ne essék: nem a társadalom adta el egy tál lencsért történelmi-etikai örökségét, nem árulta el a forradalmat sem - ezt a társadalmat úgy *verték át*, hogy észre sem vette: a számára nyújtott mentőkötél vértől csatakos. E folyamatnak a genezise pedig a forradalom leverését követő néhány esztendő, ama „fejlődéssor” kezdete, melynek végére önnön legne-mesebb értékei iránt vált ez az ország nagyothallóvá. Pontosabban: a forradalom által földobott nemzetmegtartó etikai értékek kilúgozásának kezdőpontja ez a kor, a kádári-aczéli *nagy csalás* megszületésének infernója, a konkollyal teli bővetésé, amely mára tökéletesen beérett. Nem az ötvenes években kiéhezett, aztán megfélemlített és „megetetett” társadalomé a felelősség nagyobbik fele, de ki tagadhatná: mai tudatunk, s benne a forradalom erkölcsi-szellemi hagyatéka

való viszonyunk az ekkor rögzült, öncsalástól sem mentes szellem állapotra épült rá.

Természetesnek is tekinthető hát, hogy a múlt ily mértékben radikális fölfakadása 1989-ben egy pillanatra sokkszerűen érte a magyar társadalmat, minthogy az is, hogy egy társadalom nem szeret sokkos állapotban élni. A sűrűsödő egzisztenciális gondok közepette keresi saját jól megszokott, langyos békéjét, amire megint csak a mindent elfedő felejtés a legalkalmasabb - ebben már nagy a gyakorlata. Egy ördögi kör logikájára emlékeztető szituáció lesz ily módon úrrá az emlékezeten: éppen a *saját tudati állapotunk* az akadály a önvészélyesen gyarló tudati állapot fölismerésének. Megroggyant történeti emlékezettel élve ma is tökéletesen ki-átszathatók és manipulálhatók vagyunk, éppen mert a - nekünk idővel szimpatikussá vált - *nagy csalás* története során az érdekfölismerő képességünk zuhlott széjjel.

Nem mentegethető a hatalom akkori léthelyzete a durván beszűkülte világpolitikai adottságokra való hivatkozásokkal, azzal - sűrűn hallatszanak ma is ilyenféle hangok! -, hogy Kádár nem tehetett mást, meg hogy végül „kihozta a helyzetből”, amit ki lehetett hozni. (ld. a legújabb példát, Gyurkó László „bővített” 56-os könyvének kissé cinikus rabulisztikáját: Nagy Imre meghalt a forradalomért, Kádár életben maradt érte!) Nem kívánom persze tagadni, hogy Magyarország helyzete *egyedi* volt a „békétáborban”. Mert valóban egyedül lett itt a jólét, az elérhető szabadság mértéke, s bizony egyedül az a tökéletesség fokát elért társadalmi, tudati atomizálódás is, amit többen - némileg tán patetikus szóhasználatlaltal - erkölcsi romlásnak neveznek. Nem mentegethető maga a történet sem, mert e szemforgatás vagy éppen öntudatlanul naiv „egyrészt-másrészt” való könyvelés éppen azt az öncsalástól terhes tudati viszonyrendszert tartja fönn máig, amely az átvert állapotunkra való rádöbbenést akadályozza továbbra is. Ilyenformán soha nem fogunk ráeszmélni ama tényre, hogy a mindent átszövő módon *ideologikus* és a póre hatalmi szempontokból meghatározott *pragmatikus* elemek cinikus keverése a rendszer lényegéhez tartozott - változó hangsúllyal bár, de a kezdetektől. A korszak politikájának *igazi lelke* ugyanis ez volt, minden egyéb e velejéig ember- és nemzetellenes hatalmi magatartásra épült. Ahogy a hatalmon lévőket a közös bűn tudata, úgy a társadalom jelentős részét a közösen élvezett pragmatizmus fogta össze. Ha egy vagy két totót lehetne csak megőrizni a korszakról, én a kacsintható Kádár Jánost és a magában somolygó Aczél Györgyöt választanám, aki *e nagy csalás* zsenije és kombinátora volt a szellemi életben.

Ez volt az a mindent átszövő szellemi és öntudatlanul is ható mentalitásbéli viszonyrendszer, ami „mindenkinek ló volt” évtizedekig, s amibe végül majdnem mindenki „belepusztult”. A minden józan képzeletet meghaladó, fékeveszetten brutális megtorlás és a szinte vele egyidőben elindított, a kiéhezett és megfélemlített társadalom politikai semlegesítését és megnyerését célzó „életszínvonal-politika” mozzanatainak változó hangsúlyú, cinikusan kevert egyvelege vezetett ahhoz a *nagy kiegyezéshez*, amit a megfáradt, méltóságában megtört, már csak a táguló lehetőségekkel élni akaró társadalom végül elfogadott. Csakhogy amíg például 1849 után „tisztázottak” voltak a viszonyok (az osztrák önkényuralom nem állított mást magáról, mint ami valójában volt!), s 1867-ig is eltelt majd két évtized, addig a forradalom leverése utáni „kiegyezés” pillanatát nem lehet tetten érni. A történetek pszichés és tudati földolgozása meg sem történhetett, egyszerre csak - szinte „észrevétlenül” - itt volt a nagy béke, amelynek egyik súlyos föltétele - s ezt akár kimondatlanul is mindenki tudta - éppen e földolgozás további „elnapolása” volt. Ilyenformán a tradícióját és emlékezetét lassan elvesztő (avagy éppen az elvesztés folyamatát öntudatlanul átélő) társadalomra

ömlött reá mindaz a szellemi és anyagi „termék”, ami a hatvanas esztendő kádári sikersztóriájának mozzanataiként él a tudatban, s amit akkor, a nyitódé - s az anyagi gyarapodás valóságát is megadó - világban könnyű volt *szelektálatlanul* elfogadni. A társadalom belső etikai mércéje, önreflexiós képessége pontosan e „duplafenekű” folyamatban veszett el, a „jólét” így egy rendkívül ingataggyá váló etikai alapra épült rá, s ez a jólét gyarapítási lehetőségeinek megroggyanásakor rögvést kitéstett. A történet valójában az önmagunkkal való - néha már-már öntelt együgyűséggel szemlélt - meghasonlás története is, tudati-etikai szétzüllésünkké, melynek során a hatalom nemcsak azt tudta elérni, hogy az atomizálódást emelkedésként éljük meg, de a rafinált módon kialakított tudati, közérzeti állapottal még azt is, hogy az ország tekintélyes részének majd negyven esztendő múltán is ő (vagy utóda) jusson először az eszébe.

Máig nyúlik tehát hatásában a történet, s többek között a forradalom (s általában nemzeti mivoltunk) iránti - szóemelés esetén ingerült elutasítássá váló - közömbösségünk kulcsa is itt lehet elásva. Ne a hatvanas-hetvenes esztendő emelkedést jelentő „modernizációs” folyamatát (két ablakkal az utcára szolgáló házak nőttek ki akkortájt a földből, eltűnt a zsupptető, a földes padló, villany lett a lakásokban meg vízvezeték; a technika új csodájáról, a népet ámitó-zsongító televízióról már nem is beszélve), tegyük felelőssé szöröstül bősörtül, ama folyamat technikai-civilizatorikus eredményeire szükség volt természetesen. A baj az lett, hogy a reánk ömlő, az életforma alapelemeit kétségtelenül megváltoztató, az életet könnyebbé tevő „dolgozók” a tradíció jellemnemesítő tudatának szétesésévei-szétverésévei párhuzamosan ömlöttek arra a társadalomra, amely tradíciójával együtt az értékfelismerési-értékkiválasztási koordinátáit is éppen elveszítette. Veres Péterék akkori dohogásait sokan félreértették. Mert - példalázó szóalással - nem az volt a baj, hogy televíziót vehettünk, hanem az, amit a „dobozban” nagyobbrészt láthattunk (Aczélék természetesen azonnal fölismerték a technikai csodában rejlő eszközöket!), s nem az volt a baj, hogy lehetett immáron szerezni hűtőszekrényt, kicsi autót, miegyebet, hanem az, hogy csak azt lehetett, s az anyagi gyarapodás kis idő múltán a személyiség „önbecsülését” adó *egyetlen* mérce lett. A korszak szemforgatás hatalmi „értékrendjének” társadalmi szimptomája lett e végeredmény (v.ö. a rendszer ideologikus és pragmatikus elemeinek keveredésével), a fejekbe vert *egyenlőség* tudata szétszálazhatatlanul összekeveredett a „kaparj kurta szocializmus” antiszolidáris módon jellemromboló valóságával. Jól esett hangoztatni és hallani, hogy minden a miénk, mert hiszen tudtuk, hogy valójában semmi nem a „miénk”, (úgy is bántunk mindenre!) - közben mindenki hallgatott mindenről, a *nagy csalás* összefogott bennünket, pontosan addig, amíg e csalás „lenyelésének” az ellenértékét meg tudta adni Kádár János rendszere. Akkorra kiderült, hogy semmi más nem fog össze bennünket.

Tradícióörzés és modernizáció kívánatos egyensúlya bilent meg egy hatalmi szempont vezérelte manipulációval terhelt folyamatban, ezért aztán a vágyott modernizációnak leginkább csak a magatartászavarok jelezte vadhajtásai szaporodtak el. A Kádár-rendszer politikájának „teoretikus” alapvetése ugyanis a hatalom „veleszületett” tudati csapdájának feloldási törekvésén nyugodott. Idősebbek, vagy a korrall foglalkozók emlékezhetnek az 1957 januárjától elszabadult ideológiai hadjárat során - igazodván a nemzetközi munkásmozgalom frazeológiájához - fő veszélyként a „burzsoá revizionizmust” emlegették a legtöbbit, de amitől a hatalom a *leginkább* félt, az az általa nacionalizmusnak nevezett jelenségegyüttes volt (ld. például a „nemzeti kommunizmus” és a revizionizmus összefonódottságát bizonygató akkori dolgozatokat). 1956 ősze egy életre főbekelőntő tanulság lett Ká-

dőr János számóra, aki természetesen *pontosan tudta*, hogy ama két hétben az utca, a *nemzet forradalma* zajlott, s nem az értelmiségé (bármekkora volt is a katalizátori szerepe), de még csak nem is a párté. A magyar függetlenségi tradíció szovjet- és kommunistaellenes ételtől való félelem a rendszer egész történetében meghatározó lett, Magyarország volt tán az egyetlen szocialista állam, ahol nem létezett „hivatalos” nacionalizmus, ahol a vezetés szorult helyzetében is mindig óvakodott a „nemzeti kártya” kijátszásától. A csapda „másik ága” a fölöttébb fogyatékos nemzeti és társadalmi *legitimáció* pótlási szükségének folyamatos kényszere volt. Úgy kellett hát megszabadulni (természetesen szívós „ideológiai nevelőmunkával”) a „nacionalizmus” emocionálisan is determinált, a forradalom morális emlékéét idéző ideológiájának a csírától is, hogy közben lassan elhitessék a társadalommal, hogy az „új” vezetés a nemzet lehetséges legjobb kormánya. Fogas feladat volt, de - mint az ország későbbi állapota a bizonyosság reá - sikerült megoldani. A „nacionalizmussal” együtt - többek között a közelmúlt bevallhatatlansága, földolgozhatatlansága miatt - a nemzeti tudat erkölcsi alapjait is sikerrel verték széjjel, s a fogyasztás lehetőségének örvendő társadalom nagyobbik része is boldogan elfogadta az új rendet a magáénak.

A fizikai és a szellemi megtorlást követően (de már azzal párhuzamosan is!) ennek a „politikának” a lényege az volt, amit Nagy László a költészet nyelvén oly időtálló érvénnyel megírt a *Menyegzőben*. A magyar társadalmat ugyan nem egy szirtfokra állították ki szemforgatás ünneplő szándékkal, hanem az történt, hogy például a nemzeti tudat reprezentáns képviselőinek tudott kiválóságokat (Kodály Zoltánt, Illyés Gyulát, Németh Lászlót és másokat) az állandóan hangoztatott elismerés és megbecsülés hangján (díjak, meghívások a pártkongresszusokra, közös fotó az első emberrel - hadd lássa a nép, hogy végül is „velünk” vannak ők) arra a helyre igyekeztek szorítani, ahol a munkásságukban lévő legfontosabb összetevők már nem hatásosak. (Pl. pontosan azokról a dolgokról nem beszélhettek nyíltan, amelyeket a nemzeti tudat épen tartásának az érdekében a legfontosabbnak tartottak.) Álszent módon cinikus történelem volt ez, karöltve a szellemi élet egyes csoportjainak egymás ellen való kijátszásával. A közös emlék - a forradalom - értékfőntartó-értékmegújító lehetőségének gyors szétporlásával a történelem által régtől a fejekbe csempészett, s most folyvást kívülről is erősített kölcsönös gyanakvás segített - máig segít! - életben tartani a Kádár-rendszert, a tudatunkban is. Gondoljuk meg: például amikor ma „népiek” és „urbánusok” egymást vádolják haszonleső megalkuvásokkal, voltaképpen azt

tesszük, amit Aczél György akart, hogy tegyük, csak - süketek lévén a saját süketségünkre is - nem vesszük észre.

Az szabadabb, a könnyebb élet lehetőségét megízlelő, s így - ahogy Kádárék el is várták tőle! - a politikai és a szellemi élet dolgaival nem foglalkozó társadalom mindezeket a folyamatokat már néha önvészélyesen önelégült közömbösséggel szemlélte. A történelem, a tradíció nem foglalkoztatta, gyarló módon még azt is elhitette magával, hogy Kádár 1956-ot tagadva, tulajdonképpen '56 törekvéseinek egy részét valósítja meg. A szellemi és erkölcsi integritásukat hajlíthatatlan módon őrző Bibó Istvánok, Ottlik Gézák senkit nem érdekeltek. A forradalom és a leveretés nemzetragasztó tanulsága így nem hogy nem szívódhatott fel, de jelenléte egyenesen idegesítően zavaró lett volna, szépen alakulató „közmegegyezésben” mindkét fél számára. *Ezért e történelmi korszak igazi drámája valójában a dráma hiánya, vagyis a dráma átélési lehetőségének az elrablása, illetve önmagunktól való elhárítása volt, alig pár esztendő fáziskésés-különbséggel.* Ez a nemzeti értelemben vett katarzishány az oka annak, hogy ma - a személyes karrier vallássá válásának beköszöntével - süket vagy dühödöt részvételenességgel nézünk egymásra, és - az előnyserzés lehetséges módozataira sandítván - üres tekintettel a jövőre. Az 1956 tagadására épült Kádár-rendszer megteremtette azt a tudati alapot, amelyre úgy borulhatott rá az *öt látszólag tagadó új világ*, hogy abban a forradalom jellemformáló erejének egyszerűen ne lehessen helye. A „pozitív gondolkodás” ma szorgalmazott formájához ugyanis semmi szükség visszafelé is (!) tekintő valóságára.

Babits Mihály nevezetes esszéjében (*Az írástudók árulása*) úgy fogalmazott, hogy „az igazság szellemének az életben maradásáért az írástudók a felelősek”. Kesergő meditációnk végére érve tán föltehető a kérdés: ha már - hitem szerint - az elmúlt rendszer semmiféle öncsalásra valló egyrészt-másrészt okoskodással nem mentegethető, akkor vajon a népszolgálatban vállalt szerepüket hűséggel őrző szellemi nagyságok részleges kompromisszumain, vagy a félelem és a jobb élet ígéretének csapdájában is erkölcsileg is megroggyant társadalmon illik-e ma|den kezdeni a számonkérő meditációt, avagy elsősorban *mai önmagunkon*. Mert „az igazság szellemének az életben maradásáért” hiába tesznek meg mindent az írástudók - egy Nagy László, egy Hajnóczy Péter, vagy egy Latinovits Zoltán szinte másról sem beszélt, mint e *nagy csalásban* való gyarapodó vegetálás jellemet rothasztó veszélyéről -, ha mi, a címzettek - elveszítvén a szembenézéshöz multhatatlanul szükséges emberi és történelmi érzékenységünket (amire éppen 1956 taníthatott volna meg leginkább bennünket!) - már a figyelmeztető szót is valamiféle idegesítően avított szólamnak tudjuk csak hallani.

1957 szeptemberében a megtorlás jegyében kezdődött a tanév a nagykanizsai gimnáziumban. Szeptember 13-án váratlanul „örizetbe vették” az iskolához kapcsolódó fiúkollégium 12 tanulóját; közülük négy tanuló elengedtek, nyolc fiút letartóztattak, akik valamennyien a gimnázium IV. A osztályának tanulói voltak: Horváth András, Kosztricz Tamás, Kovács István, Kovács Sándor, Salamon József, Takács László, Tikik László, Tóth László „gyanúsítottak”. (1) Néhány nap múlva lefogták az 1956 őszén megalakult forradalmi diákszövetség vezetői közül Bittera Zoltánt és Pék Pált, akik ugyancsak a IV A diákjai voltak, majd Riechel Mária IV D osztályos tanuló, a diákszervezet gazdasági felelőse zárta a sort. Szeptember 18-án vették örizetbe Hules Béla tanárt, a diákszervezet tanár-elnökét.

Az esemény döbbenetet keltett, noha ekkor már az intézmény igazgatóját és két tanárát súlyos börtönbüntetésre ítélték (Gögös Ferenc igazgató 5 év, Rimay Béla tanár 8 év, Solty Jenő tanár 3 1/2 év!)

Két hónapig tartott a letartóztatottak kihallgatása, s az 1957. november 13-i dátummal jelölt vádirat így fogalmazott: „A terheltek elkövétték a népi demokratikus államrend megdöntésére irányult mozgalomban tevékeny részvétellel elkövetett bűntettet...” (2)

Vegyük sorba az eseményeket, nézzük, mi történt valójában!

A kollégista fiúk letartóztatásának fő oka egy „Csitt” névvel jelölt „titkos napló” volt. A napló ötletét Jókai: És mégis mozog a föld című regényéből ismert „Csittvári krónika” adta. A kis emlékkönyv terve az 1956 őszén lezajlott aggteleki osztálykiránduláson született. Bizalmas történetek, diáksínyek, tanár-csúfok számára tervezték, s erre egy közönséges, 40 lapos, négyzetrcsós kis füzetet vásároltak. 1956 októberében azonban súlyosabb témákat kínált, így őrizte meg a füzet azokat a gondolatokat, amelyek a forradalom lázas napjaiban foglalkoztatták a gyerekeket, de az írások túlnyomó részben a bukás utáni „konszolidáció” (megtorlás) megfélemlítő akcióit minősítették.

Az írásokat álnéven jegyezték. Széchenyi, Katona József, Balassi, Dobó, Hunyadi, Vörösmarty, Kisfaludy stb. Egyetlen meghökkenítő választás is előfordult: az egyik fiú a Hitler álnévet jelölte meg. Három cikket is írt a füzetbe, de ezek az írások elűntek onnan, így a szerzők ugyan bevitték a rendőrségre, de elengedték...

A felkesedést és a reménykedést egyre inkább a kilátástalanság, egy ideig a dacos ellenállás, majd a reménytelenség váltja föl a napló tanúsága szerint. Néhány címet mutatja:

Emlékszünk Budapest! (Heine - Horváth András)

A magyar nép nem tört meg! (1 957. II. 1.) (Tolnai - Tikik László)

Kiss Gyula „elvtárs” beszéde (Széchenyi - Salamon József)

Részletek ebből az írásból: (3) (43. old.)

A naplóban olvasható írások igazolják, hogy tipikusan belső használatra, tehát egymás számára igyekeztek megőrizni a diákevek legizgalmasabb eseményeiből néhány szívbemarkoló pillanatot. Az írásokot soha senki nem olvasta, azokról nem tudott más, csak a napló „titkos társasága”. Éppen ezért elképesztő és durva ferdtéssel lehetett csak a lázítás és felforgatás bélyegét rákenni a naplóírókra. A „népköztársaság megdöntésére irányuló bűntettel” vádolni a diákokat ma képtelenségnek látszik, akkor azonban véres valóságként kellett a váddal szembenézőnk.

A letartóztatás másik okát röpcédulák készítésében és terjesztésében jelölte meg a rendőrhatalóság, ime egy részlet a Csitt lapjaiból:

„Elhatároztuk, hogy röpcédulákat készítünk. 50 db vignettát (címkét) vettünk, s ilyen szövegeket írunk rájuk: „Ruszkik haza!” aztán részleteket idéz-

Harkány László AZ 1956-OS DIÁKPER NAGYKANIZSÁN

tünk a Szózatból és a Himnuszról stb. Három társunkat, akik ugyan nem voltak kollégisták, de a gimnáziumban egy osztályba jártunk, letartóztatták, tetten érték őket terjesztés közben. (Dezső László, Balogh György, Kisdéri Antal) Mi elhatároztuk, hogy harcolunk kiszabadításukért. Két nap múlva ki is engedték őket.” (Théba - Takács László írása) (4)

A „röpcédulázás” másik fontos eseménye az 1956. december 9-re vasárnapra tervezett néma tüntetés előkészítése volt. A röpcédulák arra hívták föl a város lakosságát, hogy 9-én délután 3 és 4 óra között néptelenedjenek el a város utcáin, s így nyilvánítsák ki az emberek az „új rend” iránti ellenszenvüket. Ime egy dokumentum, egy eredeti röpcédula másolata: (5) (43. old.)

Az 1957. december 9-én, délután lezajlott néma tüntetést így örökíti meg a Csitt krónikása, Balassi: (6) (Az álnév Tóth Lászlót fedi) (43. old.)

A 8 kollégista fiú „bűnlajstroma” tehát a Csitt cikkeiből és a röpcédulázás vétkéből állt össze. A dokumentumok tanúsága szerint nincs olyan jogrend, amely ezekért a cselekedetekért több hónapos börtönnel sújtaná a vádlottakat. De hát 1957-ben nem bírósági ítélekről, hanem megtorlásról, konstruált perrel volt szó.

A letartóztatott diákok másik csoportját a forradalom idején megalakult diákkörmányzat (Diákszövetség) vezetői és a tanárvezető alkották. Sem a rendőrségi kihallgatás, sem a tárgyalás nem szolgált olyan tényekkel, amelyek alapján bűnösségük megállapítható lenne. Mégis hónapokig fogdában, majd börtönben tartották őket!

A rendőrségi kihallgatások általában éjszaka történtek. Egy-egy „gyanúsítottat” többször és többen is vallattak. A gyerekek a rabság körülményei között pillanatok alatt felnőtté váltak, s a jegyzőkönyvek tanúsága szerint „derekasan” szerepeltek. Magatartás taktikájuk: nincs mit mondani, mert néhány röpcédula írásán kívül nem követtek el semmit.

Ugyanez a bátor magatartás mutatkozik meg Hules Béla tanár véleményében, amelyet a kihallgatott diákok vallomásaival kapcsolatban írt. (7) (A jegyzőkönyvi másolat „minősége” önmagáért beszél) (43. old.)

A jegyzőkönyvek kérdéseiből jól kirajzolódik a kihallgatók előre kigondolt taktikája. Mindenekelőtt bűntudatot kelteni a gyerekekben, hogy írásaikkal a „nép államát” őrcsárolták, amely őket taníttatta. Végül odajutnak a jegyzőkönyvek, hogy az igazi bűnösök a tanárok, akik nem tudták a diákságot felvilágosítani, aztán nagy szerepe volt a SzER adásainak is a fiatalok félrevezetésében. Végül „belátatták” a „bűnösökkel”, hogy helytelenül cselekedtek.

A kihallgatások menetét erőteljesen motiválják azok a „környezettanulmányok” nevezett írások, amelyeket a gyerekek szüleiről készítettek a helyi hatóságok. Ezek többnyire inkább följelentésnek minősíthető írások, amelyek abban a helyzetben „életveszélyesnek” mi nősültek... (8) (43. old.)

A „Csitt” íróinak ügye igazában nem kapcsolódott a diákszövetség titkosságához. Bár tény, hogy mindnyájan egy osztályba jártak, az akkori IV. A tanulói voltak. (Egyetlen vádlott, Riechel Mária nem volt osztálytárs)

A Diákszövetség vezetőtanárát, Hules Bélát az

intézet diákjainak küldöttei választották meg, akárcsak Bittera Zoltán elnöki, Pék Pál titkári és Riechel Mária gazdasági felelősi megbízatása is így született. [Osztályonként 2-2 tanuló titkos szavazatából alakult ki a választási eredmény.]

A titkosságú tanuló közül Bittera Zoltánt kiváló emberi tulajdonságai mellett kiváló tanulmányi eredményei is jóssá tették a megbízatás teljesítésére. A számonkérés időszakában azonban a vád igyekezett őt olyan helyzetbe hozni, amely mindenben súlyos aggodalmat keltett. A városban „ismert titok” volt, hogy dr. Bittera Zoltán orvos 1951 nyarán, egy vasárnap reggel vonatra ült, hogy a családjához utazzék a Balatonra. A fősztálysalkalmával még látták, aztán nyomtalanul eltűnt. Az 50-es években előfordultak hasonló „rejtélyes” esetek, de a hatóságok igyekeztek leállítani a hozzátartozók érdeklődését. Most azt akarták bizonyítani, hogy ifj. Bittera Zoltán a vezetői titkosság vállalásával bosszúra készült. Természetesen ez a vád - akár a többi - sem „áll meg”...

Végül hosszú hónapok után megkapták a sorsuk jobbrafordulásában reménykedő börtönlakók a vádiratot, amely „a népi demokratikus államrend megdöntésére irányult szervezkedéssel és egyéb bűntettekkel” vádolta őket.

1958. január 28-31-ig tartott zárt tárgyaláson hozta meg a megyei bíróság az ítéletet, amely megállapította, hogy „a terheltek elkövétték a népi demokratikus államrend megdöntésére irányult mozgalomban tevékeny részvétellel elkövetett bűntettet, ezért őket a megyei bíróság bírói megrovásra ítéli”. Hules Béla tanárt a vád alól felmentette,

A tárgyalás befejeztével ismét szabadok lettek a vádlottak. Mindnyájukat azzal bocsátották el, hogy folytathatják tanulmányaikat. Fél éves kiesés után is szerettek volna érettségizni a tanév végén. Az iskolába történő jelentkezésnél azonban megalázó meglepetés várta őket: valamennyi tanuló kicsapták az intézetből. A városból távoznok kellett, de az ország különböző helyein lehetővé vált, hogy befejezzék tanulmányaikat.

A 60-as évek derekától enyhülő diktatúra idején csaknem valamennyien egyetemet végeztek, de akik nem jutottak el ideig - mára bizonyították -, azok is méltó polgári hazájuknak. Tudták és tudják, hogy nem a haza volt mostoha hozzájuk, egy vészterhes kor időleges áldozatai lettek,

E sorok írója sok-sok szállal kapcsolódik a történehez. Ez a megtépzott osztály volt a pályakezdő tanár első közössége, amelyre igyekezett minden birtokában lévő tudást, a benne szunnyadó szeretet mind-mind átörökíteni. Először eltávolították a tanárt az iskolából, aztán megríttatták az osztályt, s sokan úgy éreztük, minden elveszett. Aztán rádöbbenünk, hogy itt kell élnünk! (Az eredeti osztályból egyetlen tanuló sem cserélt hazát.) Fölemeltük a fejünket, a fény felé fordítottuk a tekintetünket. Igaz, sokáig „másodrendű” polgárok voltunk, de aztán enyhült a lég, az élet zakatolt vagy száguldott, kinek-kinek a sorsa szerint.

Csodálatos érettségi találkozáinkon ma már a másutt végzetek is újra idetartozónak érzik magukat, s mindig az elsők között jelzik jöveteleiket. „Azok az idők” azonban mindig első számú témát jelentenek, s a szemek ilyenkor kicsit fényesebben ragyognak.

Jegyzetek:

1. Örízetbe vételi határozat (Hules Béla és fiatalokú társai ellen indított bűnügy iratai 1 1. oldal) Zeg. Megyei Levéltár
2. A vádiratról - 7. oldal (uo. 1 1. o.)
3. Részlet a „Csitt” című naplóból (1 1. o.)
4. Részlet a „Csitt” című naplóból (Théba = Takács László írása) 1 1. o.
5. Egy lefoglalt röpcédula (Zeg. Megyei Levéltár)
6. írás a „Csitt” lapjairól (Zeg. Megyei Levéltár)
7. Hules Béla tanár megjegyzése a vallomásokról (Zeg. Megyei Levéltár)
8. Környezettanulmány Kovács István szüleiről (11.o.)

"Hűség" elvadás" beszámoló

1957. 12. 25-én este "a megye első pedagógusai" (a forrás szerint a "pártában") előadást tartott az okt. 23-ai eseményekről. Beszélésben ki akarták fejteni, a bizalmatlanságot, hogy a szabadságharc a győzelmek, feldöntések, és a korszakok. A beszámoló ellenforradalmi volt. Beszéltek a társaság munkájáról, közhírré, a szabadságharc haláláig végig. Már amikor beszéltek az elvadászokról, akkor beszélték a magyar. A beszámolóban sok megdöbbentő dolgot találtak.

Először is azt mondta az "ellenforradalmi eseményekről", hogy elvadász, hogy megmentette a börtönben. Ez a beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

Az ellenforradalmi eseményekről a közönség előtt. A beszámolóban a közönség előtt.

H. I. a s c h Béla terhelte kijelentette, hogy

1. Bitteres Zoltán valóságával az alábbiakban nem érték egyet: Rimsi Bélával a Diák Szövetség gyűlésén való részvételében. A dec. 11-i sztrájkjal kapcsolatos gyűlésen való részvételéről, ezzel az állítással, hogy a letartoztatott diákok ügyében tárgyaltam volna a rendőrséggel. Aztal, hogy december 19-án a Diák Szövetség tárgyalt a sztrájkjal kapcsolatban. Aztal, hogy a Diák Szövetség jegyzőkönyvét nyilvános céljából megemlítetttem, hogy a Budapesti diákokat kiválogattuk ki toborzás útján.

2. Pék Pál vallomásaival nem értek egyet az alábbiakkal: Azon állításával, hogy tudomásom lett volna a rópcésdiák képzéséről. Hogy rópcésdiák jelentek meg "Forradalmi Diák Szövetség" elnevezéssel, hogy egy hétfői napon tartott az ifj. munkások közös sztrájkját tárgyaló értekezleten részt vettem, hogy a diák szövetség jegyzőkönyvét megemlítetttem.

3. Micheel Mária valóságából nem értek egyet az alábbiakkal: Azon állításával, hogy a Magyarországi Munkás Pártok Ülésén részt vettem és erről beszámoltam. Hogy a szünet előtti napon tartott sztrájkot tárgyaló értekezleten részt vettem, hogy pestről röplapot hoztam és a pesti példa alapján annak terjesztésére buzdítottam a tanulókat. Hogy a rópcésdiák zászart őriztetve vett három tanulókat ügyetlenül megölttem szembe három ásb. Hogy Aleksza Tamással tárgyaltam Budapesten. Hogy Budapesten 2 alkalommal jártam, ezzel a kijelentésével, amely Rimsi Béla szerepével kapcsolatos, ezzel az állításával, hogy az iskolában bevittem a "Vádolom a Vidéket c. verset. Hogy a letartoztatott diákok kiábrándítás érdekében sztrájkot indítványozok. Hogy december közepén tartott, hogy bár mely más gyűlésen a 3 napos sztrájkban való részt vételt indítványozom.

Nagykanizsa dolgozói
Hasánap, dec. 9-én délután 3-4-ig csak az megyei, az ntedia, aki a Kádár kormányra akar paragni.
Forradalmi Diák Szövetség.

1956. december. 9. vasárnap.
Városunk fiába van orosz megszállás alatt mégis kimutatta szabadságszeretkét és szabadságharcot. Orosz csapatok elleni gyűlöletét. Ma délután 3-4 óra-ig a város lakossága néma tüntetést rendezett a kormány és az orosz csapatok ellen. Szolidaritást vállalt a pesti nép mellett. A tüntetés alatt egyetlen bejelentés magyar korszak nem volt látható az utcán. A hint kerek hírlap írtások szerint spidik voltak. A városi hangszórón keresztül különböző hangszórákkal megállították a lakosságot. Basinkánál, ellenforradalmi és reakciós bandákot neverték a munkásokat. 4 óra után a városi tömeg forgalmat leállították a hangszórón keresztül bemondták, hogy a "kiszáradalmi munkák a kimenési tilalmat rendeltek el azonnali hatállyal. A nép nem mondott, oroszok jöttek páncelautókkal. és egy diákok elfogták és a páncelautóba vitték. A nép beállított, a diák kiharosította a Redverő alkalmat és kiharosította a kocsiból. Először a Könyv Részét. A volt MASZOLAJ mozdul egy orosz hint olyan vadállathat változott csapat, hogy akár egy vad becsületnek is a városigére vált volna. A Könyv nem ment el az utcánál. Végül az oroszok engedtek.

B. M. L. a t e n y e i j á r á s i r e n d ö r k e p i t é s y e d o g o.
T a r g y i z a t a i k i r o l a j r e n d ö r k e p e.
434 / 1957. sz.
T a r g y i z a t. K e v e s L a t r a n M a r a s z a m o n y e i l a k o s k ö r n y e z e t t a u l a m á n y a.
J á r á s i R e n d ö r k e p i t é s y e s z a m o k.
L a t a n y a.
M e n o z e t t e s z e m é l y a z e l l e m f e r r a d a l o m i d o j a a l l a t a k ö z s e g e b e n a k t i v t e v é k e n y e s z e t f e l y e t t k i r e s z t v e t t a t ö b b i e l l e m f e r r a d a l m a r o k k a l m i n d e n o z y e s n e g e z e d l e s e g f e l v e n u l k e s e n a c s i l e g z e k e l t a n t a t e s e b e n i l l e t t e l o v e r e s s e n a k ö z s e g i t a s a c s e l ö t t t e r t a n d ó e l l e m f e r r a d a l m i g y ü l e s e n s t b.
M e n o z e t t e s z e m é l y j e l e n b e n i s a N e p i d a n o k r a c i ó k a j e l l e m s e g e e s b u r k a l t a n u z s i t t a r e n d ö r k e p e l l e n n e m j ó s z e m m e l n e z i e g y o z y s z e c i d i l t a m e g n e z e d l e s e t v e g y g y ü l e s t.
A k ö z s e g b e c s ü l t e s l a k o s s a g a k ö r e b e n i s a r e n d ö r k e p i t é s y e o l l o n a s z ó f e m k e n e l k ö m p o l v a. M a a k ö z s e g b e c s ü l t e s l a k o s s a g a m a k i s a z e v l a m é n y e a f e n t i e s z e m é l y r ö l h e z y ö b i r b a t t a r á e r r e a f i a t h e g y A l l a m r e n d i m k e l l e n t e z e t t e v é k e n y e s z e t f e l y e t t e n k i.
H.

KARDOS FERENC

ADATOK A ZALA MEGYEI CIGÁNYOK TÖRTÉNETÉHEZ A XVIII. SZÁZADBÓL ¹

I

A tanulmány egy - még folyó - cigánytörténeti kutatás célját és forrásait kívánja röviden ismertetni. Ezért csak a lényeges, az eddig feldolgozott forrásanyagból levonható következtetéseket említem, s a források történeti háttérét is csak vázlatosan ismertetem.

A cigányság történetével sokan foglalkoznak ma már, de kevés a forrásközlő és feldolgozó tanulmány, monográfia. Azt hihetnők hogy a forráshiány ennek az oka. Valóban nem sok forrás áll rendelkezésre, de még sok érintetlen anyag fekszik a levéltárakban, kutatókra várva. Ebből a felismerésből adódóan kutatásom elsődleges célja a zalai cigányság története levéltári anyagainak felkutatása és feldolgozása, közlése. Távlati cél: megmutatni a cigányság helyét és szerepét a feudális viszonyok közt a XVIII. század zalai társadalmában.

II

Néhány gondolat a kutatás nehézségeiről

a/ A módszertani nehézséget leginkább a XVIII. századi cigány írásbeliség hiánya okozza, csak róluk vannak e korszakból írásos adatok, tőlük nincsenek. Szerződések és más, cigányságra vonatkozó gazdasági iratok a családi levéltárak gazdasági-igazgatási iratai közt elszórtan találhatóak, összegyűjtésük időigényes, költséges. A források közül ezért kiemelkedő jelentőségűek a Mária Terézia és II. József-korabeli cigány népességösszeírások, és cigány származású gyerekek gyámügyi iratai. A történészek közül elsőként Bács-Kiskun megyei cigányösszeírásokat szolálatott meg Mészáros László, ^{2,3} módszertani fogódzókat adva ezzel a további kutatásokhoz. Jelentős forráskiadás ebből a korszakból, mind a történeti demográfia, mind a nyelvtudomány számára Ördög Ferencnek a Mária Terézia-korabeli Zala megyei népesség-összeírásokat és egyházlátogatási jegyzőkönyveket közzétévő munkája ⁴, melyből a cigányadatok mellett népességstatisztikai körképet is kaphatunk.

Viszonylagosan jelentős adatmennyiséggel szolgálnak még a kriminalisztikai és peres iratok, valamint a rendeletek és más jogszabályok, amit az is jelez, hogy ezen forráscsoportokat kutatták talán legtovább ezidáig. E forrástípusok viszont - épp viszony-

lagos adatbőségük révén - egysíkúvá tehetik a XVIII. századi cigányságról alkotott képet.

b/ A forráshiány mellett az alapfogalmak tisztázatlansága okoz még súlyos problémát, félreértéseket. Itt nem a történettudományban már kikristályosodott fogalmak megváltoztatásáról van szó, hanem a cigány nép történetének sajátos történeti fogalmairól, mint pl. a vándorlások típusa, vagy maga a cigány fogalom jelentésköre s annak változásai. E fogalmak - bár ennél szélesebb a magyarázatokat kívánó cigánytörténeti fogalmak köre - érvényes meghatározás nélkül nehéz értelmezni a cigánynépesség statisztikai adatait.

Cigányok Magyarországon a XVIII. században

Bár cigányok jelenlétéről korábbról - döntően a XIII. sz.-ból ⁵ - is vannak adatok, a cigányok első nagyobb csoportjai Magyarországra a XV. század elején Zsigmond király idején érkeztek, s azt követően - folyamatosan, de eltérő intenzitással - a történelmi Magyarországon való be- és átvándorlásuk századunk elejéig tartott.

Az első hullámban be- és átvándorló cigány közösségek, melyek mára elvesztették anyanyelvüket, és részben asszimilálódtak, a XV. század végéig Európa legtávolabbi tájaira jutottak el. Mára leszármazottaik elenyésző része beszél az ú.n. kárpáti nyelvjárású ⁶ cigány nyelvet. A XV - XVI. században a társadalom vándorló elemei közé keveredve, hol kiváltságokat élvezve ⁷, hol megtúrva éltek, általában jobb helyzetben, mint Európa nyugati felén. Vándorló iparos, kereskedő, gyűjtögető életmódjuk az ország három részre szakadása idején hírvivői, hírszerzői szereppel is bővült, emellett a végvárakban megtalálhatóak a cigány fegyverkovácsok. ⁸

A második nagy bevándorlási hullám a XVIII. század második felében, a cigányul beszélő, elsősorban fémműves vándor-kisiparral és állatkereskedéssel (jobbára lókereskedéssel) foglalkozó, Erdély felől érkezett közösség, az oláh cigányok megjelenése volt. (Az ú.n. beás cigányság később, a XIX. század folyamán érkezett. ⁹ A korábban előforduló „teknővályó” közösségek mára elmagyarosodtak!) A cigány életforma a XVIII. századra konzerválódott, mert a cigányság ebben az időszakban mintegy „külön történelmet” élt a magyaron belül, érintetlenül és szabadon mozoghatott az országban, s még az ural-

kodó osztály támogatása is az állapot tartósítására irányult.⁹ (Itt természetesen az elsősorban fémeszközök javításával foglalkozó vándorló kisipar, a zenélés és más szórakoztatóipari szolgáltatások megtartásáról van szó!)

Sorsukban döntő változást a Habsburgok uralma hozott. A Rákóczi szabadságharc után a felvilágosult abszolutista állam a vándor - és csavargó elemek és közösségek válogatás nélküli, azonnali és erőszakos letelepítését célozta, de a spanyol mintára hozott rendeleteik nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A cigányság szorgos jobbágyá nevelése érdekében minden eszközt felhasználó, a cigányság etnikai szuverenitásának - válogatás nélkül, az anyanyelvtől az öltözködésig, - minden elemét megszüntetni szándékozó intézkedéseket a magyar nemesség csak részben, vagy egyáltalán nem támogatta, hajtotta végre. Az intézkedések - s ez tagadhatatlan - legtöbbször humánus szándékból születtek, de a türelmetlenség és az eszközök differenciátlansága miatt ezek, az egyébként jó intézkedések sem érhettek célt. A bécsi adminisztráció annyira komolyan vette az ügyet, hogy Cigányügyi Osztályt állított fel a Helytartótanács kebelén belül, évente rendelt el conscriptiokat és a munkák elvégzésének ellenőrzését.¹⁰

A letelepítési és átnevelési program érdekében és szolgálatában születtek meg az első cigányösszeírások, és az e századból legjelentősebb cigánytörténeti forrásaink.

Már III. Károly rendeletet adott ki (1725-ben) a cigányok összeírására. Ez a rendelet a cigányságot a vele együtt élő „gonosz emberekkel” kívánta összeírni, s az összeírás ellen szegülőket megbüntette.¹¹ Itt már módosul a cigány fogalom jelentésköre. Egyrészt a bűnöző, vándorló, csavargó életforma szinonimájává válik, másrészt nem érinti a cigányság asszimilálódott, vagy integrálódott körét, így csak egy részletet, s nem a legkedvezőbb részletet mutatja meg a cigány társadalomból. Ez az értelmezés és az értelmezésből adódó előítéletes rendelkezések végigkísérik a cigányság történelmét egészen a XX. század közepéig.

Mária Terézia számos rendeletet hozott a cigányok letelepítésére és összeírására. 1761-es rendeletében a cigányokat eltiltotta a cigány elnevezéstől. Ettől kezdve a forrásokban a cigányokat neo colonusnak, új magyarnak, új parasztnak, vagy új polgárnak jelölik, a zingarorum, zingara mellett. 1767-ben elrendelte a 4 évet betöltött cigánygyermek elvételét és földműves nem cigány családokhoz való kiadását. Az állam fizette a nevelés költségeit.¹² 1768-ból valók az első cigányösszeírások, köztük az e tanulmányban ismertetett Zala megyei cigányösszeírások is. Ettől kezdve folyamatosan történnek összeírások, de csak II. Józsefnek sikerül országos összeírást végrehajtani, 1780 - 83-ban. 1780-ban Magyarországon 40609

cigány lakost számláltak meg, ebből 8388 gyermeket. 1781-ben 6059 cigánygyermeket, az összeírt gyermekek 42,3 %-át nevelték, tanították államköltségen.¹³ Ezek a folyamatok nyomon követhetők az összeírásokon is.

IV

Cigányjelenlét Zala megyében a XVI. -XVIII. században

Az első Zala megyei adatok a XVII. századból valók. 1616. június 9. és 1617. július 9. között a kanizsai kincstári naplóban a mukáták, a szultán számára lekötött adók, vámok illetve sorában találjuk a környék cigányainak adóját.¹⁴

A XVIII. században is csak nagyon elszórtan található adatok. 1717-ben, június 25-én Kanizsán tartott Particularis Congregation hozott szabályrendeletek közt találunk híradást „német cigányok”-ról. A statutum arról tudósít, hogy a vármegye nemességének egy korábbi rendelet szerint kötelessége lett volna felkelni a latrok és német cigányok ellen, s mivel... „mégis, sokan nem jelentek meg: hogy tehát a vármegye rendelése teljesüljön, a meg nem jelent nemeseket a vicegerens 4 forinttal büntesse, amelyet fele részben a vármegye szükségleteire fordítsanak.” Itt a már egyszer nyugat felé elvándorolt, majd onnan visszaért, valószínűleg már német jövevényiszavakat, beszélő, önelnevezésükkel szinto cigányokról van szó.¹⁵

Zala megye területén tehát már a 17. században számolhatunk - ha nem is nagy számban - cigány lakossággal. Nem is várható sokkal több adat, hiszen egy gyorsan helyet változtató, önmagáról soha nem író, tudósító népről van szó, s a velük kapcsolatos írásos említések is csak szükség esetén készültek. Erre érzékletes - bár nem zalai - példa Huin generális, Szigetvár parancsnoka 1715. február 11-én kelt levele, miszerint a cigányokat a polgárok összeírásából törölni kéri, ... - „ugyanúgy, mint két zsidót ... mert el fognak költözködni Szigetvárról és akkor nem lesz ki elvégezze a piszkos munkákat - amilyen az utcák és árkok tisztítása, a ganéj-hordás, stb - hiszen a császári katonákat mégsem használhatom ilyen munkára, de a falvakból sem rendelhetek be parasztokat.”¹⁶

Kontractusokra ad szép példát a Festeticsek balatonkeresztúri uradalmának kontractusai közt található, a simonyi erdőn dolgozó teknővájó cigányokkal 1780. május 16-án kötött szerződés.¹⁷ Sajnos azt kell látnunk, hogy a 18. századi cigánytörténeti vonatkozású gazdaságtörténeti adatok száma csekély, még más megyékkel való összehasonlításban is. A Zala megyei cigányság legbővebb adattárai a cigány-összeírások, illetve a népességösszeírások cigány adatai.¹⁸

V

Zala megyei cigányösszeírások

A Zala megyei cigányösszeírásokat a Zala megyei levéltár őrzi¹⁹ egy dobozba egyesítve a II. József-kori összeírásokat - korábban közgyűlési iratok közt dátumuknak megfelelően, elszórtan megtalálható - Mária Terézia-kori cigányösszeírásokkal. A különbség azonban nem csak az évszámokban van, hanem az összeírások összetételében is. A dobozban található 19 csomó iratból 13 Mária Terézia-kori, és túlnyomórészt Conscriptio Zingarorum-okat 1768-ból, 1773-ból, 1775-ből, 1776-ból, 1777-ből, mellettük egy regulatiót (1777), azaz szabályrendeletet az összeírás menetéről, extractusokat, reflexiókat, s egy levelet 1773-ból a zalai kongregációhoz, találtunk.

Az azonos dátummal szereplő, összetartozó, de más-más kézírással, tehát nem egy személy kezétől, és nem egy helyen készült összeírások egy csomót alkotnak. A különböző helyen készült összeírásokban így apróbb eltérések találhatók: van ahol a cigány családokat a családfők nevei, van ahol helységek sorrendjében vették föl, nem alfabetikus, hanem tetszőleges (más-más logikájú) rendben. A rovatok nevei hol magyarul, hol németül, hol - sűrűbben - a kor latin kifejezésével szerepelnek. A rovatok sorrendje néha felcserélődik. Egy-egy összeírás jársonként készült *Zalaszántón* (Szántó), *Tapolcán*, *Zalaegerszegen* (Szala Egerszeg), *Kapornakon*, *Nagykanizsán* {*Canisa* és *Kis Canisa*), a környék falvaival együtt a *kapornaki* összeírásokon szerepel. A sokszori összeírás a későbbiekben módot ad arra, hogy megvizsgálhassuk a cigány lakosság cserélődését egy-egy területen, illetve követhessünk családokat.

A maradék 7 iratcsomó többségében 1777-es, 1783-as és 1785-ös Tabella Prolium, azaz cigánygyermekes összeírása és gyermekelhelyezési iratok. Ezen kívül ebből az időszakból rendelkezések, jegyzőkönyvi kivonatok és egy reflexio található a dobozban.

A doboz tartalmának feldolgozása még tart. Eddig teljesen az 1768-as conscriptiókat dolgoztam fel, a következőkben ezeknek az összeírásoknak az adatait közlöm. (A kutatás meggyorsítása, pontosítása, és a minél több szempontú feltárás érdekében az összeírások adataiból számítógépes adatbankot próbálunk létrehozni.)

VI

1768. évi Zala megyei conscriptiók

Az 1768. évi conscriptio-kötegetben négy összeírást találunk:

1. Conscriptio Zingarorum in Processu Sedis Szántó die 25. Februari 1768. 19 lap²⁰

2. Conscriptio Zingarorum in Processu Minoris Sedis Kapornak 1768. 8 lap²¹

3. Conscriptio Neo Colonarum in Processu Sedis Tapolca. Die²⁵ Februari Anni 1768. 11 lap²²

4. Conscriptio Respectivo Tabella Zingarorum in Processu Insula Muraköz degentium. Kiadva 1768. március 1-én Zalaegerszegen. 5 lap²³

A továbbiakban a conscriptiók adatainak bemutatásakor az itt adott sorszámot használom majd azonosításképp. Miután a 4. számú összeírásban nem Zalában lakó, csak ott dolgozó embereket írtak össze, adatait nem közlöm.

A conscriptiók rovatai megegyeznek, de nem azonos sorrendben következnek. A rovatok -hol külön-külön, hol csoportosítva-:

A családfő kereszt- és vezetékneve,

kora,
foglalkozása(i),
jogi státusza (kinek a jobbágya),
vallása (ha gyónóképes),
összeírási helye,

a feleség kereszt- és vezetékneve,

kora, vallási állapota

a gyerekek keresztnevei és kora, általában nemként csoportosítva.

Az egyéb rokonsági fokokat nem minden összeírás jelzi, de miután az összeírások többségét családonként készítették, ha bizonytalansággal is, de követhetők a családi kapcsolatok. Néhol van más családi állapotbeli megjegyzés is, mint: özvegy, Isten nyomorultja, zabigyereke, mostohagyereke.

A felnőtt, de még meg nem nősült, el nem költözött gyermekek a család többi tagjával együtt, gyermekként vannak összeírva.

Az összeírt helységek

Ördög Ferenc munkájában²⁴ 305 zalai helységről ad népességösszeírási adatokat 1745-1771 között, azaz épp vizsgált korszakunkban. A mutató²⁵ szerint 33 településen jegyezték fel cigány családot vagy személyt. Az 1787-es országos összeírás²⁶ alkalmával 2 várost, 23 mezővárost 579 falut és 35 pusztát, azaz összesen 639 települést írtak össze. Az 1768. évi cigányösszeírásokból 120 helyiségben találunk cigány lakost, a falvak körülbelül 1/3-ában. Az 1-3. összeírásban összesen 1138 főt, 246 családot írtak össze Zalából. A területi korlátok miatt nincs mód itt felsorolni a helységeket. Ezért csak a Nagykanizsára vonatkozó adatait írom itt a 2. számú kapornaki összeírásból:

Kanizsán (In Canisa) Burka György fáber családja (felesége Sárközi Elisabeth) élt egy fiúval és egy leánnyal, valamint Burka István (felesége Varga Katalin) egy fiúval és két leánnyal. Kiskanizsán (Kis Canisa) 3 Horváth vezetéknevű család (a feleségek neve is Horváth) összesen 3 fiúval és 3 leánnyal.²⁷ Kanizsán az

Ördög-féle forrásközlés szerint²⁸ szintén Burka vezetéknevű család van feljegyezve, de a feleséget Mariannának hívják és 3 fiú van, bizonyosan nem azonosítható a mi összeírásunkban szereplővel.

A vezetéknevek

Az összeírásokban 116féle vezetéknevvel találkoztunk. 745 összeírt vezetéknevet bonthatunk fel gyakorisági szempontból. Az összes összeírt (1138 fő) mintegy 1/3-ánál - gyermekeknél - nincs vezetéknev, csak valószínűsíthető, hogy a gyermekek édesapjuk nevét kapták. Az 1. sz. összeírásban a gyerekek teljes nevét is kiírták, így ott egyértelműbb a helyzet. Egy esetben előfordult (ugyancsak az 1. sz. összeírásban), hogy a gyerekek édesanyjuk nevén (Farkas) vannak, bár van férje, és nincs jelölés arra nézve, hogy a férj mostohagyermekai lennének. Pedig ebben az összeírásban minden ilyen kapcsolat (mostoha, fogadott gyermek, özvegy, második férj) jelölve van. Az alábbi táblázatokat a leírt 745 névből készítettem.

A/ Az egynél többször előforduló vezetéknevek a gyakoriság sorrendjében az 1768. évi Zala megyei cigányösszeírásokban:

(1-3. sz. conscriptio, a nevek mögött az előfordulás száma)

Horváth 120, Görcsi 55, Árvai 55, Burka 43, Farkas 34, Baranyai 23, Nyári 23, Sárközi 20, Kolompár 18, Nyitra 17, Csirkó 17, Kovács 14, Kupai 13, Túró 13, Kanzi 12, Máthé 12, Szappanyfőző 11, Bangó 10, Gángó 10, Szappanyos 10, Varga 9, Banga (jól felismerhetően elkülöníthető a Bangótól) 8, Hunics 8, Jónás 8, Karikó 8, Daragonyos 7, Szörös 7, Lucza 7, Csóri 6, Czigány 6, Hegedűs 6, Csiszár 5, Hódosi 5, Hosszú 5, Kardos 5, Vahottay 5, Batári 4, Batori 4, Baro 4, Beke 4, Balogh 3, Bedák 3, Boronyai (nem Baranyai!) 3, Csöre 3, Gőbölös 3, kantó 3, Mihály 3, Tökös 3, Tolnai 3, Csirizin 2, Csonka 2, Fekete 2, Gyallai 2, Kukó 2, Kurucz 2, Lakatos 2, Mészáros 2, Lázár 2, Lőrincz 2, Nagy 2, Németh 2, Pipita 2, Töske 2.

Az első 3 név teszi ki a használt nevek 34,8 %-át. Bár nem számoltam ki külön, megfigyelésem szerint feltűnően sok a Horváth vezetéknevű feleség.

B/ A vezetéknevek kialakulhattak

a/ keresztnévből: Albert, Gyurka, Iván, Jónás, Lázár, Lőrincz, Lucza, Máthé, Márton, Mihály, Mihájka, Raffael;

b/ népnévből: Czigány, Horváth, Németh, Oláh;

c/ foglalkozásnévből: Bába, Borbély, Daragonyos, Csiszár, Hegedűs, Húros, Lakatos, Kardos, Katona, Kolompár, Kovács, Kucsár, Mészáros, Szappanyos, Szappanyfőző, Szárzó, Varga.

d/ Nagyon sok - 30,8 % - a helynévből képzett vezetéknev (pl. Baranyai, Tolnai, Nyitrai, Petri, stb.) és

e/ tulajdonságot jelölő név (pl. Szörös, Pityók, Hosszú, Vastagh).

Érdekesség, hogy kevés a cigány eredetű vezetéknev. Ide sorolható a Baro (azaz nagy), a Kalyi (azaz fekete), vagy a Csóri (azaz szegény).

A foglalkozás

Legtöbbször, az itt tárgyalt 4 összeírásunkból 3-ban, csak faberként (1 14-szer) közlik a foglalkozást, és mindig csak a felnőtt férfiaknál szerepel a foglalkozásjelölés.

Az 1. conscriptiókban szereplő foglalkozások és előfordulásuk száma

kovács 18
hegedűs 21
ebből kovács és hegedűs együttesen szerepel: 5
lókereskedő 2
comuti habitas 2
„semmi mestersége nincs” 2
„aprólékos” kovács 1
„paraszti munkát” végző 1
béres 1
sintér 1
szolgálo 1

Látható, hogy a kovácsok keresetpótlásként zenéltek is, és vélhetőleg a cigányzenélés tilalma miatt legtöbbször nem vallották be ezt szívesen.

A kovácsok viszonylag nagy száma is erősíti, hogy itt ú.n. oláh cigányokról (Erdély felől érkező, cigány nyelvet beszélő cigányokról) van szó.

A foglalkozások nincsenek kapcsolatban a foglalkozásnévből eredő nevekkel. Így a Szappanyfőzőknél és a Kolompároknál ugyanúgy a kovács megjelölést találjuk, mint a hegedűsnél.

A vallás

Minden cigány katolikus, de a pápista jelzés csak felnőtteknél, illetve a gyónóképeseknél szerepel.

Az életkor és családi állapot

A legbizonytalanabb adat az életkor, jellemző a 29. év után a kerekítés. Ezért csak nagy tűrés-határral lehet korösszetételt számítani, korfát megrajzolni. Összesen 246 családban 1138 főt írtak össze az 1.-3. sz. összeírásban, ami családonként átlag 4-5 embert jelent. Itt a családon a két szülőt és a velük lakó gyermekeket kell érteni.

A cigánylakosság összetétele:

14 év feletti férfi: 330 fő, nő: 271 fő
14 év felett összesen: 601 fő

14 év alatti fiú 283 fő, leány: 254 fő
 14 év alatt összesen: 537 fő
 Mindösszesen: 1138 fő

Egyedülállóként csak 13 főt írtak össze, csonka családot (ahol csak egy szülő van és gyermekek) csak 7-et jegyeztek föl.

VII

A források teljes feldolgozása még tart, de az így is látható, hogy a kor demográfiai adataihoz képest is jelentős számú cigányság élt Zalában, a 18. században. A további összeírások feldolgozása választ adhat arra: vajon mennyire cserélődik, változik a népcsoport? A jelenlét igazolása bátorítást és irányokat adhat más kutatók számára is a cigányság története zalai forrásainak felkutatására és megvizsgálására.

JEGYZETEK

1. A tanulmány az 1995. október 21 -én, a Nagykanizsa első okleveles említésének 750-es évfordulója alkalmából megtartott helytörténeti-történettudományi konferencián elhangzott „Cigányok Zala megyében a 18. században, különös tekintettel a II. József-kori összeírásokra” című előadás átdolgozott, írott formája. A kutatás előrehaladta és a terjedelmi korlát miatt kimaradt néhány, a II. József korabeli cigánygyermek összeírásával kapcsolatos érdekesség, viszont az eddig feldolgozott 1768-as összeírások statisztikai adatsoraival, valamint a történelmi háttér vázlatos megrajzolásaival bővül.

2. Mészáros László: Az 1768-as cigányösszeírás és egy cigánygyermek 1780-as összeírása. In: Bács-Kiskun megye múltjából I, Kecskemét, 1975.

3. Mészáros László: Bács-Kiskun megye cigánynépessége 1768-ban. In: Bács-Kiskun megye múltjából I. Kecskemét, 1975. 134-168.

4. Ördög Ferenc: Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvek (1745-1771) I-III. Budapest, 1991.

5. *Mezey Barna*: A cigányok megjelenése Magyarországon. (Bevezetés) In: A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Budapest, 1986. 5-19. Vö.: *Tomka Miklós*: A cigányok története. In: Cigányok, honnét jöttek - merre tartanak. Budapest, 1982. 36-37.

6. A cigány nyelv első európai megjelenésekor beszélt formája, az elnevezés arra is utal, hogy Európába a Kárpát-medencén keresztül szóródtak szét. Erre vonatkozólag Erdős Kamii, - Dr. Karsai Ervin munkáit ajánlom.

7. A kiváltság jórészt adókedvezményt, útlevelet, szabad költözködést jelentett. Lásd *Mezey Barna* i. m. 7-10.

8. Az első cigányábrázolás egy Csucsva vára melletti vándorkovácsot örökített meg a 18. század elejéről. A cigánykovácsokról *Bogdál Ferenc* írt több tanulmányt.

9. *Mezey Barna* i. m. 14.

10. *Mezey Barna* i. m. 16-17.

11. *Mezey Barna* i. m. 18.

12. *Déry Gyula*: Cigányok Európában. Budapest, 1908. 27.

13. U. a. 28-31. Az adatok megtalálhatók még: *Kotnyek István*: A cigánygyerekek oktatására irányuló törekvések 1918. előtt. In: Az úton tovább kell menni. Közvetési a Zala megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Művelődési Osztálya. Továbbképzési Kabinet. Zalaegerszeg, 1983. 53-65.

14. *Dr. Vándor László*: Kanizsa története a honfoglalástól a város török alóli felszabadításáig. In: Dr. Béli József, Dr. Rózsa Miklós, Dr. Rózsáné dr. Lendvai Anna (szerk.) Nagykanizsa. Városi Monográfia, Első kötet 354.

15. *Turbuly Éva*: Zala megyei statutumok 1700-1750. I. 1702-1719. In: Zalai Gyűjtemény. 26. Zalaegerszeg, 1987. 107-108.

16. *Tóth Péter*: Somogy vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1658-1718) In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 21. Kaposvár, 1990. 55-56; 44. old. 124. sorsz. a közölt 1715. II- 11-í levél.

17. *Petánovics Katalin*: A A Festeticsek balatonkeresztúri uradalmának contractusai 1772-1793. In: Zalai Gyűjtemény 17. Zalaegerszeg, 1981. 56. old. és 149. old. 160 sorsz. a közölt contractus. 18. Zala megyei Levéltár (továbbiakban: Z. M. L.) Cigányok összeírása. 1785-1786 (és hozzá cigányösszeírások 1768-tól). IV. I/h jelzetű doboz. Az 1768-as összeírások (4db) oldalszámozással vannak ellátva.

19. U.a.

20. Z. M. L. IV I/h 15-24.

21. Z. M. L. V. I/h 5-8.

22. Z. M. L. IV I/h 9-11.

23. Z. M. L. IV I/h

24. *Ördög Ferenc*: i. m. I. kötet 3.

25. *Ördög Ferenc* volt szíves rendelkezésemre bocsátani a - még nyomdai átfutás alatt levő - IV, mutatók kötetéből a cigányok mutatóját, amiért e helyen is köszönetet mondok.

26. *Kovacsics József* (szerk.): Magyarország történeti demográfiája. Magyarország népessége a honfoglalástól 1949-ig. Budapest, 1963. Melléklet: 2 sz. tábla. Összefoglaló kimutatás. Magyarország 1787. évi népesedési állapotáról.

27. Z. M. L. IV I/h 1. csomag 6-7.

28. *Ördög Ferenc* i. m. II. kötet. 828. old. 302/207 tétel.

Orsós Jakab

UGARON HAGYOTT ÉLET

Az 1928-as tél olyan volt, mintha a telek összeházasodtak volna. Vakondtúrához hasonlítottak a hóval lepett gyep-tég-lás kunyhók Gilvánfa határában. A falutól messze, de a világtól elzárva élte megszokott életét a tíz beás cigánycsalád. Tüzelőjük megszerzésére sem tudtak a néhány négyzetméteres kunyhóból kilépni. Csak a több napos éhség, szomjúság űzte őket, hogy a tíz körmükkel elkaparják a havat a kunyhó kijárata elől. Egymásról szedték össze a ruhát, hogy néhány ember a faluba jusson valami élelemért. A pár ember, aki az otthon maradottak gönceibe bugyolálva indult élelemért, a másfél méteres hó tetején közelítette meg a falut. Néhány faedényt a hónuk alatt szorongatva a faluban házról-házra jutva próbálták élelemért elcserélni portékájukat; lisztet, krumplit, káposztát kaptak cserébe az edényekért. A családok létszáma szerint osztották el a gyér alamizsnát, mely csak arra volt elég, hogy életben maradjanak. Másnap egy újabb csapat indult alamizsnáért. Nappalra be-becipeltek egy-egy fagyott fatuskót, melyből kín-keservel melencét, hőszőrű lapátot csináltak. Ez a 28-as tél nem csak a zordsága miatt maradt emlékezetes a cigányoknak, hanem azért is, mert ez volt a törvényileg előírt letelepedés éve. Azokat, akik a törvényt megszegték, a csendőrség visszatoloncolta születési helyükre. A letelepedett cigányok a települést csak eltávozási engedéllyel hagyhatták el, a községi bírótól kellett 14 éves kortól engedélyt kér-

Eltávozási engedély

Alulírott igazolom, hogy Bogdán Vendel részére rokonlátogatás céljából engedélyezek 24 órai eltávozást Magyarmeckére.

Az eltávozás 1928. február 21 -én 0 órától február 22-én 14 óráig érvényes.

Gilvánfa, 1928. február 21.

Palkó Máté
bíró

Fenyvesi József 1928. március 16-án Gilvánfán (Baranya megyében) született. Születésének évében a magyar kormány törvényerejű rendelettel telepíti le a cigányokat, hogy elejét vegye az évszázados vándorlásnak. A rendelet úgy szövelt, hogy minden cigánycsaládot születési helyén kell letelepíteni. A helyi község vezetőinek gondoskodni kell arról, hogy a cigánycsaládok a falutól tisztes távolságra ott kapjanak helyet, ahol ivóvíz van. A rendelet azt is előírta, hogy a községnek kell biztosítani a kunyhók építéséhez a faanyagot, szalmát. Mivel a cigányok ezeket a rendeleteket nem ismerték, így minden a község előljáróságának jó- vagy rosszindulatán múlott.

A visszaemlékezések szerint mindenhol igyekeztek a cigányokat a község határának peremére szorítani. Így megnehezedett a gyerekek iskolába járása, sőt a rossz idő beálltával ez lehetetlenné is vált. Fenyvesi József a család negyedik gyermeke, két fiú és egy lány mellett. Közülük a két fiú már nem él. A lánytestvér ma is él. Naca csak néhány hónapig ült az iskola padjában, mert túlkoros is volt, de a bagózást is olyan mértékben űzte, hogy a tanító úgy látta jobbnak, ha a Naca otthon marad. Gilvánfán először egy lepusztult gémeskút közelében telepedtek le, melynek környékét valaha a község dísző, tehén és ló deleltetésére használta. Valamilyen okból egy másik helyet választottak az állatoknak, s a helyükre a tíz cigánycsaládot telepítették. Itt látta meg a napvilágot Fenyvesi József egy márciusi napon. A tíz családból álló törzs minden tagja meglátogatta az újszülöttet. A törzsben élő legidősebb asszony vezette le a szülést, s az odalátogatókat örömmel tájékoztatta, hogy az anya igazi cigányasszonyként viselte el a szüléssel járó fájdalmakat.

Férje korai halála miatt az anyára maradt a négy gyermek nevelése. Fenyvesi József így emlékszik vissza az édesanyjára:
- Nagyon szép asszony volt az anyám. Ősi tehetsége, ereje akkora volt, hogy értünk - gyerekeiért - a tíz körmével is eldöktorta vol-

na a megélhetésünkhöz a táplálékot. Naponta bejárt a faluba, hogy apró-cseprő munkákat vállaljon a magatehetetlen öregeknél: tapasztott, tyúkólakat takarított, meg nagyon szépen tudott falat megszeli, amiért szívesen adtak neki lisztet, krumplit vagy babot. Talán anyám volt a legelső kezdeményezője annak, hogy a többiek is hozzáálltak a faluban valamilyen munkát keresni. Emlékszem, anyám néha magával vitt, de hamar rájött, hogy csak hátráltatott a munkájában. Még nagyon kicsi voltam, úgy négy-öt éves, a sivár telepünk után nekem a falu olyannak tűnt, mint egy elsőként látott múzeum. Ha anyám valamely portán dolgozott, úgy én az udvaron csak ámultam-bámultam a pajtában a vetőgépet, vagy a szeletelő rostát, de a ládában, cserépbbe virító virágokat is. Az udvaron csipegető csirkéket, libákat, gyöngytyúkokat, mert négyévesen most láttam őket először. Az csak természetes, hogy szerettem volna megfogni, megsimogatni a tárgyakat, az állatokat. A bensőmben öröm, de büszkeség is lángolt, hogy én ezeket látom. Hazaérve a körém seregülő gyerekeknek mint valami mesét, mondtam el élményeimet. Ez idő tájt ősszel már iskolások lettek néhányan a tanyán, s ők csakhamar, ha nem is újat, de nagyon jó állapotban lévő első osztályos könyveket hoztak magukkal. Még egyetlen betűt sem ismertek, csak a képekkel hengegtek. Csak messziről mutogatták, de feléjük közelve elrejtőztek a kunyhókban, vagy a rongyos gúnyjuk alá dugták. Azért viselkedtek így, mert a tanítójuk szigorú verést ígért azoknak, akik a könyvükre nem vigyáznak. Ezt onnét tudom, mert néhány év múltán a tanítóm így figyelmeztetett bennünket, amikor az első osztályos könyvet a kezünkbe adta: - A könyvetekre úgy vigyázzatok, akár a szemetek világára.

Akad azért egy fiú, aki a kunyhójukba hívott, hogy a többiektől elzárkózva megmutassa a könyvében a képeket. Vigyáztott arra, hogy én hozzá ne érhessek csak bámuljam a színes képeket. A betűket ő sem ismerte, de azok minket nem is érdekeltek. Csak a képek, melyek már-már megszólaltak. Másnap alig vártam, hogy iskolás barátom hazaérkezzen a csodálatos könyvvel, melyben a képek annyira lekötöttek, és izgalomba hoztak, hogy az éhségemről is elfeledkeztem. Egy más világ képei voltak ezek.

Talán a tanító sajnálta, vagy a cigányasszony munkája puhította meg a községben az emberek szívét, hogy aztán a faluhoz jóval közelebbi helyet adtak át nekünk, ahol az előzőknél valamivel emberségesebb kunyhókat építettünk. Minden család a maga tehetségével, erejével készítette a hajlékát, melyben öten-nyolcan, néha tízen is éltek. A kunyhók belseje még megőrizte az ősi szokásokat: kívülről táplált tüzhely, bent egy durongokból készült priccszerű fekvőhely, a takaró egy-egy elnyítt kabát, vagy pokróc darab.

1935-ben rég várt vágyam teljesült, amikor anyám megfoltozott, javítgatott ruhában iskolába indított a kunyhónk előtt gyülekező fiukkal-lányokkal. valamit ettünk reggelenként, de napközben semmit, míg haza nem értünk, így a gyomrunk mindennap csak siettetett bennünket. Amekkora volt a várakozásom, olyan nagy volt a szomorúságom, mert az egy helyben való ülést, a szótlanságot nehezen viseltem el. Talán mentségemre volt az a lehetőség, hogy a palatábla mindkét felén rajzolgathattam. Olyannyira beletemetkeztem, hogy sokszor nem is hallottam, mi történik körülöttem. Egy-egy ceruzacsonkot is sikerült a padok alól megszerezni; valamelyik magyar gyerek táskájából esett ki. Így már első osztályos koromban a palatáblán kívül irkalapra is próbálkoztam az első osztályos könyvből rajzolgatni. Majd később, amikor már rajzórák is voltak, az én rajzaimat hosszasan nézegette a tanító, de sokszor magával vitte az asztalhoz, s hol engem, hol meg a rajzot méricskélte. Nem tudtam, mi jár a fejében. Egyszer néhány rajzappal ajándékozott meg, és kért, hogy otthon is rajzolgassak. Szívesen tettem, mert soha nem voltam játékos, s így az otthoni napjaim nem voltak unalmasak. Csak a palavessző, meg a ceruza foglalt le, csak azok birtokában éreztem magam jól. A tüzhelyen talált faszéndarabkákat úgy második koromban fedeztem fel, de ezekkel a darabkákkal csak a kunyhónk falára, vagy ha éppen száraz volt a föld, a földre

rajzolgattam. Meg is gyűlt a bajom néha szegény anyámmal a fal kirkálása miatt, mert viszolygott a fekete színtől.

A vajdánkat a csendőrök jelölték, de jól, mert a törzs tagjai amindnyájan tisztelték. Magas, szikár ember volt a Józsi bácsi. Mindnyájan tartottunk tőle, mert szigorú nézésű ember volt. Mindenért ő felelt, mert a csendőrök csak az ő kunyhójába bújtak be, de úgy, hogy az egyik a kunyhón kívül maradt. A vajdának nagyon szép felesége volt, de gyerekük az nem volt. Korán meghalt a vajda, és a virrasztását egy falusi hitvány ember arra akarta felhasználni, hogy elhagyjuk ezt a második települést, ahol már valamennyire már gyökeret kezdtünk eresztetni. A falusiak - bár lassan, kezdték felismerni, hogy nem vagyunk veszedelmes emberek. Minden munkát vállaltak az asszonyok meg a férfiak. Olyannyira, hogy a csendőröktől sem kellett félni, mert nem volt miért. Ha mégis akadt egy-két magáról megfélekedezett cigány, úgy azt akár ott helyben, de legtöbbször a bírónál jól elnászpángolták. Ma is kellene-a szigorúság, mert törvény nélkül a demokrácia zűrzavarrá válik.

Ha anyám nem szigorúan nevelt volna bennünket, mi is a semmiben tengődnénk. A vajda halálát három napig virrasztották a felnőttek, mert olyannyira erős tél volt, hogy a föld havan centire megfagyott. Történt az utolsó napon, hogy a faluban felbéreltek egy mindent vállaló embert - mert ilyen akad mindenhol, hogy néhány liter borért bújjon a halott vajda felravatalozott priccse alá, és amikor este a cigányok a halott köré gyülekeztek megemelve a priccset. A vajda összekulcsolt kezei szétcsúsztak, mintha mozognának, s a gyászolók hanyatt-homlok kimenekültek a kunyhóból s rémülten kiabáltak. Az odaérkező két csendőr vetett véget a nagy felfordulásnak, mert a faluban értesültek a kegyetlen tréfáról.

Talán így akartak elriasztani bennünket a falutól, talán néhány embernek nem tetszett, hogy kezdenek emberszámba venni, talán annak a néhány embernek voltunk szálla a szemében, akik azt állították, hogy tolvajok vagyunk, hogy mi nem tudunk mást, csak henyélni. Ma is akadnak ilyenek, de egyre kevesebben. Talán soha nem fogy ki a fajtája, mert az emberi természet jó-rossz oldala újra-termelődik.

Alighogy az iskolából kivettem a lábam, szegény anyám elszegődött a faluba kanásznak. Ennek némi hagyománya volt a családban, mert az egyik bátyám már évek óta a közeli uradalomban juhászokodott. Anyám csakhamar rakatott az udvaron egy kemencét, mert a szolgálatunkért gabonát is kaptunk. A papír, a ceruza pásztorkodásom idején is mindig kéznél volt. Persze csak akkor rajzoltam, ha egy kis nyugvásom volt, mert az állatok sok gondot okoztak. Talán a jó meg a rossz úgy öröklődik az állatoknál, mint az embereknél. A nyugtalan anyadisznónak, nyugtalan malacai voltak. Nagyon sokszor az állatok terelgetése közben is a ceruza, papír volt a kezemben. Sokáig az állatok gazdái azt hitték, hogy valamit az állatokról jegyzek fel, de később mindent megtudtak...

Történt egyszer, hogy egy reggelen a kihajtásnál láttam az egyik ház falán pihenve egy nagyobb szárnyas rovar, - talán szitakötő volt. Gyorsan szerettem volna lerajzolni, de hol az utca egyik, hogy a másik oldalára repült, s én futottam utána a rajzlap-pal, a ceruzával. Az asszonyok nem láthatták a csodálatos állatot, s így azt hitték, hogy megzavarodtam. Talán egy fél órát is kergettem. Ha látok egy embert az utcán, ide-oda szaladgálni, én is hibbantnak hinném.

A tanítóm, Isten nyugosztalja! mindig érdeklődött a sorsom felől. Nagyon sokszor a zsebemből szedtem elő a rajzaimat, melyeket gondosan kisímitott és megnézett, majd visszaadta és biztatót: - Csináld csak, Jóska fiam! - Hazudnék, ha azt mondanám, nem esett jól. Sokat segített.

A szomszéd falu, melynek lakói nagyon meg voltak elégedve a pásztorkodásommal, szerettek, mert megéreztek, hogy szeretem az állatokat. Szerettem is őket. Gyöngyán ezért röviddel a kanászkodásom után megkértem, hogy nem vállalnám-e a tehén-pásztorkodást. Ha valaki nem tudná, ez egy más mesterség, mert ezekkel az állatokkal másként kell bánni. Hát anyám is úgy látta, hogy a nagyobb keresetért - mert most már a bátyám árvaít is nekünk kellett eltartani - fogadjam el a tehének őrzését. Ha nem is iga-

zán, de a tehének mellett már kicsit nyugodtabban voltam, mert ha azok jól voltak terelve, úgy órákat elkérődztek a delelőn. Ilyenkor csak előkerültek a rajzlapjaim és hason fekve hol vázlatokat, hogy kisebb rajzokat tudtam csinálni. Boldog voltam, hogy most már az eléggé népes családot - ha nem is nagyon fényesen, de eltartom. Ezen a tanyán a családok nagy többsége a faluban tanult meg másként küzdeni a másként élésért.

Csakhamar néhány családdal kiléptünk a tanyából, egy valamivel jobb, de keményebb világba. Ebben az időben már eljutottam a vízfestékhez, meg a gyengébb ecsethez is. Szinte soha nem látott habzsolással csináltam a vízfestékes képeket, melyeket a zöld gyepre terítettem, hogy előbb megszáradjanak.

Egy ilyen alkalommal meglepett a tanárom, aki elsőként látta kísérletemet a vízfestékekkel, ha lehet ezt festéknek mondani. Egymás után kapkodta fel a képeimet a gyepről, s pillanatok alatt szinte fel-falta a szemével a már rajzlapra készült képeket.

- Drága Józsikám! Józsikám, hát jól éreztem én, hogy neked arany kezud van! - kiáltott fel olyan örömmel, hogy elérzékenyültem, de nagyon boldog is voltam, mert örömet szereztem ennek az arany embernek. Nagyon szerettem... Ha ő nincsen ... hát elvesztem volna.

Krisztusnak eljött a feltámadás, hát az én katonáskodásom is megjött. A katonaság, az katonaság: megtörnek, megaláznak, hogyha eljön az óra, dühödtebben menetel a halálba. Ement három évem az életemből. Ne is beszéljünk róla, mert csak szenvedést okozott.

Ahogy onnét megszabadultam, a városban kerestem munkát, mert kíváncsi voltam is egy kicsikét a rajzaim miatt a város felé. Nagyon jó, de kemény munkát végeztem az útfenntartó vállalatnál. Szeretlek is engem, mert jó kétezi munkás voltam, de itt is, ha tehettem, az ebédidőmet is a festéssel töltöttem. Ennél a vállalatnál egy építész látta meg néhány vázlatomat, s nagy elismeréssel biztatót, hogy iratkozzam be valami pécsi rajzsakkörbe. Őszinte vagyok, ha azt mondom: azt sem tudtam, hogy eszik vagy isszák. Azt hiszem, ezt leolvasta az arcomról ez a kedves építész, és nagyon érthetően megmagyarázta mit, hogy lehet ott a szakértő tanároktól tanulni. Hát a tanulással már torkig voltam, mert ez ideig mindig csak tanítottak...

Soha nem fogom elfeledni, hogy a falunkba telepedett egy vándorcirkusz, hogy esténként előadást tartson, s mi gyerekek a tanyáról csapatosan mentünk megnézni a vasat görbítő erőművészt. Csak a faluban tudtuk meg, hogy szénáért, fáért, kukoricáért meg pénzért lehetett jegyet váltani. Hát nekünk ezek közül egyik sem volt. A cigánygyerekek sügtak-búgtak, hogyan lehetne, és honnét szerezni valamit, hogy a cirkuszba jegyet válthassunk. Anyám a szomszédasszonyt kérte meg, hogy az ő gyerekeivel egyetemben engem is térítsen haza. Feldúlt arccal jelent meg a szomszédasszony; a kezében egy durungféle volt. - Jóska, Pista, Ferkó! - szólított ki bennünket a gyerekek közül, és a durunggal fenyegetőzve hazaparancsolt bennünket. Anyám durván leszidott. Egész éjjel a cirkuszban voltam álmomban, s talán többet is láttam, mint ami a valóságban azon az estén történt, de reggel, hogy kikészülődtem a vackomból, csalódott voltam, amitől az egész napom nyomott lett, és sivárrá változott. Azon a napon már az iskolában hallottuk, hogy a csendőrök néhány gyereket a községházán nászpángolnak, mert a helyi fűszeres boltból pénzt, cigarettát, miegymást raboltak. Ekkor olyan nagynak, tiszteletre méltónak láttam anyámat, meg a botos szomszédasszonyt, hogy az este még feldúlt arcuk hirdelen jóságossá változott a képzeletemben. A pásztorkodásom idején magam is meggyőződtem, hogy embernek-állatnak kell a szigor, a rend, mert a természetben is ez uralkodik. Talán a kunyhókban, a vándorlások idején nem kellett a rend? Annak az életformának is megvolt a rendje, s ezt tartott együvé bennünket.

A renchez tartozott, hogy egy napon anyám lágyan, de némi megalázottsággal a tudomra adta, hogy itt az ideje a nősülésnek. Talán nem is lepelt meg anyámnak az e finom figyelmeztetése, mert a bensőmben már ott érlelődött a gondolat.

Csakhamar találtam is egy hozzám hasonló korú lányt, aki örömet kötötte hozzám az életét. Született négy gyermekünk, de én soha nem tudtam az ő életformáját követni, ő meg nem tudta az enyé-

**FENYVESI
JÓZSEF
képei**

Teknővőjő

Idős cigány férfi

A cigányok vándorlása

Fenyvesi József, Magyarmecskén (Baranya megyében) élő, hetvenes évei felé közeledő naív festő. Közel húsz éve állítja ki egyéni, szuggesztív hangulatú képeit hazai és külföldi kiállításokon.

met. Ennél több már nem is kell ahhoz, hogy egy házasság felbomljon. Elváltunk. Talán nem is kellett volna megnősülnöm, ha korábban felismerem, ha megvilágosodik bennem, hogy én rabja vagyok a festészetnek, s ezt a rabságot csak úgy lehet elviselni, ha nem teszek rá még egy súlyt.

Csak annyira hiányzik egy asszony, hogy valamilyen rendet tartson, hogy néha valakivel beszédbe elegyedjek. Persze nem vagyok egy könnyű ember. Aki egy kicsit is belekóstol a művészetbe, az tudja, hogy bár valamennyi szabadság minden szakmában kell, ebben elengedhetetlen.

Mindenki csak biztatgatott, de még olyan is, aki egyetlen mecsetvonást sem látott. Ha nagyon őszinte akarok lenni, akkor azt mondom, hogy enyhe bánat ülte meg a bensőmet. Mit akarok én? Miért kell nekem, hogy a megszokott életemet most felbolygassák? Nem láttam én messzebb a kunyhó peremétől. Mindnyájunknak jó a szemünk, de mégsem látunk túl a kunyhón.

Röviden: a tanító egyik látogatását követő valamelyik napon megbeszéltük a feleségemmel, hogy megkeressük azt a boltot Pécsen, ahol festéket, ecsetet lehet vásárolni. Pénzünk nagyon kevés volt, mert egyrészt betegállományban voltam, másrészt másra tartogattuk azt a néhány száz forintot. A feleségem mégsem ellenezte, s így megvettünk néhány festéket és jobb fajta papírt, ami eléggé leapasztotta a családi kasszákat.

Csakhamar meghívtak a város vezetői azzal, hogy vigyek magammal néhány képet, melyek olajjal készültek. Nagy elismeréssel fogadták őket a megyei hatalmasok. Biztattak, dicsérték, mondogatták: - Csinálja Fenyvesi kartárs, elvtárs; mindenhogyan mondogatták. Jó volt ez a biztatás. Hazaérve a feleségem azzal fogadott, hogy most mi lesz velünk pénz nélkül, mert az eszközök már akkor is drágák voltak. Nyugtattam, ugyanakkor magam sem voltam nyugodt. A dicséretnek sem nyugtattak meg, mert magam sem voltam tisztában azzal, hogy mire is van képességem.

Meghívást kaptam a Csontváry-múzeumba, hogy nézzem meg a művész képeit. Kértem a feleségemet, hogy szegényes ruhámat valamennyire simogassa ki, hogy az urak közt ne úgy fessek, akár egy ágrólszakadt. Csak néhány nappal korábban kaptam meg az értesítést, de ez a néhány nap éppen elég volt ahhoz, hogy testben-lélekben felkészüljek. Életemnek a legizgalmasabb napjai voltak. Félttem, de hogy mitől, csak később eszméltem rá... A génjeimben hozott kisebbségi érzés, az elmaradottság, meg a más életforma, attól. Álmatlan éjszakáim azzal teltek, hogy mitévő legyek, miért is rajzolgattam? Így kérdeztem önnön magamtól éjszánként.

Elérkezett az a nap, hogy beállítottam a múzeumba, de a szívem már akkor a torkomban volt. Nagyon kedvesen fogadtak, de azonnal észrevették, hogy testem minden porcikájában remegek. Bátorítottak, de én már a rosszulletet határára voltam. Attól félttem, hogy nem tudom magam úgy kifejezni, hogy megértsenek. Meg életem legelső útja volt, hogy az urak közt vagyok. A parasztembert sem szoktam még meg, hát mit hozott nekem a sors, hogy ekkorát kellett lépnem. Minden bajom volt: az ingem nyaka szűk lett, pedig ott-hon egy ujjam is mellé dughattam volna. Úgy lüktetett a vér az ereimben, hogy talán kalapom is mozgott a fejemen. A terembe kísérték, majd kértek, hogy tekintsem meg Csontváry munkáit. A kalapomat a kezemben szorongatva méltóságteljesen szemléltem a hatalmas alkotásokat. Úgy éreztem, hogy nem is ezen a világon vagyok. A terem úgy forgott velem, akár a ringliszil bűcsúkor a faluban. - Tessék csak a többieket is megtekinteni - invitált egy úr, aki mindvégig velem volt.

Csak a szemem értett ezekhez a képekhez. Ugyanúgy tetszettek, mint a természetben az ég csodálatos színei, melyeket gyerekkorom óta bámultam. Most ebben a teremben találtam meg a kedvenc színeimet, melyek az égboltról mindig olyan gyorsan eltűntek. Ez a művész megfogta, ide lehozta az én kedvenc színeimet. Öröm, bánat vegyült bennem, miután megtekintettem Csontváry munkáit.

Csakhamar Pestről jött hozzám egy látogató: képeimet tekintette meg. Miután kellő alaposággal végigmustrálta a munkáimat, azt ígérte, hogy rövidesen többedmagával meglátogat. Úgy is volt. Egy egész autóval jöttek hozzám a Megyei Művelődési Osztálytól, és csakhamar Magyarmecskén rendeztek kiállítást mun-

káimból. Ugyanekkor lehetővé tették, hogy a pécsi képzőművészeti szakkörbe járhassek. Nagyon sokat köszönhetek Lantos tanár úrnak, ki állandóan bátorított. A második kiállításom Szigetváron volt, és bár itt képeket nem adtam el, mégis kaptam vagy háromezer forintot. Akkortájt ez nagy pénznek számított. A vendégkönyv beírásai megerősítettek abban, hogy nem hiába dicsér ennyi ember. Volt, aki Csontváryhoz hasonlított, de nagyon sokan azt írták a vendégkönyvbe: miért végzek az útfenntartó vállalatnál a kubikosmunkát, s miért nem a festészetet folytatom inkább.

Elkíváncsoztam Gilvafáról, mert egyre inkább elviselhetetlen körülmények alakultak ki a tanyán. A mindennapi perlekedések, a gyerekek zaja rossz hatással volt rám, s így üzőtté váltam. Menni, menni, de mindezt nem tehettem, mert szűkös anyagi körülményeim gúzsba kötöttek. A munkám egyre inkább csalóhatta, vonzotta az érdeklődőket, s maguk is csodálkoztak, hogy milyen mostoha körülmények között dolgozom. A bensőmben én is éreztem, hogy valamit tennem kellene, de a kiutat nem találtam, a hogyant.

A legnagyobb akadály a szegénység volt. Most már négy gyermekem eltartásáról kellett gondoskodnom, de ez idő tájt a családi harmónia is egyre gyengült.

Talán a művészkedésem ára volta a házasságunk felbomlása? Nem tudom, mert ezen most is nagyon sokat töprengök. Annyi biztos, hogy mindentől, ami zavarta bensőmet, a megfogalmazott, megszületett képeket igyekeztem menekíteni. Talán egy lakatlan szigetre, talán egy erdő renetegben kellene magamban élni? Amíg az ember meg nem érik valamire, addig nincs előrelepés. Valami igénynek kellett párosulni a menekvéssel.

Csakhamar megszületett az a döntésem, hogy kilépek a tanyáról. A szomszéd faluban, Magyarmecskén nézegettem egy eladó házacska, mely minden szempontból megfelelt az akkori igényeimnek. Álmaimban sem gondoltam még ez idő tájt műteremre, mert azt sem tudtam, mi fán terem, csak egy nyugodt, csendes házra volt igényem, mert a kunyhót már kinőttem. Ha az Isten nem áld meg ezzel a festői... hát mit mondjak, tehetséggel, talán most is ott fetrengnek a tanya pókhálós homályában. Nagyon sokan ott hagyták a tanyát, hogy én kitortem onnét, de azok, akik ott maradtak, most is sínylődnek, akár a sárba ragadt madár. Talán ez is az Isten vagy a sors valami csodája, hogy hol megindulnak a népek a jó, az emberi felé, majd megállnak, és csak úgy vánszorognak az élet tarlóján. Én nem vagyok ehhez a tudományhoz elég okos, de vannak emberek, akik megmagyarázzák, de csak magyarázzák, mert igazából ők sem fejtették meg.

- Még nagyon sok megfejtetlen dolog van a földön - mondom Jóska fejtegetéseire, aki gyújtást hasogat egy kézbe való baltával a konyha kővén. Néha a balta ügyetlenül meg-megcsúszik, szikrát villant a jó acélpenge. Homály van már, esteledik, s a mély csendet a szomszéd kutyája töri meg csaholásaival.

- Nem kellene meggyújtani a lámpát? - kérdelem tapintattal.

- Nem jó az égő - válaszolja Jóska, majd kissé dühödten a sparherdjait csapkodja.

Egy darab tölgyfa padlót emelek ki a sparherd alól, és nevetve mondom: - Ezen hasogasd a gyújtást, mert kicsorbul a fejszéd éle.

- Látod, hogy te milyen okos vagy - mondja dicsérően. - Megértem hatvanégy évet, de most sem jutottam el odáig, hogy valamit is értek ezekhez a szerszámokhoz. Anyám azt mondta, hogy apám csak a kanálkészítésig jutott el, ennél többre nem tudta vinni. Nem örököltem az ősi mesterségből, mert ahogy anyám mesélte, az ősei nagy teknőket, melencéket csináltak. Soha nem tudtam meg, hogy anyám-apám mikor, hol született, mert anyám elmondása szerint állandóan úton voltak. Ok maguk is menni-menni akartak, de ha mégis megpihenni vágytak, akkor a magyarok törvénye üzte őket tovább. Kit, vagy mit bántottunk mi? Örültünk annak, hogy meghagyták életünket, hogy annak idején sem a németeknek, sem a magyaroknak nem volt idejük, hogy elpusztítsanak bennünket. Nem haragszom én a magyarokra, de a németekre sem, mert a nép soha nem bűnös, ahogy a cigányok sem azok. Minden népben van jó, de rossz is, most ezt a rosszat kellene valahogy eloszlatni. Vagy mit tudom én...! Te jobban tudod.

- Jóska! Te éppen ezen dolgozol, éppen ezt próbálsz orvosolni. A művészetteddel felébreszted az emberekben a szép iránti érzést, s ezek az érzések pallérozzák, finomítják az emberek lelkét.

- Hát ezen én is gondolkodtam már... - Talán igazad van.

Péteri! Rita-Szűcs Hajnalka

CIGÁNYSOR(S) A VÉGEKEN

Az uszakai szabadkeresztyén cigányok életvezetése az ezredfordulón

„*Uszka, Bökény, Magosliget
az Istentől elbillegett.*”
(Mondóka)

Az utóbbi évtizedekben Magyarországon a történelmi egyházakon kívül a kiségyházak is számottevő karitatív és missziós tevékenységbe kezdtek. A társadalmi differenciálódással együtt jár a vallás hagyományos szerepének radikális megváltozása, s e társadalmi alrendszer mindez alkalmazkodásra készíti. A társadalom részéről jelentkező igény intenzívebb feladatvállalásra ösztönöz mind abban az esetben, ha az állami intézmények munkája nem kielégítő egy adott területen, mind pedig akkor, ha átmenetileg ellátatlanul maradnak bizonyos feladatok, illetve némely csoportok az átlagosnál jobban rászorulnak a gondoskodásra.

Az egyházak helyi társadalmakban való megjelenése több formában történhet, melyek között mindenképp említendő a kulturális életben való fellépés és a társadalomépítés; valamint a marginális helyzetű, szociális hátrányokkal küzdő csoportokról való gondoskodás. A hazai cigány népesség felkarolása az ún. cigánymissziók megjelenése az 1970-es évekre tehető. Más kiségyházakhoz hasonlóan, ám azoknál intenzívebben kezdett missziózni a Magyarországi Szabadkeresztyén Gyülekezet. A keleti régió egyik legszegényebb megyéjében, Szabolcs-Szatmár-Beregben komoly teret tudtak hódítani, jó néhány faluban jöttek létre önálló szabadkeresztyén, köztük cigány gyülekezetek. A térség legtöbb tagot számláló közössége Uszkában található, s ők azok, akik maguk is járnak más, környékbeli falvakba téríteni. Uszka Szabolcs-Szatmár-Bereg megye települése a fővárostól 360 km-re, Nyíregyházától, a megyeszékhelytől 120 km-re, a legközelebbi várostól, Fehérgyarmattól 32 km-re található. A falu a magyar-ukrán határ mentén, a Batár folyó partján fekszik. Az Uszka tőszomszédságában lévő Magosligeten és Tiszabecsen azonban nincsen cigány hívő gyülekezet, azok, akik mégis fogékonyak voltak, az Igére, az uszakai alkalmakat látogatják.

Milyen okokra vezethető vissza, mivel magyarázható a tény, hogy ebben a kis faluban immáron majd negyedszázada él és működik e kiségyház, míg más környékbeli településeken (a próbálkozások ellenére) nem sikerült a szabadkeresztyén hitéletet és egy újfajta értékrendet meghonosítani?

Feltevésünk szerint négy fő oknak tulajdonítható e helyi csoportosulás kialakulása és szilárd léte, azonban ezen megállapításokon túl valószínűleg egy statisztikailag, tudományos módszerekkel nem megragadható és leírható jelenségről is szó van. Ennek bemutatására nem vállalkozunk, ám szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy mindez mégis megtapasztalható.

Az uszakaiak a hazai cigányság magyar cigánynak nevezett etnikai meghatározottságú csoportjához tartoznak. Leszármazottai azoknak a középkorban a Kárpát-

medencében letelepedett cigányoknak, akik azóta elvesztették eredeti, indiai „cigány” nyelvüket. Ennek a Magyarországra első hullámban érkezett csoportnak tradicionális foglalkozása a vályogkészítés, a paraszti építőipar és a zenélés. Bizonyos periódusaikban keveredtek a nem cigány környezettel, és asszimilálódtak kulturálisan.¹ E részleges kulturális és vérségi feloldódás eredményeként a mai uszakai cigány emberek nem rendelkeznek cigány identitástudattal. Nem tudják és nem beszélnek a cigány nyelvet, nem hagyományozzák a cigány mese- és mondavilágot, nem ismernek hagyományosan cigány ételeket, nem viselnek jellegzetesen cigány öltözéket, nem művelik a tradicionális cigány folklórt, egészében véve a sokszor stigmatizáló értelemben használt cigány sorstól való elszakadás vágya és egyfajta asszimilációs igény jellemzi őket. Elgondolásunk szerint a hitre való fogékonyosság egyik oka az identitáskeresésben lelhető fel, hiszen a közösség gyökértelensége révén a szabadkeresztyén lét keretül, zsinórmértékül szolgálhat a mindennapi életben, és kijelöli az önmeghatározás sarokköveit.

A hit meggyökerezésének másik lényeges motívuma állításunk szerint az uszakai cigányság rendkívüli szoros családi kapcsolataiban, rokoni kötelekben keresendő. Éppen e zárt közösségi rendszer létének lehet következménye a hitélet megmaradása és tartóssága. Az elsőként megtértek (Mursa Menyhért és Orgován Andrásné) testvérek lévén, családjukban egyszerre adták tovább a hitet, s így a két nemzetség egyidőben fordulhatott a megújult élet felé. Mindez egyben azt is jelentette, hogy a falubeli cigányok elkerülhetetlenül kapcsolatba kerültek a szabadkeresztyénekkal, ha csak rokonaik révén is. A továbbiakban az első generáció utáni nemzedékek már felnövekedésük folyamán, a mindennapokban tapasztalhatták meg a hívő életet. A vérségi kötelek generáló hatásán túl a családok, rokonok állandó együttélése, intenzív együttléte is elősegítette a hívő értékrend elsajátítását.

Az Uszka életében e században bekövetkezett traumák, sérülések (a határ módosulása, a holocaust, a málenkij robot) lenyomatait mindmáig őrzi a falu kollektív emlékezete. E történelmi események következtében elszenvedett hányattatásokat ismerve érthető a falubeliek kitaszított-sága és magára maradottság érzete, amelynek kifejeződése a hétköznapi szófordulatokban gyakorta felfedezhető, amikor magukat a „végeken” élökként aposztrofálják. Véleményünk szerint a helyi cigányságban élő számkivetettség és szorongást erősítették az őket csak közvetett módon érintő fordulatok.

Egészen megdöbbentő és érthetetlen az a tény, hogy az uszakai cigány családok majd mindegyikében előfordult tragikus haláleset. Jellemző a hirtelen, fiatal korban, időben fel nem ismert és ezért nem kezelt betegségből származó halál. Bizonyos esetekben talán lett volna mód a megelőzésre, azonban az előjelekre való oda nem figyelés eredményeként bekövetkező halál váratlanul érte a családtagokat. Többször fordult elő fatális véletlennek tűnő, ám megmagyarázható közlekedési baleset. A forgalmi helyzet

fel nem ismerése, illetve a közlekedési szabályok hiányos ismerete okozza a szerencsétlenségeket, köztük az ingázó férfiakat szállító autóbussz karambolját. Két fiatalember motorbaleset áldozata lett a falu közepén lévő éles útkanyarulatban: a kézfék már rossz volt, amikor kölcsönkérték a motort, s útközben a lábfék is elromlott, így teljes gázzal nekirohantak a templom vaskerítésének, s azt testükkel átörve a templom falának ütköztek. Egy, a faluban felnőtt férfit röviddel Budapestre kerülése után halálra gázolt a villamos; s valószínűleg a számára disszimiláns világ szabálykészlete ismeretének hiánya okozta a tragédiát. Feltehetően a marginális helyzetből következően a nem hívő cigányok némelyike kapcsolatba került a bűnözéssel, s egyikük gyilkosság áldozatává vált. Ezek a csapások a hívek értelmezése szerint hitük erősségének próbatételei, valamint a bűnben élők számára figyelmeztetések. *„Az Úristennek van egy pálcája, és azzal terelgeti az ő nyáját, ha nem hallgatnak a jó szóra, akkor a pálccával meg is veri őket, meg is sebesíti, de meg is gyógyítja, be is köti a sebeket. Ezért figyelmesnek kell lennünk, ha szól az Úr. (...) A férjemnek a betegség egy megpróbáltatás volt, így vonzza magához az Úr az embereket.”* (K. Dezsóné)

Vélekedésünk szerint az Uszkában bekövetkezett nagy számú tragédia, haláleset és sorscsapás együttesen indukálja a hitre való fogékonyságot, hiszen ezeknek az eseményeknek az uszkai cigány emberek transzcendentális értelmet tulajdonítanak, számukra a történések nem a racionalitások keretein belül értelmezhetők.

Az előző két, kifejezetten helyi sajátosságnak tartott aspektuson túl a marginális helyzetből adódó szempont felmutatását is lényegesnek véljük. Az állandó létbizonytalanság, a mindennapi kenyérgondok, a kilátástalan életutak és élethelyzetek halmozódásának eredményeként, stabilitás és fogódzók hiányában permanens félelmek közt élnek az uszkai cigány emberek. Ezeket a szorongásokat természetes módon tárgyiasítják, illetve a feszültségeket oldani próbálják. A másvilágtól való félelem is motiváló tényező lehet a megtérésben. *„Akkor elkezdtem neki olvasni a Bibliát. Ő azt mondja, segített volna az ellenséget legyőzni az Úrjézusnak. Mondom ez nem azért van, hogy verekedtél volna, ne úgy vedd, mint a mesét, hanem úgy, hogyha te ezt elhiszed, hogy Isten van, akkor te az Úr gyermeke leszel. Azt mondta, ő nem lesz hívő. Akkor mondom, te fogolégni a Gyehenna tüzén, én meg a mennybe jutok. Azt mondja, hogy ő is oda akar jutni.”* (O. Andrásné)

Tételezésünk szerint az uszkai cigányok számára a hit feszültségoldó erővel bír, s a hétköznapi akadályainak leküzdésében nyújt segítséget.

Az életvitel változásának aspektusait számbavéve három fő irány rajzolódik ki: az értékek változásának gerincét egyrészt a Szabadkeresztyén Gyülekezet által verbálisan is megfogalmazott tiltások; a keresztény hit alapvetései; valamint a többségi kultúra által megjelenített cselekvési módok alkotják.

1 Az alkoholizmus teljes tiltása a legfontosabb a gyülekezet normarendszerében; családi konfliktusok, erőszak és betegségek előidézője az az egykori alkoholszeretet, amely általánosnak volt mondható az uszkai cigányok körében mintegy negyedszázaddal ezelőtt; mind a férfiak, mind a nők gyakran nyúltak a pohár után. Bár a férfiak távol az otthontól, kemény fizikai munkájukért tisztességesnek mondható fizetést kaptak, sok esetben ebből a családokhoz alig jutott. *„Férjem olyan vót... a hat gyermek után,*

hát... azt mondtam én is, hogy hát ez nem jó lesz így. Sokat iszik, megissza a keresetét, vót olyan időszak, hogy odadógózott Tatabányán. Éjjel jöttem meg a busszal... s hát vártam, mán mikor jöttek minden két hétbe, hát várni kell, mer jön ma este... Mikó megnyitottam a szobaablakot, hát benne feküdt a hóba. az árokspartra letéve a bőröndje... Becsuktam az ablakot: no, aludj ott, ha te idáig értél, aludj ott... Amikó megjózanodol, be fogsz te jönni... És mikó bejött, egy fillér nélkül jött be hat gyerek közé... semmit nem hozván haza... De utálatos lett előtünk... hál' Istennek” (K. Edít)

A mértéktelen alkoholfogyasztás eredményeképpen gyakran éheztek a családok, a gyerekek ruháztatására, iskoláztatására nem maradt elegendő pénz. A ma ötven év körüli férfiak gyakran szenvednek olyan betegségben, amely fiatalkori alkoholizmusuk következménye. Munkaképes koruk ellenére régóta rokkantnyugdíjasok a vese és a máj elégtelen működése miatt, májrák következtében pedig meghalt egy négygyermekes családapa. Az alkoholtól való teljes megszabadulás éppen azért olyan fontos a közösség számára, mert ez a momentum gyökeres változást eredményezett a megtértek életében, s így méltán lehetnek erre büszkéek az uszkai hívők. Elmondásuk szerint erre a változásra saját erejükből nem lettek volna képesek, az Úrjézus segítségére volt szükségük.

Minden más életvitelbeli változás tulajdonképpen Mennek, a legpregnansabban megragadható elmozdulásnak a hozadékeként fogható fel. Az alkohol elhagyásának vonzataként megszűnt az addig mindennapos veszekedés, durva beszéd, és az időnként bűncselekménnyel végződő verekedés. Jó néhány uszkai cigányembertől rossz híre, kötekedő természete miatt igencsak félték a falubeli magyarok. Utóbbiak éppen ezért nem hittek a tartós változásban, s a magyar gazdáknál napszámban dolgozó cigányokat sokszor még ma is úgymond „próbára teszik” azaz kínálják őket pálinkával, borral, amit minden esetben visszautasítanak. Az uszkaiak megtérésének eredményeként jelentősen csökkent a helyi kocsmá forgalma, amíg azonban az ÁFÉSZ által üzemeltetett italbolt működésében nem okozott zavart a kisebb haszon, addig annak magánkézbe kerülésével bizonyossá vált, hogy Uszkában veszteséges az italkimérés. A vidék minden falvában van kocsmá, az egyetlen kivétel Uszka.

A Szabadkeresztyén Gyülekezet szigorúságára vall az a tény, hogy egy, a faluban élő, s náluk is szegényebb, négygyermekes cigány családnak semmilyen segítséget nem adnak, mert a családfő alkoholista. Az önkéntes segítségnyújtás keresztényi elvével szemben az alkoholista ember közösségből való teljes kirekesztésének elvét érvényesítik.

A gyülekezet vezetőjének sok évvel ezelőtti megtérése összekapcsolódik az alkoholról való lemondás pillanatával:

„Három hónapig készültem arra, hogy menjek el Uszkába. Mindig mondta a feleségem, hogy Miklós, nekünk nem jó vóna az az élet, amit a testvéreid, a nénéid élnek. Menjünk el Uszkába. Jó, elmegyek, de mondtam, menjünk fel a faluba. Igyekeztem azon, hogy egy-kettőre berúgjak, mert akkor már nem jött velem Uszkába. Akkor azt mondta, nem nem megyünk Uszkába. Három hónapig. Egyszer csak azt mondta, hogy most nem megyünk a faluba, hanem úgy megyünk el Uszkába. De csak akkor megyek Uszkába, ha egy liter bort hozol nekem az útra, mert gyalog mentünk. Uszkáig kb. egy negyed részt megittam a

liter bornak. Na, mondom, leteszem a bokorba, ha jövök visszafele, megiszom. Kopasz Jenő bácsi pont akkor szolgált azzal az Igével, hogy Zákus (Lukács 19., 1-10) szálljon le a fáról. Engem annyira meghatott ez a szolgálat, az Ige, hogy már azon az este azt mondtam, hogy szeretném, ha imádkoznának értem, mert én is ide akarok tartozni. A nagyobbik lányom, Erika. Jöttünk hazafelé, s Erika azt mondja: apu, a bor az a bokorban van. És akkor mondtam: kislányom, az a Miklós már nem jön hazafele, engem tovább már nem érdekel a bor. Az Úr legyen a dicsőség. Azóta nekem a kezemben sem volt. Én meg se néztem soha, hogy ott van abban a bokorban az a bor még vagy nincsen. Ennek kb. 12-13 éve. Soha eszembe nem jut, de nem is akarom. Így szabadultam meg én is. '84-ben pedig leállt a vesém, megkezdődött a dialízis kezelés, és hát réges régen meghaltam volna, ha meg nem találom Istent." (M. Miklós gyülekezetvezető)

2. Család

A gyülekezet igen nagy hangsúlyt fektet a házasság intézményének szentségére, a legnagyobb nyilvánosság előtt rója meg azt a tagot, aki a házasság helyett az együttélést választja. Az elmúlt évtizedekben az uszakai cigányság körében is megfigyelhető jelenség volt a nem helyi születésűek beköltözése a házasság vagy élettársi kapcsolat révén a faluba. Az imaházban tartott házassági szertartást meg kell előznie minden alkalommal a polgári házasságkötés, mivel rendkívül fontos elv az állami szabályok betartása. A gyülekezet nem ítéli el (néhány kiségyházzal ellentétben) sem a hitetlennel kötött házasságot, sem a válást. Mintegy két évtizeddel ezelőtt jóval nagyobb gyakorisággal választották a kötöttségek nélküli együttélést az uszakai cigányok. Jelenleg közülük két pár él így együtt. Az egyik pár tagjai a közösséghez tartoznak, számukra gondot okozott az elvárásoknak való nem megfelelés, különös tekintettel arra, hogy a férfi prédikátori funkciót töltött be. A házasság nélküli együttélés oka, hogy megözvegyülésük után két-két fiatalkorú gyermekükkel maradtak egyedül; házasságkötés esetén mindketten elesnének az özvegy nyugdíjtól, amely népes családjuk számára nélkülözhetetlen, a megélhetés alapja. Az egymással ellentétes norma és szociális kényszer látszólagos választás elé állította a családot, mert valójában nincsen alternatíva. A gyülekezet tagjai bár megértik, mégis szankcionálták ezt a döntést, visszavonták a prédikátori igazolványt, s ezzel egy fontos tisztség betöltését is megtagadták K. Józseftől.

Más szűk, zárt közösségi formákhoz hasonlóan Uszkában is kevés az esély arra, hogy egy közösségen kívül sikerüljön házasságot kötni. Az adott helyzetből következően gyakran előfordult a közeli rokonok nem egyszer másod-, sőt első unokatestvérek köréből való párválasztása, amely során fennáll a sérült gyermekek születésének veszélye. A gyülekezet a lehető legerélyesebben lép fel azokban az esetekben, amikor a rokonválasztás lehetősége felmerül. Az utóbbi öt éven belül egyetlen ilyen eset történt, a család és a hitközösség akaratának ellenére, nagy konfliktusok árán kötött meg a házasság.

A fiatalokban, tizenévesen létrejövő házasságok nagy aránya csökkenni látszik a gyülekezeten belül az utóbbi időben. A hitben felnövekedett fiatal generációnál a párválasztás ideje eltolódásának (tizenéves korról inkább a huszonéves korra) tendenciája figyelhető meg; az anyák részéről mindinkább tapasztalható a szinte gyermekkori házassodástól való óvás.

A cigányoknál gyakran megfigyelhető magas gyermekszám erre a közösségre is jellemző volt az elmúlt évtizedekben, több interjúalanyunk is sokgyermekes családban született, s maga is nyolc-tíz gyermeknek adott életet. A cigányság fogékony volt a gyermekeket Isten ajándékaént értelmező keresztény tanításokra. A gyülekezet egyik legfontosabb alapelve a művi terhesség-megszakítás tiltása, azonban a gyakorlatban a feltételezhető esetek kivizsgálását már nem tudják vállalni, a szülők lelkiismeretére bízzák a döntést. Mivel a fogamzásgátló szerek alkalmazása megengedett, s ezzel a lehetőséggel az asszonyok többsége él is, valószínűleg egyre csökken az abortuszok száma. A mai huszonéveseknek már csupán két-három gyermekük van, s nem is szeretnének továbbiakat; gondolkodás módjukat az előrelátás, a gyermekek felnevelésével, eltartásával együtt járó terhek kiszámítása jellemzi.

„Mink, de azt hiszem minden egyház, felekezet különösen kell, hogy figyeljen az abortuszra, a törvénytelen házasságra. A cigány nemzetnél, a mi nemzetünknel ez a leggyakoribb” - mondják.

3. Felebaráti szeretet

A cigány emberek egymás közti konfliktusainak megoldási módjaiban megfigyelhető az agresszivitás és az indulatok hevességének mérséklődése.

„Vannak indulatok, például akkor, mikor azt mondják, hogy nem tudok ellenállni, mert belém jött az ideg. Vannak kisebb veszekedések, torzsalkodások, de a dolgokat folyamatában kell szemlélni, nem lehet egyik napról a másikra megváltozni, és mindent legyőzni.” (S. Zsigmondné, jegyző)

„Már nemcsak feleségemnek érzem, hanem társamnak is az Úrban. Már nem vitatkozunk olyan hevesen, mint régen. Nem kerekedik föl az a gerjedelem akkorára.” (K. Edgár)

A hivatalban dolgozók a hívő cigányok fellépésében, kéréseik megfogalmazásának mikéntjében is változásokat figyeltek meg.

„A hívő családok sokkal csendesebbek, megfontoltabbak, tiszteltudóbbak, mérsékeltebbek. A kérésük, a kérelmük is másfajta. Az utcán és a hivatalban is másabbak.” (A.-né G. Éva írónő)

A felebaráti szeretet és megbocsátás² keresztényi elvét mind a családon belül, mind a külvilággal szemben, cigányokkal és magyarokkal való kapcsolataikban egyaránt igyekeznek megvalósítani a hívek.

Minderről egy hosszabb dolgozatban részletesen szólnunk. A kifejtett tételezések konklúziójaként megfogalmazhatónak véljük hipotézisünket, mely szerint a *többségi magyar társadalomba való betagozódást a cigány népesség számára elősegítette a szabadkeresztény hit térhódítása Uszkában*. A hit szerepének vegytiszta kimutatása azonban igen nehezen valósítható meg. Ahhoz, hogy a valódi ok-okozati összefüggések feltárhatók legyenek, véleményünk szerint, komoly anyagi erőforrásokat igénylő, kontroll - csoporttal dolgozó, longitudinális vizsgálatra lenne szükség.

Jegyzetek

1 Csalog Zsolt: A cigánykérdés Magyarországon 1980 előtt = Bibó emlékkönyv 2. Bp., Századvég Kiadó 1991. 183-284 p.

2 Máté Evangéliuma 6.12.14.15.

Szabolcs András

ÚJ HÁZ A RÉGI HELYÉN

Alig telt el a bevándorolt Opperl Károly halála utáni gyászév, 1888. október 30-án Luperszbek Terézia, a család összetartója és gondozója követi férjét. Két gyermeke, menyé, nyolc Opel és egy Amntmann unoka gyászolja. Férje mellé temetik és a sírkőre rávésik az ő adatait is.

Az Opel család második generáció, már itt született fia anyanyelvét még beszéli ugyan, de már hibásan, s magát magyarnak vallja. Apja halála után leginkább a közügyekkel törődött, a városi közéletben találja meg életcélját. Déléltjeit rendszerint a városházán tölti, és csak délután dolgozik a műhelyben. Ifjabb Opperl Károlyt (ő már így nevezte magát) városzerte jó kedélyű embernek ismerték, de gyermekei visszaemlékezéseiben szigorú családapaként, alkalmazottai erélyes főökként emlegették. Jenő fia, aki a legtöbb adatot őrizte meg édesapja életéből, úgy írta le: „Az Amazon sarkáig derűs, mindenki által kedvelt közéleti férfiú, akinek arcán mindig ott volt a mosoly, a Georgikon utcába befordulva arcvonásai megkeményedtek, szemei szigorún néztek előre és egyszeriben átváltozott drákói szigorú pater familiássá...”

Valamikor a századforduló táján neveztek el az egykori Tanárok -, majd Nagykanizsai utcát Georgikon utcának. A Lóczy Lajos által 1900 körül tervezett térképen már ezen a néven szerepel. A régi 532. házszám alatti telken 1890-ban álló két épületet lebontották, és helyükre épültek fel az új lakóház, a műhelyek és a kocsiszín. Az építkezés költségvetése 11.125 osztrák értékű forint volt. A bontást 1896 márciusában kezdték Mencz Árpád építést vállalkozó emberei, és 1897. január 2-án már az építkezés végszámláit is rendezték, ami azt jelenti, hogy a két darab 4-4 szobás lakást, a két szobás manzard részt, a 15,20 méterszer 5,70 méteres műhelyeket a szerződésnek megfelelően, hét hónap alatt felépítették.

Opperl Károly ekkor már tekintélyes polgára városának. 1896. augusztus 31-én kelt rendeletével a vallás- és közoktatásügyi miniszter a keszthelyi polgári leányiskola gondnokságának rendes tagjává nevezi ki. A kereskedelemügyi miniszter 1897. február 2-án kelt levelében arról értesíti, hogy „ő császári és apostoli király Felsége”, az 1896 évi ezredéves országos kiállítás körül kifejtett kiváló működéséért legfelsőbb elismerésben részesítette.

Nem feledkezünk meg közvetlen szomszédairól sem; megszervezi, hogy a Deák Ferenc utcai betorkolástól, a már meglévő csatorna helyett 40 centiméter nyílású csatornát építsenek. Ez 1899 március havában el is készült. Kortörténeti dokumentum a család „levéltárában” maradt árajánlata, amit 1898. decemberében írt le Veháp Lajos közművesmester. Két mondatát idézem: „A Georgikon utzában építendő csatornyára vonatkozólag a Szt. János és Flórián szobrok alatti hid aljának leméltése.....” Majd később: „Megjegyzendő, hogy a csatornya fölmérés a következők: A két szobor alatti hid

hossza 15,60, a szobortól Völtner kapujáig 157 méter...” Ezek a szobrok vigyázták a nevezetes útkereszteződést, majd elvándoroltak innen, el is bujdoskoltak a jó keszthelyiek elől, míg végre napjainkban a karmelita bazilikát őrzik.

Társadalmi munkájának elismeréseként a keszthelyi Iparos Tanonciskola felügyelő bizottságának elnökévé nevezik ki. Ebben a tisztségében 1898. március 4-én 100 forintos alapítványt létesít azzal a céllal, hogy annak kamataiból minden évben az ipariskola legjobb szakrajzolójának adjanak. Az alapító levél szerint: „...a rajz nemesíti az érzést és a jó ízlésre éppen az iparosnak van a legnagyobb szüksége...” Az alapítványért a vallás és közoktatásügyi miniszter elismerését közli 1259/1898 számú levelében dr. Ruzicska Kálmán királyi tanácsos, tanfelügyelő.

Ipartestületi elnökként a keszthelyi Kereskedők Társulatával egyetértésben, szorgalmazza, hogy a város képviselőtestülete hozzon határozatot „...a város területén buzgárként felszaporodó házaló kereskedés megszüntetése s illetve szabályozása tárgyában.” Mivel a képviselőtestület erre nem volt hajlandó, a Kereskedelmi és Iparkamara Sopronban székelő vezetőségéhez fordult segítségért. Javaslattal készített az Ipartestület szállójának és munkaközvetítő intézetének ügyében. 1900 márciusában javasolja egy Ipartestületi Nyugdíjalap létesítését. (Ez a terve nem valósult meg.)

1901-ben adja férjhez idősebb leányát, Augustát Szenthe Károly postatiszthez. A megöröztöt kelengye-leltár közlése érdekes adaléka lehetne egy külön helytörténeti tanulmánynak. Terjedelme miatt itt nem közölhető.

Opperl Károly általában rátartó ember volt, csak akkor vállalt bármilyen hivatalt, ha arra egyhangú szavazással hívták meg. Az Ipartestület elnöki tisztségét két cikluson keresztül töltötte be, a harmadik ciklusban, mert ellenszavazat is volt, visszalépett.

Irtunk már arról, hogy az Oppelek alkalmazottaikat családtagként becsülték meg, 1902. augusztus 16-án Crha József segédjük 15 éves szolgálatát megünnepelték. Ez alkalommal Satrál Andor keszthelyi fényképésszel arcképet csináltattak róla és azt a családi iratok közt megőrizték. A jubiláns elegánsan öltözve, sétatálcát és kalapot tartva kezében, kipödrött bajusszal akár divattörténeti dokumentum is lehetne.

1904. január 16. jelentős dátuma az akkor már 72 éve fennálló Opel-Opperl műhelynek. Ekkor történt a második nemzedék-váltás. Opperl Károly átadja műhelyét másodszületett fiának, Ödönnek. Az átadási jegyzék 31 tételben sorolja fel az átadott gépeket és szerszámokat, értéküket 400 koronában állapítva meg. Harmincnégy tételben van feltüntetve az átadott anyag 487 K.17 fillér értékben. A leltári értéket a fiú 1905. augusztus 19-ig, az átvételtől számított másfél év alatt készpénzben kifizette.

Az apa és fia között megkötött szerződés, annak ellenére, hogy az átenged-

dés csak ideiglenes, és csak arra az időre érvényes, amíg a legidősebb fiú, Géza meg nem gondolja magát és hajlandó az ipart folytatni, mert abban az esetben őt illeti a műhely, nehéz feltételeket tartalmazott, a műhelyben volt ingókért kifizetett összegben felül, a műhely használatáért évi 780 koronát és 25 öl tűzfát köteles apjának fizetni. A cég neve: Opperl Károly és fia kocsigyártó, nyerges, kárpitos és szíjgyártó műhelye néven továbbra is megmaradt.

Nem teljesen jogos nemzedék-váltásról írni, bár de facto, a fiú átvette a műhelyt, de jure ezt nem okmányolták. A megállapodást csak apa és fiú igazolták aláírásukkal. Az igazi nemzedék-váltás majd akkor lesz, amikor a cégtábláról lekerül az apa neve.

Opperl Ödön 1888-ban végzi el a polgári iskola negyedik osztályát. Valószínű, azonnal belépett a műhely dolgozói közé, ahol már gyermekkorban is szívesen dolgozott az akkor még élő nagypapja mellett. Tanonc idejét 1890. október 1-től 1891. október 1-ig apja műhelyében töltötte. Elvégezve az iparostanonc iskolát még három évig a családi műhelyben dolgozott, mint segéd. 1894. VII. 16. és 1895. IV. 13. között az ausztriai Nesseldorfban lévő kocsigyárban, Schustola és társa cégnél tanulja a fogatlakkozást és a kocskészítést. 1896. október 1-jén bevonul a magyar királyi pécsi 8-as számú huszárezredhez. Keszthelyre osztják be az ott állomásozó 5. század állományába. 1898. X. 7-én, mint tartalékos huszár tizedes szerel el. Követve iparos ősei szokását 1901-ben vándorútra indul, Grácban három és fél hónapot dolgozott. Később meglátogatja Salzburgot, München, Nürnberg, Frankfurt am Main, Würzburg, Köln, Düsseldorfot, Geisdorfot, hannoveri, Brémát, majd ősei városát Hamburgot, s onnan Berlinen, Drezdán, Prágán, Pozsonyon keresztül tér haza. Idehaza újult erővel lát a munkának, külsországi tapasztalatait meghonosítja, segéd társait is beavatja az új eljárások használatába.

Opperl Károly 61 éves volt, amikor az üzlet vezetését átadta. Azt gondolhatná bárki, hogy elérte a korhatárt, ideje nyugdíjba menni. Az iparosoknak azonban a múltban nem volt nyugdíjbiztosítása, csak valamelyik biztosítási ügynök rá nem beszélte őket. Opperl Károly nem akart tovább a műhelyben dolgozni, s úgy határozott, hogy minden idejét közéleti teendőinek ellátására fordítja.

Ekkoriban lett részvényese és igazgatósági tagja a Keszthelyi Takarékpénztárnak, aminek főrészvényese a Reischl család volt, majd ugyanezt a tisztséget vállalta a Keszthely-vidéki Takarékpénztárban is. Életmódján csak annyiban változtat, hogy szokása szerint délételtjeit a városházán tölti, és délutánonként nem a műhelyben, hanem az Ipartestületben foglalatoskodik. A keszthelyi járás főszolgabírója 1907. február 12-én ki-nevezi iparhatóságai biztosnak.

Opperl Ödön 1907. július 22-én köt házasságot a mórchidai evangéli-

kus lelkész leányával, Kovács Irénnel. Az ifjú mester is fejleszti a Georgikon utcai ipari üzem helyiségeit. A telek nyugati falánál egy műhelyt, raktárt és irodát magába foglaló féltetős, padlásos épületet emeltet. Tisztességesen fizeti az apjának a kialakított műhelybért, így Oppel Károly anyagi gondoktól mentesen folytathatja közéleti tevékenységét.

Mint az Ipartestület elnöke szervezője, vezetője lesz az Ipartestület Unterberger kultuszának. Unterberger Ferenc, akinek előzőleg Moszkvában, Szentpéterváron és Berlinben is voltak lakatai, fegyverkovács műhelyei, s ezekkel nagy vagyont gyűjtött, idősebb korában Keszthelyre költözött. A jótékonykodó iparost községi előjáróvá, majd kórházi gondnokká is megválasztották. 1892. február 22-én halt meg, jelentékeny vagyonát a városra és az Ipartestületre hagyományozza, **azzal** a céllal, hogy annak kamataival a szegény sorsú városlakókat, elszegényedett iparos özvegyeket és árvákat kell támogatni. Az ingó és ingatlan vagyon értékesítéséből származó összegeket és a kézpénzt alapítványba fektették, kamatainak szétosztása évente az adományozó halála napján tartott ünnepségen történt. E nap estéjén az Ipartestület tagjai emlékvacsorára gyűltek össze és a kijelölt szónok az „Unterberger serleggel” (köznyelven csak „Bilikom”-nak tisztelték) a kezében emlékbeszédet tartott. Több éven keresztül Oppel Károly tartotta ezeket az emlékbeszédeket. Több beszédének kéziratát őrzi a család. Az elsőt 1899. február 23-án, az utolsót 1909. február 27-én hallgatták meg iparosaink.

Oppel Károly nem volt katona, apja egy vagyont áldozott arra, hogy a katonai szolgálat alól felmentesse, most azonban büszke arra, hogy fiai közül négyen is katonai szolgálatot teljesítettek. 1910. november 4-én a tartalékos tisztnek tisztí szemlén kellett megjelenniük és ez alkalommal díszegyenruhát kellett viselni. Ernő, Jenő és Imre közös fényképet készíttetnek, és ezzel ajándékozzák meg apjukat.

1911. december 19-én újabb megbecsülés éri, Zala vármegye főispánja a keszthelyi polgári iskola gondnoksága tagjává nevezi ki. Ezekben az években közbecsülésben és tiszteletben élte napjait. Gyermekei sorsát már elintézte. Szívesen emlegette: „Mint iparos fel tudtam tisztességesen nyolc gyermeket nevelni, mit nem tudtam volna megtenni, ha hivatalnok lettem volna.” Az igazsághoz tartozik azonban az, hogy felesége, Turtsányi Anna Júlia a Berzsényi és a Turtsányi vagyonból jelentős összegeket örökölt, amit felemésztettek a gyermeknevelés költségei. De a fiúk maguk is segítettek iskolázatásuk költségeinek megszerzésében. Ernő mint postatiszt végezte a jogi egyetemet, Jenő nyaranta gazdag földbirtokosoknál nevelősködött és Imre részint ösztöndíjak elnyerésével, részint festményeinek eladásából szerzett pénzt továbbtanuláshoz.

Oppel Károly sokfelé ágazó közéleti tevékenysége közben sem feledkezett meg evangélikus hitéről. Apja nyomdokait követve igyekszik összetartani hirtsorsosait s buzgó munkálkodásának eredményeként 1909-ben megalapítják a keszthelyi evangélikus szórvány gyülekezetet. Az egyházi közgyűlésen Magyar Miklós kapolcsi lelkész, a zalai egyházmegye esperese elnökölt, aki

Opper Ödön keszthelyi katonai idejében

előadásában megemlítette, hogy Keszthelyen a múltban volt már evangélikus gyülekezet, de az a szomorú körülmények miatt megszűnt. A gyülekezet Opper Károlyt választotta gondnoknak.

Eletének utolsó éveit is tevékeny közéleti munkával töltötte. Szülővárosát nagyon szerette és híven szolgálta. Megbecsülte iparos társait, szíve szerint minden fiából iparost nevelt volna - ezt sokszor hangoztatta - csak feleségének más irányú vágyai, aki fiaiból értelmiségi embereket akart nevelni, akadályozták meg ebben. Nem sokra tartotta a tisztikart, de a hivatali állásokat sem. Mindkettőt cifra nyomorúságnak mondta. Ennek ellenére, amikor fiainak előmenetelük érdekében szüksége volt a támogatására, szívesen fordult ismerőseihez. Géza fia ügyében Szalay Péter kereskedelmi minisztériumi államtitkárhoz, Imre ügyében a Budapesten székelő evangélikus püspökhöz és a Budapesti Fásori Evangélikus gimnázium igazgatójához írt leveleket.

Az első világháború kitérője aggodá-

Orha József iparossegéd

lommal töltötte el. Nem a haza sorsa izgatta őt, hiszen ki gondolt volna akkor arra, hogy milyen szörnyű kataklizma éri honunkat; katonaköteles felnőtt fiait féltette.

Talán életének utolsó örömét jelenthette viszont a „Balatonvidék” hetilap 1915. január 3-i számában megjelent kis hír: „A király megparancsolta, hogy Opper Imre tartalékos hadnagynak az ellenség előtt tanúsított vitéz és önfeláldozó magatartása jutalmául, legfelsőbb dicsérő elismerése tudtul adassék..” Az újság szerkesztője tudhatta már, hogy Opper Károly akkori egészsége állapota nagyon megromlott, s e hírrel is segíteni kívánta őt a betegség elleni küzdelmében.

Ő maga is számolt közeli halálával, mert 1915. februárjában elkészült a általa megrendelt családi kripta. Pár nap múlva ő költözik bele örök nyugalomra.

Opper Károly 1915. március 8-án halt meg.

Az új Opper házra újból felkerült a gyász dísze. A kaput bevonták ezüst sujtásos fekete lepellel, a ház elé ismét odaállt az üveges gyászhintó, de ezúttal már szerényen csak két

A harmadik nemzedék 1910. november 7-én

ló volt eléje fogva. Opper Károlyt gyászolta a felesége, nővére, nyolc gyermeke, négy menyje és hét unokája.

Fiai közül négy a harctéren volt s ketten nem is érkeztek meg a temetésre. A Keszthelyi Hírlap 1915. március 14. számának 4. oldalán számolt be a gyászbeszéről: „Érdemekben, munkásságban, hazafiúi és polgári erényekben gazdag életét fejezte be március 8-án Opper Károly 71 éves korában. A boldogult nagy tisztességben élt egész életében és a tekintélyét önmaga szerezte meg polgári erényeivel. Nyolc élő gyermeket nevelt fel a hazának, hat fiút, két leányt. Iparát felvirágoztatta s jó módban élt. A város képviselőtestületének, előjáróságának, talán önállósága kezdő éveitől számítva mindenkor buzgó, közügyekért is tenni, áldozni tudó tagja volt. Mint családapa és józan életű polgár mintaszerű életet élt. Helyettes városbírája volt városunknak. ...”

(A befejező részt hatodik számunkban közöljük.)

Rózsás János

GULAG LEXIKON

(Részletek)

Hazánk 1944. március 19-i német megszállása után, a függetlenségétől megfosztott országban a hitleri népirtó hadjárat áldozatául esett több százezer, részben munkatáborokba, részben gázkamrákba deportált zsidó nemzetiségű magyar állampolgár. A magyar zsidóságot ért nemzeti szocialista irtóhadjáratról, mint holocaustról emlékeznek meg a politikusok, történészek, írók és költők.

Amikor 1944 őszétől kezdve a szovjet Vörös Hadsereg a németektől megszabadítva vérben-könnyben letiporta hazánkat, újabb nagyarányú elhurcolások következtek. Egymás után hagyták el a foglyokkal zsúfolt vonatszerelvények a Kárpát-medencét, de most már keleti irányba, hogy valahol a Szovjetunióban rakodják ki félholtra gyötört szállítmányukat: a magyar nép minden rendű-rangú és korú fiait és leányait, kényszermunkára hajszolva.

Amásodik világháború befejezése után legalább 650 ezer magyar állampolgárságú hadifoglyot tartottak vissza a Szovjetunióban, Sztálin és Rákosi között megkötött egyezmény alapján -, jóvátételi kényszermunkára.

1944. december és 1945. márciusa között közel 120 ezer, zömmel német nevű 18 és 50 év közötti férfit és nőt hurcoltak el az országból „malenki robotra”, Donbass szénbányáiba, három vagy öt évi, ítélet nélküli rablásba.

Ezenkívül 1944 és 1953 között (zömmel 1945-1946-ban) majd 100 ezer magyar állampolgárt ítéltek el fasizmus vádjával ártatlanul, koncepciós perek során a szovjet hadseregek számos katonai törvényszéke. Egy részüket golyó általi halálra, a többséget 10-25 évi, kényszermunkatáborban letöltendő szabadságvesztésre.

Szomorú tapasztalni, hogy milyen keveset tud a mai magyar társadalom arról a nemzedékről, amely életének színe-virágában örökre eltűnt, s jeltelen sírokban porlad az örök fagy birodalmában, Szibériában.

A múlttal szelektáltan foglalkozó történelemtudomány és a tankönyvírók bűne, hogy a felnövekvő nemzedékek nem tudnak arról a veszteségről, amely a legalkotóképesebb korosztályt, a javakorban lévőket tizedelte meg azért, hogy a nemzet gerincét megtörjék, hogy a megszállók kiszolgálói, a moszkoviták háborítatlanul kiszolgáltathassák az országot a szovjet bolsevista hatalom érdekeinek, a nemzet erkölcsi megrontásával és a magyar népgazdaság megsarcolásával.

Ha eddig elmulasztották is, a történészek tudatosíthatnák, hogy a GULAG vagyis a Lágerek Állami Főhatósága az évszázad legnagyobb rabszolgatartó szervezete volt, mely a magyarságot sem kímélte birodalmi elképzeléseinek megvalósítása során.

Ajelen szemelvény a több évtizedes munkával elkészült GULAG LEXIKONból mutat be néhány sorsot, s azt, hogyan is működött a jól olajozott gépezet, mely a rabszolga-utánpótlást biztosította a kietlen, szibériai bányák, építkezések és vasútépítések gyorsan pusztuló emberanyagának „pótlására”.

* **KS** (1926) - „... 1944-ben érettségiztem Kolozsváron. A szülőfalumból mint leventét 1944 szeptemberében az anyaországba szállítottak, mert közeledett a szovjet front. A Dunántúlon ismerősöknél, rokonoknál szálltam meg, az események sodrában hanyódva. 1945 februárjában, mivel nem volt semmi igazolványom, egy igazoltatásnál a németek elfogtak. Pápára, majd a Doba községben állomásozó Kopjás Alakulathoz vittek, katonai kiképzésre. Ahogy a front közeledett, kivittek minket az ausztriai Pöllaubába. Itt a leventékből toborzott csapat feloszlott, és szélnek eresztettek bennünket. Hazafelé átcsúsztunk a szovjet fronton, de Oberwartrnál a mezőn, 1945 március végén szovjet fogságba estünk. Körülbelül 5000 fős oszlopba kerülve gyalogosan meneteltünk az inkapusztai gyűjtőtáborba, a bejáratnál (sajnos a volt csapatársaink közreműködésével) kiemelték minket a sorból, és el-

különítve azt mondták: fasiszták vagytok, háborús bűnösök! Szigorú őrizet mellett visszaszállítottak Ausztriába, Baden bei Wienbe. Ott 1945 június 8-án a 3. Ukrán Front katonai törvényszéke egy magyarul nem tudó, de nagyon kiabáló lengyel tolmács közreműködésével terrorizmus és diverzió vádjával tíz évi kényszermunkára ítélte. Egy vasúti szerelvényre valót összeszedve hamarosan elindultunk az odesszai börtönbe. A tél folyamán átvittek a vinyicai gyűjtőfogházba. Aztán az uráli Kungur lágereiben, majd a Tajset-Bratszk mentén épülő vasútvonalon dolgoztattak. Sztálin halála után, 1953 végén szabadulhattam. A MNK Nyíregyházi Kormánybiztossága mint „volt hadifoglyot” bocsátott szabadon...” (K.S.-t a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiuma 1986. március 6-án bűncselekmény hiányában rehabilitálta.)

* **KJ.** (1926) Gimnáziumi tanuló volt. „... 1944 október végén alföldi lakóhelyünkről a húgommal együtt a Dunántúlra menekültünk, ott lakó nővérünkhöz. Innen irányítottak 1944 december végén mint levettét Nagyalásonyba, a Kopjás Alakulathoz. Itt újonckiképzésben részesítettek azzal, hogy később majd partizánnak képeznek ki. A szovjet hadsereg tavaszi offenzívája 1945 március végén megközelítette kiképzőhelyünket, ahonnan az utolsó napokban hazaküldtek mindenkit, minden feladat nélkül, hogy menjen, amerre tud. Én az egyik kiképző őrmesterhez és levette öccséhez csatlakoztam, hogy falujukban átvészeldjem a szovjet megszállás legsúlyosabb időszakát. Közben a front áthaladt mellettünk, és talán egy hét után megérkeztünk úticélunkra. Itt a közelben lakók szétszéledtek. Én, mielőtt tovább indultam volna leánytestvéreimhez, pihenni akartam egy napot, meg éppen húsvét is volt. Sajnos nem sikerült, mert elárultak bennünket. Az öreg szülőkön kívül mindenkit letartóztattak a szovjet katonák. Székesfehérvárra hajtották a letartóztatott csapatát, ahol különböző pincékbe zártak minket, és a már jól ismert módon éjjelként vallattak, faggattak. Önéletrajzot írtak arról, hogy mi mindent tettünk a Vörös Hadsereg ellen. Nem felejtették el viszont közölni, hogy szökni ne próbáljunk, mert az esetben, mivel pontosan ismerik a szüleink címét, őket hozzák ide a helyünkre...” (K. J.-t a 3. Ukrán Front haditörvényszéke Mödlingben 1945. június 6-án terrorizmus, diverzió és szovjetellenes agitáció címén 15 évi kényszermunkára ítélte. Pecsora és Mordovia légereiben sínylődött. 1953 novemberében térhetett haza, mint „volt hadifogoly”. A Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága 1963. november 25-én bűncselekmény hiányában rehabilitálta.)

***KK.** (1916) Mezőgazdasági cseléd volt. -“... N. külterületén éltünk egy tanyán, kilenc másik családdal együtt. Az egyik közeli községben volt a szovjet hadsereg egyik kiképző bázisa. A szovjet katonák gyakran megjelentek a tanyán, több alkalommal fosztogattak. 1946 január 6-án bejött a tanyára egy szovjet tiszt egy katonával. Ennivalót kértek. Kaptak is vacsorát, de bort azt nem. Erre dühösen betereltek mindenkit a nagyszobába. A katona a szobában ki akarta nyitni a szekrényt. Erre Sz-né kikapta a kezéből a pisztolyt és bedobta az ágy alá. A katona megijedt és menekülni próbált. Erre többen körülvették és ütlegetni kezdték a konyhában. A tiszt a szobában a plafonba lőtt. Fölugrottam és elkaptam a nyakát. Az édesapám azt mondta: - Engedd el azonnal! Elengedtem, és a tiszt azonnal elszaladt. Az összevert katonát szekérre tettük, és elvittük a r-i orvosi rendelőbe. Másnap, január 7-én kilencünket letartóztatott az NKVD különítménye. Még abban a hónapban megkaptam a 10 évet. Kilencen összesen 86 évet kaptunk azért a verekedésért...” (K.K. Vorkuta szénbányáiban végzett rabszolgamunkát. 1953 november 26-án térhetett haza. Akiket annakidején szovjet katonákkal való verekedésért ítéltek

el, a szovjet bírósági szervek még manapság sem hajlandók rehabilitálni.)

* **KKJ.** (1897) - Alezredes volt a m. kir. hadseregben. Özvegyének visszaemlékezése: „... 1945 augusztus 18-án az utcán mentünk hazafelé. Egy férfi és egy nő, valószínű oroszok, kérték a férjemet, hogy menjen velük az orosz katonai parancsnokságra. Szó nélkül velük ment, és soha többé nem tért vissza. Négy hónap múlva, amikor ismételten érdeklődtem sorsa iránt, tudomra adták, hogy már nincsen Budapesten sem, mert egy szovjet katonai törvényszék hat évi kényszermunkára ítélte (1945. december 8-án). Később megtudtam, hogy Sopronkőhidára vitték, majdnem agyonverték, és onnan vitték ki a Szovjetunióba. Ezeket kis ledobott cédulán írva adta a tudomásomra. Többé hírt sem hallottam felőle...” - (K.-K.J. a sopronkőhidai börtönben nagyon rossz állapotban volt. Sebektől borítottan szinte mind a két lába elrothadt. 1946 február végén a lemergi börtönbe szállították. Ismeretlen körülmények között hamarosan meghalt.)

* **KK** (1916) Szülőfalujában a jegyzőségen irodatiszt volt. „... 1944 őszén a front erősen közeledett. Sok magyar katona megszökött az egységétől. Útközben elszórták a fegyvereiket. A gyerekek megtalálták, játszottak velük, és számtalan tragédiát idéztek elő. A tragédiák elkerülése végett olyan rendelkezést kaptam, hogy a községi rendőrökkel gyűjtessem össze az eldobált fegyvereket. Azokat a község háza üres fogdájában tároltuk. A kulcs nálam volt. A megszálló szovjet csapatok parancsnoka 1944. november 7-én megkérdezte, hogy van-e fegyverünk? Én átadtam a kulcsot, ők elszállították. A szovjet parancsnok azt mondta nekem, hogy pár napig ott kell maradnom náluk, amíg tisztáznak mindent. Több hét múltán elkezdődött a kihallgatás. Arról faggattak, hogy a begyűjtött fegyverekkel kik segítettek volna nekem a szovjet hadsereget hátba támadni. Egyik városból a másikba vittek. Mindenhol továbbra is a társaim nevét akarták belőlem a szó szoros értelmében kiverni. Derékig levetkőztetve egy asztalra kellett feküdnöm, és két szovjet katona a két oldalra állott, és korbáccsal nagyon megvert. Hogy mennyire, magam sem tudom, mert elvesztettem az eszméletemet. Csak arra eszméltem, hogy a tarkómon folyik a hidegvíz. 1944. december 24-én, szent karácsony estéjén vittek egy háromtagú bíróság elé. A tolmács alig tudott valamit magyarul. Egy hokedlire ültettek, majd a tolmács rám szólt: - Felállni! Az egyik szovjet tiszt mondott valamit. A tolmács megkérdezte: - Megérteni? Bíró ítélt - 15 év! - Döbbenetesen kérdeztem: - Miért? - Itt kérdezni nincs! - felelte ő...” (K.K. a kazahsztáni és tajseti kényszermunkatáborokban letöltött évek után 1955. november 25-én térhetett haza. A Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága 1969. október 15-én bűncselekmény hiányában rehabilitálta.)

***K. K.** (1919) Mezőgazdasági napszámos volt. Mint közkatona Ercsinél 1944 december elsején szovjet fogságba esett. Ki tudja miért, a szovjet katonai elhárítás december 18-án letartóztatta. A 10.8. Szovjet Lövész Gárdahadosztály katonai törvényszéke 1945. január 5-én kémkedés vádjával 10 évi kényszermunkára ítélte. Az odesszai és dnyepropetrovszki börtön után Kolimára deportálták. Büntetésének letöltése után 1954 decemberében a száműzetés színhelyére vitték: Kolima magadáni területén a szuszumani járás Kujduszun településére. Saját visszaemlékezése: „... 1955 tavaszán M. F magyar bajtársam üzent, hogy ha a hajóközlekedés megindul, haza fognak szállítani Magyarországra. A hivatalos szerveknél utána jártam a dolognak, de nem hallgattak meg. Ebbe nem nyugodtam bele, és engedély nélkül elhagytam a kijelölt lakóhelyemet, és az 1000 kilométernyire lévő Magadamba utaztam. Amire odaértem, a hajó elment, és én maradtam. Megkerestem különböző parancsnokságokat, de azt válaszolták: nincs kilátás a hazamenetelre! Visszavitték a kujduszuni munkahe-lyemre. Ekkor írtam a magyar nagykövetségre, Moszkvába. Hosszas utánjárás után elintézték, hogy megkaptam az útlevelet. Így jöttem haza 1957. május 12-én...” - *(A Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága 1983. március 15-én büncselekmény hiányában rehabilitálta.)*

* **Dr. K. S.** (1928) Az események idejében középiskolai tanuló volt. „... 1945 júniusában, 17 éves koromban, velem egykorú iskolatársammal lementem a Balatonhoz nyaralni. Egy elhagyott villában laktunk, ahová egy éjszakára szovjet katonák tértek be. A legbarátságosabb viszony alakult ki köztünk. Együtt étkeztünk, beszélgettünk, ahogy tudtunk, egymás nyelvén a? ismerete nélkül. Másnap reggel, érthetetlen okból az egyik társam, aki béna lába miatt bottal járt, összeszólkkozott az egyik szovjet katonával, és ebből verekedés lett. Én nem voltam jelen, a villa emeleti részében tartózkodtam. Így az összeszólkkozásról semmit sem tudtam, és az épületben maradtam, miközben a társaim a hátsó kijáraton keresztül sietve elmenekül-

tek. Engem azonnal lefogtak, majd később a másik három társamat is letartóztatták. Ilyen előzmények után került sor Baden bei Weinben a kihallgatásokra, majd a bírói tárgyalásra. Mivel mindez tolmács közreműködése nélkül történt, fogalmam sincs, mi volt a vádiratban, miért kaptam 1945. október 6-án a 10 évi kényszermunkára szóló ítéletet...” *(Dr. K.S. a szibériai lágerekből 1953. november 26-án térhetett haza, a kezébe adott Igazolvány szerint mint „volt hadifogoly”).*

* **K. L.** (1919) Mint alakulatával Münchenig vergődött katona, 1945. május 9-én esett szovjet fogságba. Későbbi története: „... A voronyezsi hadifogolytáborban többször elhíresztelték, hogy most megyünk haza, de mindig csak maradtunk. 1950. december 27-én elindult az utolsó szerelvény a lágerekből, de százhuszonötön ott maradtunk. Napokig nem ettünk, nem itunk, olyan bánatosak voltunk. Moszkvából jött magas rangú tisztek azt mondták, hogy buták vagyunk, hogy koplalunk, hiszen itt a parancs, hogy mi is megyünk haza! 1951. február 27-én hoztak új ruhát, bakancsot és átöltöztettek minket azzal, hogy készülődjünk a hazautazásra. Voronyezsben kivitték minket a vasútállomásra, a vonaton a civilek közé szálltunk fel. Kijevbe érkezve magyarul kihirdették, hogy a hadifoglyok szálljanak le a vonatról, a jobb oldalra, mert más vonatra szállunk át! Egyszer csak megjelent harminc őr, farkaskutyákkal, feltűzött szuronnal, és egy nagy hangárba tereltek minket. Két hét múlva kivitték a csoportot a pályaudvarra, de ott már rabszállító vagonokba tuszkolták fel az embereket. Így érkeztünk meg Csapra. De ekkor a vonat megfordult, és Ungváron szálltunk ki. Mind a százhuszonötünket rabszállító autókon fuvarozták be a börtönbe. 1951. szeptember 10-én kezdték meg az ítélkezést, futószalagon. Mind a százhuszonötön 25-25 évet kaptunk, hozzá 5-5 év jogvesztést, és irány a sztálingrádi kényszermunkatábor...” *(K.L. - 1953. november 26-án, a Sztálin halála után amnesztiával térhetett haza Magyarországra.)*

Molnár János rajza

Berentés Tamás

NYOLC ÉV A SZÖGESDRÓTOK ÖLELÉSÉBEN

Molnár János rajza

A hetedik résszel folytatjuk a szerző háborús naplójának közlését.

Favágó leszek. Farkasvakság. A vasútműszaki brigádban. Szomszédom a pesti sofőr. A diadalmas krumpliszüret. Ivanov szökése. Vissza Kazahsztanba.

Beállt a tél, áthelyeztek a favágók közé. Brigádunk a számárra kijelölt területen kézfűrésszel kivágta a szép szál fenyőket, legallyazta, méretre vágta, deponálta.

A norma 2 m^3 fenyőörnk kitermelése volt személyenként és naponta. A hó szép csendesen, de szüntelenül esett, és novemberre csaknem mindenütt derékig ért, néha mellig. A ledöntésre kiszemelt fának a megközeletése sem volt egyszerű. A fa körül másfél méteres körben a talajt a hótól meg kellett tisztítani. A már ledöntött fa gallyazásakor a magas hóban kellett a fejszével dogozni - ez volt az én feladatom - és meg kell vallanom, nem voltam valami ügyes: az első napon, az első órában jól belevágtam a mutatoujjam végébe. A nyesés szöge nem volt megfelelő, a fejsze megcsúszott és ez okozta a bajt. Az ingem egy darabjával bekötöztem szétnyílt ujjamat; szerencsém volt, hogy akár a fél kezemet le nem nyisszantottam a borotvaéles szerzámmal. Ez esetben ugyanis nem kerültem volna el, hogy öncsonkítás bűne miatt ki ne osszanak számomra néhány évet.

Mint mondtam volt, a hó általában derékig ért és így megtalálta útját halinacsizmánk mélyén kapcába tekert lábunkhoz, akár csak vattás kabátunk nyakrészénél, s elolvadva lassan átnedvesítette a göncünket. Persze, ha valakinek vattával jól tömött volt a nadrágja és a halinacsizma szárát kitöltötte - nem volt semmi baj. Vagy, ha volt egy jó sál, amit a nyaka köré tekerhetett...

Amíg az ember mozgott, dolgozott és elnyűtt teste képes volt hőt termelni, a hideg - általában mínusz 20-30 fok volt télen, de nem volt ritkaság a mínusz 40 alatti hőmérséklet sem - elviselhető volt. Talán azért is, mert majd mindég szélcsendes volt az idő.

Köztudott, hogy a favágók étrendje kalóriadús - méltóan a nehéz fizikai munkához. Mi viszont a hajnali öt óraker bekanalazott káposztalevesen és a darab fekete kenyérünkön kívül nem jutottunk táplálékhoz.

Amunkába való indulás félhét tájt történt, még sötétben álltunk a kapu előtt várakozva hat órától. Aztán kiszámoltak minket a kapun, felvettük a szerszámokat és irány a munkaterület.

A sűrű kisvasúti hálózatit kihasználva tettük meg az utat: általában egy-másfél óra alatt. Akik erre képesek voltak, párba állottak, egymás vállára téve karjukat a síneken lép-

deltek: így jóval könnyebb volt, mint a talpfákon járni. A társammal lépést tartva olymértékben összeszoktunk, hogy képes voltam kilométereket félálomba merülten - a fáradtság nyilván közrejátszott - megtenni. Néha még álmodtam is... vagy inkább álmodoztam: valami jó nagy és illatos kenyérről, annak ropogós, rózsaszín héjáról... óh Istenem! add, hogy csak egyszer még jóllakjam kenyérrel! Hát ilyesmikről álmodoztam.

Mint említettem a norma 2 m^3 fa kitermelése lett volna naponta egy embernek. A brigádok általában 25-30 emberből állottak, és ha az elvárt minimumot teljesítették, akkor megjárta nekik a napi és fejenkénti 65 dkg kenyér. Az értékelés dekadonként történt, a brigádon belüli elosztás joga a brigáderősé volt, aki általában nem is dolgozott. Ezt nem is róttá föl senki, számára a feladat egészen más jellegű volt.

Mondanom sem kell, hogy a norma teljesítésére nem voltunk képesek. Ha jól emlékezem, a mi brigádunk 20 emberből állott, ez azt jelentette, hogy egy munkanapon 40 m^3 fát kellett volna a hóból körkörösén kiásni, dönten, gallyazni, méretre vágni, a kijelölt raktérre vonszolni és ott deponálni. Az átvétel ott történt meg. Még a felét sem tudtuk hozni annak, ami az elvárás minimuma volt. Tehát csalt az, aki felmérte az el-

végzett munkát - és pedig a láger vezetőségének tudtával. Aztán ezek is csaltak, amikor az irányításuk alatt működő láger teljesítményéről, a tervteljesítésről küldték szép jelentéseiket a SZOLLAG Igazgatósághoz Szolikamszkba. Ezek aztán összesítették a beérkezett jelentéseket és felterjesztéseiket némi kiegészítéssel Moszkvába küldötték a GULAG Főigazgatóság számára. Ezek rádobtak ismét egy lapáttal... végül olyan kép kerekedett ki mindebből a hazugsághalmazból, mintha a GULAG gépezete simán, olajozottan működne és derekasan kivenné részét a nagy szovjetbirodalom felvirágoztatásában. De így ment ez a civil társadalom vonalán is: a hazugságoknak olyan légvárai épültek ki a meg-megisméltődő öt éves tervek során, amelyek napjainkban omlottak össze, maguk alá temetve a birodalmat.

Jócskán benne jártunk a télben, amikor olyasmi történt velem, mint még soha: elveszítettem a látásomat. No, nem teljességgel: akkor váltam vakká, amikor a nap lenyugodott. De akkor egyik pillanatról a másikra, átmenet nélkül. Nem létezett számomra alkony: egyszeriben szurok sötétség vett körül. Nagyon megrázó dolog volt, erre nem voltam fölkészülve. A brigadérosom bekísért a gyülekezőhelyre, átadott az őrségnek. Ezek leültettek a tűz mellé: ennek csak egész halovány derengését láttam. El sem tudtam képzelni, mi lesz itt velem. Vak fegyencet még nem láttam magam körül a lágerben, de nem is hallottam ilyen esetről.

Csakhamar gyülekezőt kongattak és derék, sínenjáró - társammal elindultunk. Minden nehézség nélkül tettem meg az utat, hiszen már behunyt szemmel is könnyen hazaértem máskor is, egy finom zabkásáról ábrándozva. De midőn a lágerkapuhoz értünk, onnan engem vezetnie kellett a társamnak végig az udvaron, de még a barakkon belül is a priccsemhez; majd később az étkezőbe, no meg a latrinába. Semmi mást nem észleltem, mint egy-egy villanyégőt... körötte pedig a sötétséget.

Híre terjedhetett a lágerben megvakulásomnak, mert még aznap este felkeresett a barakkban egy idős rabtársam, aki némi lelket öntött belém; elmondotta, hogy - még a háború idején - ő maga is átesett ezen a betegségen. Szerinte a gyenge táplálkozás okozza.

Másnap reggel bekísértek a láger orvosához, aki néhány nap alatt meggyógyított: reggel - este jelentkezniem kellett nála, hogy lenyeljek egy fakanálnyi bűdös olajat - talán csukamájolaj lehetett...nem tudom. Szerintem ez a betegség idehaza ismeretlen. A tudós könyvek szerint az A-vitamin teljes hiánya okozza. Mint köztudott, ebből a vitaminból bőven van a tejben, vajban, spenótban, paradicsomban... de semmi nincs a zabkásában és a káposztalevesben. Természetesen, a kezelés nem mentett fel a munka alól, de cseppet sem érdekelt. Derék társammal lépdeltem a síneken oda-vissza, napközben pedig láttam.

Emulóban volt a tél amikor át helyeztek a pályafenntartó brigádhoz, melynek feladata a vasútpálya üzemképességének biztosítása mellett a kisiklott szerelvények sínre tétele volt. Ehhez a csapathoz tartozni változást jelentett számomra, még hozzá jó irányú változást. A brigád kis létszámú volt, talán 10-12 fő tartozott hozzá. Külön barakkban volt a helyük, ott ahol a láger belső kiszolgálói - szabó, cipész, írnok, szakács - éltek. Külön helyiségünk volt, mert nem egyszer éjjel ugrasztottak ki minket egy-egy kisikláshoz...ez bizony olykor igen kemény munkát jelentett, de utána alhattunk - és dupla adag kását, kenyeret is kaptunk.

Naponta végigjártuk a hozzánk tartozó 20-25 km-es szakaszt. Aki a brigádunkat vezette, valamikor maga is vasutas volt, vasútépítő szakember. Tanult, intelligens ember volt, embe-reit maga válogatta össze. Máig sem tudom, hogyan kerültem közéjük és végig együtt maradtunk, amíg csak a Palomi láger volt az otthonom.

Szóval végigjártuk a szakaszunkat, s a szükséges javításokat elvégeztük. Volt, hogy talpfát kellett cserélni, máskor a megsüllyedt pályát aládúcolni. A rövid nyári időszakban a talaj felső egy métere felengedett - a Tajga már csak ilyen - és bizony sok vesződséget okozott nekünk. Ha valahol kisiklott a kisvonat, csak azon imádkoztunk, hogy a mozdony maradt volna sínen... azt rettentő nehéz volt helyére tenni: 6-8 órás megfeszített munkát jelentett, hisz semmink nem volt, mint a helyszínen kitermelt fenyők sudara - kétkarú emelőként használtuk. Volt még kötélünk, csigánk, kéziszerszámunk. De talán legelsőbbben is a brigádvezető találé-

konyságát kellett volna a méltányosság okán említeni.

Ha pedig csak egy-két kocsirolt volt szó, akkor - amennyiben nem volt rakománnyal terhelt, hát félóra alatt helyre tettük. Ha kellett, részben - vagy egészben. Ez is a mi dolgunk volt.

Azon kellett lennünk, hogy a szeptemberi fagy beálltakor a pálya rendben legyen: ekkor a fagy megfogta és oly erővel, hogy olvadásig nem sok gondunk volt vele.

A brigádot egy őr kísérte, nem volt bajunk egymással, észre sem vettük. Sokszor előfordult, hogy emelőrudat kellett keresni a fák között: ilyenkor a csapatból két-három ember az őrtől engedélyt kért és kapott arra, hogy szem elől tűnjön egy időre. Nem volt gond ezzel sem: „Igyítye!” - mondta, s leült cigarettát csavarni. Tudta jól, hogy aki elment, vissza is jön - hacsak nem unta meg az életét.

Ideje szólnom arról, hogy itt az Ural mélyén sorsom összehozott egy igen derék magyarral: Bubán István volt a neve, egymás mellett volt a fekhelyünk, a négy személyes „vagonka” két felső helyét foglaltuk el. Ő egy másik brigádban dolgozott, én meg a favágóknál. Csak esténként találkoztunk, sokat beszélgettünk, jól esett végre magyar szót hallani. Elmondta, hogy sofőrként kereste kenyerét, s valamikor 46-ban, Pesten elgázolt egy orosz katonát. Talán öt évet kapott mindössze, mert az orosz részegen esett a kocsija elé és - szerencséjére! - ezt a szovjetek bíró-sága figyelembe is vette. (Azt már nem vette figyelembe, hogy Bubán István magyar állampolgár volt, az ügyben magyar bíróságnak kellett volna eljárnia.) Amikor itt a Palomon találkoztunk Bubán Istvánnak már csak néhány hónapja volt hátra büntetéséből. Megkértem őt, ha hazakerül, vigyen hírt rólam. Ezt meg is tette szegény, de jóval későbbben, mint arra számított.

Ide tartozik, hogy 1991 nyarán sikerült nékem őt megtalálnom. Ez a találkozás - 41 év után - mindkettőnk részére élmény volt, megható élmény. Elmondotta szegény, hogy büntetésének leteltével, útban Magyarország felé, valahol Ukrajnában feltartóztatták és még lehúzott vagy másfél évet...mintegy ráadásként, a Birodalom dicsőségére. Ígéretét nem felejtette el: 1952. június 27-én je-

lentkezett Budapesten Kálmán nagybátyámnál - egykori I. világháborús hadifogolyánál; hivatásos honvédtisztként szolgált a Térképészeti Intézetnél. Ő értesítette Szüleimet, s elmondta nekik mindazt amit Bubán István révén rólam megtudhatott.

Elmesélek most egy tanulságos kis történetet. Egyedi alkalom volt ez számomra arra, hogy végre egyszer jóllakottnak érezsem magam, de arra is, hogy bepillantást nyerjek a „szabadok” munkás hétköznapjaiba.

Egy munkaszüneti napon önként jelentkezőket toboroztak a folyó menti (Káma) falu kolhoza számára; a feladat a krumpli betakarítása volt. Jelentkeztem magam is, arra gondolván, hogy abból, amit betakarítunk, jut majd nekem is.

El is indultunk vagy húszan, és jó kétórás gyaloglás után megérkeztünk egy nyomorúságos kis településhez. Elszórtan 40-50 ház, egy-két nagyobbacska középülettel. A falu nevét már nem tudom, de arra emlékezem, hogy mindenfelől erdő övezte a települést, s egy kanyargó földút szelte ketté. A krumpliföldünk a házaktól távolabb, közvetlenül az erdőszélen terült el, akkora lehetett, mint két futballpálya. Az agronómusnő már várt minket. Két őrnök letelepedett egy számukra odakészített lócára, a vattaskabátunkat halomba dobtuk, s nekiláttunk.

Dél felé járt az idő, a nap kellemesen melegítette a hátunkat, miközben a két gebe után vont borona után haladva, a felszínre vetett gumókat kosarakba dobtuk, s a megtelt kosárból a termést a kijelölt helyen szalmára leszórtuk.

A munka elég gyorsan haladt, még a nap leszállta előtt végeztünk. Jókora halom krumpli összegyűlt, pedig a termésnek csak a javát szedtük fel, a kisebbeket beletapostuk a földbe, a javának a javát pedig sütöttük, főztük - zabáltuk egész nap. Mindenki a már előre elkészített kisebb-nagyobb zsákjait - melyeket a ruhája alá el tudott rejteni - már napközben jó előre megtömte, az örökét is. Magyarán: a termésnek legkevesebb negyedrészt elloptuk és a helyszínen megzabáltuk.

Levonulásunk előtt az agronómusnő megdicséret minket, mondván: ilyen jó termést még eleddig egyszer sem tudtak betakarítani. Sajnálkozott, hogy nincs módja minket

krumplival megajándékozni, mivel ezt a törvény nem engedi meg. Az őrség buzgón helyeselt, holott ők is úgy meg voltak tömve, hogy alig tudtak mozogni - velünk együtt. Bizonyos, hogy az agronómusnő előtt nem volt titok mindez. Lehet, hogy a férje, apja, valakije a mi sorsunkban osztozik valahol; derék asszony volt, áldja meg az Isten.

Említettem, hogy erdei munkánkon az őrizet szinte csak jelképes volt. Valójában, és igen hatásosan a Tajga őrzött minket. Az a fegyenc, aki magát a szökésre elszánja, elsősorban is az éhhalállal számolhat. Azután avval, hogy szétépik a medvék vagy farkasok. Harmadjára pedig, hogy a helybéli lakosság beárulja, s elfogják.

Ennivalót félretenni a rab csak a kenyerebből tud, a mindennapi fejadagjából és ez nem egyszerű dolog, amikor amúgy is állandó éhség gyötéri, hisz az egyetlen éték ez, ami a lelket tartja benne. De tételezzük fel, hogy ezt valahogyan megoldja; azt a kenyeret ki kell szárítania és el kell rejtenie, hogy mások a szándékára rá ne jöjjenek, a szárított kenyerét el ne lopják. Már ez is igen nehéz feladat, de sikerül. Akkor a kiszemelt napon a gyűjtött kis élelmet a kapun ki kell vinnie, úgy, hogy ne vegyék észre - ha túl sokat vinne, feltétlenül észreveszik. Emberünknek szerencséje van: két-három napi szűkös étellel kiér a munkahelyére, beveszi magát a rengetegbe, eltűnik. Eltűnését csak a műszak végeztével veszik észre. Várakozás, ordítózás után sem kerül elő.

Emberünk csörtet a vadonban, gondosan kerüli a lakott helyeket. Ez nem nehéz dolog, hisz ilyen alig akad. Ennivalóját beosztja, ha szerencséje van, medvével sem találkozik. Élme hamar elfogy. Az erdő él-teti a vadakat, még a vadászó embert is, akinek fegyvere van, de mit kezdjen a menekülő a rengeteg mélyén fegyvertelenül. Még tüzet sem mer rakni, nehogy a tűz árulója legyen.

Az éhség mind követelőbben kényszeríti arra, hogy valami lakott helyen próbálkozzék ételt szerezni. A lakosságtól félni kell. Azt a személyt aki segítene, s ez kitudódik, elítélik - maga is lágerbe kerül hosszú évekre. Ugyanakkor 50 rubel üti a markát a feljelentőnek. Tekintélyes összeg egy kitelepített nyomorultnak: legalább kéthavi jövedelem.

Tudni kell, hogy messze környéket - a közép Ural vidékét értem alatta - még a cári időkben a Don mellől, hűtlenség miatt oda kitelepített, száműzött kozák népcsoport lakja. „Cseldonok”-nak nevezik őket - csolovek iz Dona - Don mellől való ember megjelölés rövidítéseként.

Ezek a cseldonok vadászták aztán azokat, akik szökésre szánták el magukat. Röviden elmondom egy szökés történetét, úgy ahogyan magam hallottam:

Ivanov - nevezzük így - egy napon úgy döntött, hogy elege van a lágeréletből. Gyűjteni kezdte és szárította a kenyeret, melyet három kis zsákocskában rejtegetett. Szándékáról barátjának nem sikerült őt eltérítenie; egy napon az esti soraközönál hiába keresték órákon át, nem került elő. Brigádjának élelemadagját megkurfitották, néhányukat megverték - persze ez nem segített.

Talán 8-10 nap is eltelt, amikor a lágerlakókat felsorakoztatták és Ivanovot megbilincselve és szemmel láthatóan félholtra vert állapotban a rabok sorfala elé vezették. Itt - mindenki előtt el kellett mondania szökésének történetét.

A szerencsétlen elmondotta, hogy napokon át tört előre a vadonban Ejel felé - legalább is amerre úgy gondolta, a déli irány van. Került minden utat, ösvényt, a kisvasúti vonalat, nehogy találkozzék valakivel. Elfogyott a magával vitt szárított kenyere, gyötörte az éhség. Teljesen legyengülve elrejtőzött egy sziklahasadékban, gondolván pihen egyet, s azután kissé erőre kapva tovább megy. Még el sem szenderedett, amikor lépteket hallott, s látta, hogy egy gyermekleányka közeledik. A gyermek kezében kis kosár volt, Ivanov úgy gondolta, a kosárban élelem lehet. Ettől elveszítette az eszét, elöugrott rejtékéből, s a megrémült gyerektől elvette a kosarat, s elinalt.

A kosárkában semmi élelem nem volt, nyers gombán kívül. Ivanov az éhségtől szédelegve elrejtőzött a sűrűben s elaludt. Arra ébredt, hogy rúgások érik, puskás emberek veszik körül, a gyermek apja is köztük volt.

Sorsa ezzel beteljesedett. Átadták az NKVD-nek. Olt először is jól megverték, majd visszavitték abba a lágerbe, ahonnan kerekét oldott.

(Folytatjuk)

Ács József

VALLOMÁSOK ÉS LÁTOMÁSOK (Parancs Jánosról)

Harminchét év versterméséből válogat Parancs János legújabb kötete, joggal mondható tehát, hogy életművének reprezentatív keresztmetszetét adja. De valóban fénytelen, „sötét folyamként” hömpölyög-e a kötet lapjain a majd négy száz oldalnyi vers?

Tapasztalatom szerint sokak számára Parancs költészte egyszerűen a panasz és a keserűség monoton áradása, a „negatív gondolkodást” jellegzetesen példázó szubjektív és érdektelen beszámoló, a lapos moralizálás prózája. Akadnak aztán néhányan, akik a finom verszenét és a különféle felemelő szépségeket hiányolják, mellyel a költő az olvasó lelkébe lophaná magát. Röviden: sokak számára a Parancs-vers úgy, ahogy van, egyszerűen: „nem képez költészetet”.

Ami nem baj. Mivel egy költő életművének helye a világban nem költészeti kérdés, hanem szellemi - amiképp a költészet maga is költészetten túli felismerésekkel szolgál -, a fentebb vázolt vélemények háttérének megrajzolása egyfelől tanulságos, másfelől eszköz ennek a költészetnek a megragadásához.

„Nincs időnk a többiek kérdéseire figyelni”, konstatálja szomorúan Parancs. „ / El se mondd, ha valami válaszra vársz. / Egyedül vagy a léttelenségben, és nincs, / senki számára sincs elfogadható magyarázat. / Nem vagyunk. Nem is létezzük. Ahová a kéz / mutat, semmi sincs. Csak a szél kering / vigasztalanul csak a szél futkos a házbán.”¹

KRÍZIS ÉS IGAZSÁG

Az elfogulatlan szemlélő számára előbb-utóbb mindenképp feltűnik, mennyire paradox a „pozitív gondolkodás”, mint *követelmény*. Hisz a valóban pozitívan gondolkodó ember épp onnan ismerszik meg, hogy nem követel semmit se másoktól, se önmagától. A pozitív gondolkodást a még negatívan gondolkodók követelik, védelmet keresve a számukra nyomasztó tartalmak ellen, melyektől félnek, mert velük megbirkózni nem érznek elegendő erőt magukban. Az úgynevezett negatív gondolatok valójában szellemi próbatételek. A szavakba öntött gondolatok *önmagukban* se nem negatívak, se nem pozitívak, csupán az életképzetünkben betöltött helyük szerint lehetnek azok.

Anegatív gondolatokat a tőlük idegenkedők többnyire olyan megfontolásból tekintik negatívnak, hogy „ez nem vezet sehova”, „efféléket gondolni az embernek nem válik hasznára”.

Mármost amikor egy cselekedet hasznosságát firtatjuk, a célt, amit el akarunk érni, magától értetődőnek tartjuk. *A mi hasznos?* ilyenkor fontosabbnak tűnik annál, mint hogy *mi* az igazság?. Ám a célok kétségessé válása idején, mikor nem tudjuk, mit akarjunk (például mert amit akarunk, már megszereztük vagy épp elérhetetlen távolságra került), beköszönt a kilátástalanság. Ilyenkor érdekessé válik az igazság. Sőt, gyötörően fontossá. Ilyenkor krízis van.

Az ember jelenkori helyzetére mi sem jellemzőbb, minthogy a krízis kellős közepén kétségbeesetten kapaszkodik az úgynevezett „hasznos” dolgok kultuszába. Mivel az állandó, s mind abszurdabb sürgölődés voltaképp

peni célja már mindenki előtt homályos (e tekintetben mindannyian „az igazi létezésnél halványabb, bizonytalanabb” „tompá és opálos derengésben”² élünk), a köz fórumain régóta már csak „előrelépésről”, „gazdasági fejlődésről” szónokolnak - rosszabb esetben álságosan vagy ostobán, jobb esetben bevallva, hogy „senkinek nincs jobb ötlete, mit kéne csinálni”. Ebben nem csak valamiféle szellemtelenség nyilvánul meg - saját évszázados kényelemfilozófiánk törvényszerű következményeit éljük. Az emberek pedig, mivel úgy érzik, hogy a mind fenyegetőbbé és kiismerhetetlenebbé váló világ durvaságai ellen az egyetlen valódi védelem és biztosíték a pénz, a hatalom és a jólét, egyelőre valóban beérik ezekkel a szólammokkal. Teljes diadal és teljes csőd. Az emberi élet harmonikus kiteljesedéséről ugyan még a nálunk jóval gazdagabb sikertársadalmakban is iróniával beszélnek, ám a kelet-európaiak szemében már az is roppant ígéretesnek tetszik, ha egy társadalom gazdaságilag úgy-ahogy működőképes és az embernek nem kell feltétlenül rossz lelkiismerettel zavaros ügyletekbe bonyolódnia a mindennapi megélhetés érdekében. Egy nevetséges és kisszerűségében nyomasztó világrend foglyai vagyunk. Egyetemes a tanácstalanság és a krízis, „bármerre tekintek, ólálkodó árnyak / közelednek a választott ösvény felé / elindulni rajta így kockázatos / másnak se tanácsolhatom / pedig valamire hamarost / innen mindenkinek futnia kell / ha remélni - élni kíván”³.

Az egyetlen releváns kérdés ilyenkor az, hogy mi az igazság, hogy tehát mit is csinálunk voltaképpen. Mégis, „az ész az érdek rimája” - a szélsőséges utilitarizmus csábereje változatlan. Ma is a céljaikban biztos emberek formálják a világot - és kevésbé érdeklődnek az igazság iránt. A tanácstalanok pedig szeretnének hasonlítani hozzájuk, s amíg be nem köszönt a végső krízis, vevők a készen elébük táltal célokra; belefáradva az igazság haszontalanságába mit sem érznek fölöslegesebbnek és időszerűlenebbnek a kétkedő figyelemnél.

„CSAK A JÓZANSÁG ÉS AZ ALÁZAT SEGÍT”

Márpedig Parancs János költészete éppen ebből a szorongva kételkedő figyelemből sarjad. Tisztánlátása szükségéből fakadó erény. Azonban sehol, még a közösség ügyeit tárgyaló versekben, sem tesz úgy, mintha tudná, mi a - bármily szellemi! - „megoldás”. Minden úgynevezett „megoldás” csupán üres absztrakció. A probléma megkerülése. Kibúvó a konkrét létezés terhe alól. Pedig ott dől el minden. A hatvanas évek elejének Párizsában kikerülhetetlen egzisztencializmusban egy emigráns alighanem legalapvetőbb létélményeire ismert. Parancs János költészete azonban - túl minden egzisztencializmuson - eredendően is: vallomásköltészet.

„... egy kétségbeesett pillanatomban kitaláltam a magam mentségére, / az elveszett túlvilági vigasz pótlására / a költészetet. / Mintha bármire is volna / mentség vagy vigasz. / Mintha lehetne. / A szó csak szó!”⁴.

„azt hittem: kezdhettek vele valamit, / rájövök általa a rejtélyes titokra, / netán valami közhasznúra, / no hiszen // csúszkáltam a porban, / sehová nem jutottam, / találtam ezt-azt, kacatot, / egy-egy baljóslatú jelt, / cserepet vagy csontmaradványt, / amit jajongva fölmutattam / fölösleges igyekezet volt, / nem figyelt senki sem oda, / mindenki a magáét mondta éppen”⁵.

„Megtanultam, hogy csak a tények számítanak”, írja 1970-es *Mélyvízben* c. kötetében. „A jószándék könyörtelen buzgalmában is kételkedem.”, „Az igazság arcát fürkészem lankadatlanul, és rettegésem, kínzó és rejtőző kétkedésem, lemondásom és reménykedésem kikiabálom. Mást mit tehetnék?”⁶ „A bölcsélet rafináltabb kérdései / sohasem érdekeltek csak az alapvetőek [...] Lehet-e értelmes célt találni úgy, / ha naponta meggyötör a halál / egyre közelebről hallatszó ládbogása?

Parancs kétségkívül azok közé a költők közé tartozik, akik egyetlen verset írnak egész életükben, azaz inspirációjuk forrása mindvégig változatlan. A kötet olvasója tehát joggal érezheti úgy, hogy a versek mind ugyanarról szólnak. Valóban. A „sötét folyam”, bár zegzugosan kanyarog: létezik. És vonalaival kirajzolja egy ember sorsát. (A borítón szereplő *Felmutató ikonos önarckép* és a kötetben szereplő rajzok egyébként annak a Vajda Lajosnak a munkái, aki 1934-ben - mint három évített műlva a kötet szerzője is - otthagya a modern művészet akkori fellegvárát, Párizst. Idehaza, Szentendrén vetette csomagolópapírra ekként gyakorlatilag eladhatatlan képeit.)

„A végletek közt hányódtam, fuldokoltam. Sok mindent láttam, kipróbáltam; dideregtem a sivár, az értelmetlen szabadságban. A búskomor sóvárgás, az éhség és lázadás sok mindenre rászorított. Jól ismerem azt a dühöngő állapotot. Amikor bármit tehetsz, mert mindent lehet. De hiába vársz helyeslést, nem kapsz feleletet. Süket az ég; összekeveredik a jó és a rossz, és cselekedni, igaznak megmaradni iszonyú nehéz.”⁸

Talán nem én vagyok az egyetlen aki úgy véli, hogy ilyen szövegeket olvasni felszabadító hatású. Ez a hatás rokon azzal, ami a vallomás-jellegű vers papírra vetésekor jelentkezik: ami eladdig bent furdalt, egyszeriben kívülről szemlélhető. Ez néha kiránt az öntudatlan azonosulás seelőre-se-hátra állapotából, a természetlen gyötrődésből, a tehetetlen, groteszk szenvedésből.

A mi tehát ebben a kötetben elsöre önkínzásnak tűnhet, valójában elkeseredett küzdelem az illúziótlan világosságért és a hiteles szóért. A költészet nem filozófia. A vallomásos jellegű költészetben a hitelesség képviseli az igazságot. És ennek az életműnek egyik kulcsa épp ez az önkéntelen, szerepjátszások előtti természetes hitelesség. Parancs kezdettől tudta - mert alighanem a bőrén érezte - azt, amit Pilinszky így fogalmazott meg: „Aki a szavakban csal, nem az életét sikkasztja, sinkófalja el, hanem a vallomás lehetőségét”.

„a mesterségbeli tudás / önmagában semmit sem ér, / a rutinos könnyedség veszélyes, / nincs közegellenállása, nincs kockázata, / [...] pehelykönnyű súlyzókkal viaskodik, / többnyire kitaposott csapásokon suhan, / nyitott kapukat döngtet”, írja Parancs. Aki kínzó szükségéből lett költő, aki-nél a vers józanság-gyakorlat és életfunkció, annál nem meglepő a szikárság, az ilyen formában már csak a kései Kassáknál megtalálható hétköznapi, dísztelen egyszerűség. És az sem, hogy megvet mindenfajta költői rutint. A vallomásköltészetben ugyanis a gyakorlott kézzel sebtiben összeállított „esztétikus” vers felszabadító ereje és így jelentősége nulla. Az emberi viszonyok labirintusában, a látóteret beszűkítő manipulációk, a kisszerű vágyakra alapozó rutinos cselvetések és csapdák közt a figyelemnek mindig minden versnél elől kell kezdenie a munkáját, a változó időben újra meg újra ki kell hallania az esedékes üzenetet, melyre a lét akkordja ott és akkor felépül, újra és

újra ki kell bányásznia a záporozó események romhalma-za alá temetett értelmet, újra és újra fel kell fognia, mi is történt, történik valójában („a mesterség legalapvetőbb fogásait sem ismerem”, „számomra nincs megváltó módszer, / nincs betartandó, gyümölcsöző szabály”, „követni utánozni senkit nem tudok”). Az absztraktabb vagy ironikus szellemű költészet például - egyszerűen természeténél fogva - korántsem sínyli meg ennyire ennek a fajta összpontosításnak a hiányát. De a vallomásköltészet versfajta-inak egyik őstípusa, a „számadás”-vers, például - mely jobb-rosszabb kivitelben általában minden költői életműben felbukkan -, ha „nincs fedezete”, ha hiteltelen, elviselhetetlenül fellengzősé válik.

A vallomásos vers az egyén egzisztenciájának teljes összerántását kívánja: „ami emberileg még vállalható / család és önámítás nélkül / a halál pillanatában is,„ . A készülő vers egyszerre színtere és eredménye a kínzó eszmélésnek. Ez magyarázza, miért oly gyakori téma Parancs Jánosnál a versírás (példa erre *A versírás természetrajza* kötet, benne a *Rövid időtartamú rögtönzések a költészetéről és a módszerről* és a kitűnő *A mikrokozmosz*), és miért nem merülnek ki ezek a művek a kívülálló számára érdektelen műhelyproblémák kicsit tetszelgő, maníros taglalásában.

A vallomásos líra követelte fegyelmezettség persze a költői figyelmet könnyen görcsössé teheti, a végeredmény pedig sokszor színtelen és közhelyszerű. („Amíg hiánya elviselhető, / nem szabad egyetlen sort sem írni...”¹²) A „három napja nem ettem” lírai jelentéstöbbletéről szóló elcsépelet fejtegetést most kikerülve azt azért célszerű leszögezni, hogy az erőfeszítés és fegyelmezettség mértéke semmiféle garanciát nem jelent arra nézve, hogy nagy vers születik, a figyelem azonban a műnek azonnal érzékelhető hitelt ad.

A vallomásszerűség még a *Gyagya bácsi* és az *Airodalom* ironikus szerepdalaiba is belopózik. A költészet maradék társadalmi presztízsen, egykori mítoszának maradványain való élőködés, a szánalmasan magabiztos ostobaság erőszakossága jelenik meg a ciklusban, melynek főhőse az üres esztétizálás ellen gusztustalanságával lázadó kiöregedett dadaista, az Altorjai Sándor képzőművész teremtette figura irodalmi hasonmása, aki „köp a költészetre, / köp az irodalmi mélységekre”, „piszkálja az orrát, / kedveli a vörösbort, / a vöröshagymát, / a túl-érett, bűdös sajtokat, / a zsíros sajtokat, / a kacsatojást és a véres hurkát” . Ez a hangvétel jóval később újra felbukkan egy dadaista rögtönzésben, melynek címe: *Válasz egy ostoba kérdésre: a jövőben írogatok-e még*. „nem valószínű / fölösleges / már engem se érdekel / ki figyel oda? / ha megölnének / ismét van rá esély / vennék kecskét és nyulat...”⁴, stb. Parancs költészetében egyébként ritkán jelentkezik explicit humor, ha igen, akkor az mindig szürreális-dadaista, groteszkbe hajló. Ennek oka alighanem az, hogy a mindennapok kisszerűségénél tágabb perspektívát nyújtó humor fölösleges egy olyan költői világban, melyet épp a létkérdésekre való rálátás vagy legalábbis ennek igénye teremt meg. Parancs János ezen a nem humortalan, inkább minden humor előtti nyelven nagyon is egyszerű és nehezen bevallható dolgokról beszél, „elformálódott alakokkal / csonka-bonkán is illegni, táncot lejteni, / csitriként és kamaszként idétlenkedni tovább, / amikor egyre határozottabban kirajzolódik már / a koponya végső formája, ó, nem, ezt soha, / akkor inkább a fél-

rehúzódás, a magány, a csönd, / inkább a haláltáncban habókoson csetleni - botlani, / ahogy egy veszendő lélekhez illik...¹⁵

VALLOMÁS ÉS LÁTOMÁS

„fojtó, sziszegő lángok, /haragos szavak, zöld legyek, / nyálkás lebernyegek és tollas fejek / lepik hullámzó tetemet, / csápok és karok indaként rámtekeredő lábak / a nyirkos éj árnyai rajzanak, rámtaláltak, / lihegnek és fül-dokolnak együtt velem, / fölfalnak és kiokádnak, fölfalnak és kiokádnak...¹⁶; akit a *Portólcserben* ilyen feltartóztathatatlanul örvénylő látomások gyötörnek, aligha térhet ki előlük. Ha nem kezd velük valamit, kiszolgáltatottá válik nekik, ha nem uralja őket, azok uralják őt. Hogy el ne sodorja az ár, mint szilárdan földbe vert karóba, kapaszkodik a póre tárgyilagosságba. Ez magyarázza makacsságát: alig-alig elviselhető léthelyzetekben sem enged valamelyik könnyen adódó jelentéktelen féligazság hazug sutogásának, mely azzal ringatná édes bódulatba, hogy legalább „neki van igaza”. A figyelem keresztüzében az elégedett önhittség élettartama alig pár nap. Nincsenek birtokolható „eredmények” csak a lét eseményeinek szorítása, csak újbóli lassú süllyedés a sötétség mocsaras lépmezőin, csak az állandóan megújítandó erőfeszítés, „megnyugvást a siker sem ad, / hiába érted el, csalóka lángként tovalibben, / káprázatként szétfoszlik a lényeg”¹⁷.

Parancs Jánosnál a tisztánlátásnak nem ellentéte csak sajátos ellenpárja a látomásosság. („A szűrő és rendszerező elme / könyörtelen bíró, az inkvizitornál / tökéletesebb. A képek szabad / áramlása nem létezik a folyamatos / mérlegelésnél.”¹⁸ A szikár hátköznapiság, a száraz józanság valójában gyöttrő képzetek kordában tartója. Van a megfoghatatlan sejtelmeknek egy olyan osztálya, mely az őt az őszinteség erejével megragadni igyekvő elől félresiklik, mert a vallomásszerű, nyílt megfogalmazáshoz szükséges konkrétság szintjét még nem éri el („megfoghatatlan a fogalmi harapófogóval”). A látomás-költészet ezt az érzelmi patthelyzetet nem az álmagat azonosulás megtörésével, hanem az azonosulás elleni tiltakozás kikapcsolásával és a gyöttrő tartalom következetes végigélésével oldja fel, mutatván hogy a bajt nem is annyira a negatív képzetek okozzák, mint inkább a mögöttük rejlő ismeretlentől való félelem. Ahogy a mester, Kálnoky László emlékére írott versben áll: „inkább úszni tanította a bal-tát repülni az ordas eszmék / megszállottjait a tollas kígyókat a tüskés meztelen csigákat / [...] könnyedén és elegánsan letépve maskarájukat / néven nevezve teremtményeibe plántálva szörnyeteg mivoltukat”¹⁹. A látomásokban megmutatkozhat az, amit elmondani (kifejteni) reménytelen. A látomás első kézből részeseedik a lét titokzatosságából, fényénél az elemzések szánalmasnak hatnak. „Okosan fölépített magyarázatok. / Noha tudjuk mindannyian, / A magyarázatok mögött a tenger / kifürkészhetetlen áramlása.”²⁰

Természetesen a látomásköltészet is megkövetel egyfajta rendet. Hiszen a látomás, mely a - többnyire nyomasztó - sejtelmek, tudatosulni vágyó vagy kényszerülő tartalmak rohamának képszerű kifejeződése, egyrészt könnyen elhatalmasodhat az ember érzelmein, gondolatain, átcsúszva a kifejezhetetlenségbe, másrészt a nyelv önmozgását meglóditva könnyen áttérhet a szabad asszociációk termékeny, mégis kietlen mezejére, messze távolod-

va a kinnal formálódó tartalomtól. Ez a probléma a Dada és a szürrealizmus iránt érdeklődő, Bretont, Soupault-t, Tzarát fordító Parancsot mindig is foglalkoztatta.

A látomásosság és a vallomásosság nem állnak messze egymástól. A kettő határán, ahol egyfajta tárgyias költészetnek is tere nyílik, olyan kitűnő versek szülehetnek, mint a *Régóta élek itt*. „...Mostanában távoli csattogást hoz felém a szél, / és viszi tovább keletre, nyugatra, / északra és délre; hogy honnan hozza, / vagy kitől hozza, nem tudom. / Üres konzervdobozok összelapítva mindenütt. / Félig a földbe süppedve egy szobor; esőverte arcán rothadó falevelek. / Naponta visszatérek és csodálkozom”²¹: ezek a látomásszerűen borzongató és mégis valóságos képek a versben egy vallomás keretébe ágyazódnak. A két réteg akár össze is olvadhat, mint például a *Hívogató hangok*-ban.

A látomásos szereplői többnyire „a félelem nyirkos, gycsakos szörnyepofái”²²: szárnyas, tollas lények, gyíkfejek, animális szörnyek vagy sötétben gomolygó, áradó erők (mint a kötet címadó versében). A *múlt lidércnyomások álmaiból* c. drámai történet például (mely épp a Vallomásokat követi a kötetben, kirajzolva így a vallomásosság mellett az életmű koordináta-keresztjének másik tengelyét is) teljes egészében effajta démonikus törzsi maskarádé, melyben „szuszogó, gyapjas állatok / tipródnak, pörögnek”, „Különös, egzotikus virágok, / húsos szirmok, zöld forradások, / kibomlanak a látomások”²³. A férfi főszereplőt fojtogató szennyes ár a keletkezéssel párhuzamosan zajló pusztulás, *Sötét folyam*, melyről a két évtizeddel későbbi versben ez áll: „ha kell föld alá bukik/ eltűnik nyomtalanul / rohanva gázol alatt / gyökerek közt csörtet”, aztán „medret váj és elindul / csörgedezve ismét idefent / ártalmatlan patak képében / csalinkázik célja felé / öblökben elterül megpihen / majd új erőre kapva / sietve hömpölyög tovább / tovább tovább [...]”, végül „betör az óvott területre / átgázol a gyöngye hajtásokon / lerombol mindent, amit talál”²⁴. Minden fennálló, az őt meghaladó élet feltételeként (ti. hogy a változást lehetővé tegye), magába zárva hordja önnön pusztulását. Ennek a mindent behálózó, sötét erőnek a hangja az idő előrehaladtával egyre nyilvánvalóbb és egyre fenyegetőbb. Hogy a világ fokozatos elsötétedéséről, az idill pusztulásáról, a lehetőségek elkerülhetetlen bezárulásáról, az öregedő test fizikai romlásáról-pusztulásáról van-e szó, nem tudni. Alighanem minderről egyszerre. A szelíd patakként csörgedező, ám feltartóztathatatlanul előrenyomuló pusztulásnak ez a képe, mint látomás, legalább olyan „tömör, / nyomasztó és kikezdhethetlen”²⁵, mint egykor Vörösmartyé.

1 Hiába mondasz bármit is (284)

2 Itt és most (237)

3 Széljegyzetek egy körforgáshoz (293)

4 Előszó (173)

5 Egy kortársi közbeszólás (286-7)

6 Emlékmű (A magány és az anarchia) (48)

7 Ismét az ördögi körben (Tudom, kissé banális) (327)

8 Emlékmű (A magány és az anarchia) (48)

9 A költői mesterségről (209)

10 Konkrét költői feladatok (346)

11 Távol és közel (287)

12 Konkrét költői feladatok (346)

13 Gyagya bácsi és az irodalom (Arcképvázlat) (137-138)

- 14 Válasz egy ostoba kérdésre: a jövőben írogatok-e még? (283)
- 15 Főnévi igenevekkel (301)
- 16 Szent Antal éjszakája (32)
- 17 A költői mesterségről (210)
- 18 A mikrokozmosz (119)
- 19 Amit a sár suttog a szélnek (229)
- 20 Összefüggések (Röpke láng) (77)
- 21 Régóta élek itt (51)
- 22 A dolgok természetes rendje, avagy „Szép vagy gyönyörű vagy, Magyarország” (234)
- 23 A múlt lidércnyomásos álmaiból (72)
- 24 Sötét folyam (298-299)
- 25 Hódolat egy ifjú költőnek (108)
- Parancs János: Sötét folyam; válogatott és új versek, 1958-1995; Nap Kiadó, 1996)

Büky László

Géczi János: KÉPVERSEK. RÓMA

Az antikvitás óta jelen van az európai irodalomban a képvers. A kalligrammák az írásjelekkel, a sorokkal eleinte többnyire szimbolikus értékű rajzolatokat alkotnak, oltárt, szívet, kardot é. i. t. A hellenizmustól a Karoling reneszánszig, az indiai, a perzsa költésztől az avantgarde izmusokig egyaránt megtalálhatók a képet ábrázoló művek. Az íráskép látvány bizonyos esztétikai értékek hordozója, a tudatosan a látványra építő tekhnopaegnon ebből kísérel meg hatást és esztétikai - gondolati többletet előállítani. Ez persze nehéz feladat, hiszen az íráskép aligha veheti föl a versenyt a vizuális művészetek technikai lehetőségeinek és megoldásainak széles sorozatával, és hatásukkal sem. Mindenesetre a költészetben nyilvánvaló efféle vizuális lehetőségek sok mindenkit (erő)próbára készítettek; Szenci Molnár Albert, Kassák Lajos, Weöres Sándor, Nagy László, Tandori Dezső, Ladik Katalin - csupán néhány ezek közül (hazai) alkotók közül. Részletesebben I. a kérdéskört Aczél Géza [szerk.] *Képversek. Kosmosz Könyvek* [Budapest,] 1984.

Géczi János az 1970 utáni években jelentkezett kalligrammikus verseivel, ami akkortájt az irodalmi életben némiképp gerillacselekedetnek is tartott. A költő pályaképéről írt esszéjében Zalán Tibor végigvezeti a jelen kötet olvasóját e kérdéskörön (Egy költő magánútjai). Tandori Dezső hasonlóképpen tesz a kötet másik tanulmányában (Széltorony, hús-vér beton), és Bohár András is röviden elemzi a Géczi-féle törekvéseket (A mű-egész alakváltozásai). A bevezetőket sorát Mányoki Endre zárja (A tárgyiasult idő), aki már a könyvnek főtémáját, „Róma virtuális tere valóságának” a Géczi-költészetben való megjelenését is vizsgálja.

Maguk a képversek mindezek után - rádiósnnyelven: fölvezetések után - következnek a 35. oldaltól a 133-ig, ezek a lapok nincsenek számozva. - Rudolf Arnheim az alkotó látás pszichológiáját tárgyaló monográfiájában megállapítja, hogy „(...) a vizuális kifejezés bármilyen tagolatlan megformált tárgyban vagy eseményben megvan A meredek sziklafalnak, a fűzfának, a napnyugta színeinek, a falrepedésnek, a lehulló levélnek, a bugyogó forrásnak, sőt valójában egy puszta vonalnak vagy színnek, illetve a vetítövásznon egy absztrakt alak táncának ugyanolyan kifejező ereje van, mint az emberi test-

nek, s a művész is éppúgy fel tudja használni. Sőt bizonyos tekintetben jobban (...)” (A vizuális élmény. Budapest, 1979, 495). E szempontból, illetőleg e tény alapján aligha tagadható, hogy azok a figuralitást hordozó írásjegyes képelemek, kollázsok, grafikai produktumok, amelyek Géczi János könyvében vannak, valamiféle vizuális élményből születtek, illetőleg ilyen kívánnak kelteni, és keltenek is. Egy római útjáról hazatérő ember turistaprospetus-anyagának, az útjával kapcsolatos kiadványoknak és sokféle egyéb anyagnak bizonyos összekomponáltságát láthatjuk (bele) a képanyag(ba)n. Az egységességet jobbra ROMA szó grafikai képe vagy képsorozata váltja ki, esetleg valaminő az itáliai kultúrkört felidéző kép, szobor, stb; s ez kevesellhető még akkor is, ha eltekintünk a rajzolni tudás, a vizuális kép létrehozásának mesterségbeli tudásának számonkérésétől. Tehetjük ezt annál is inkább, mivel mindig, ha valamit olvasunk, ha egy képet nézünk, különböző képzetársításokat hoz(hat)unk létre, amelyek (esetleg) valaminő struktúra vagy a belső, tudati tartalékfok) mozgósítása révén önálló entitássá szerveződnek, s a végeredményt akár visszavezet(het)jük az olvasmány, a kép artisztikumához, vagy annak részévé tehetjük, tesszük (vö. R. L. Gregory-E. H. Gombrich: *Illúzió a természetben és a művészetben*. Budapest, 1982. 219-20). Ilyeténképp a szerző grafémikus és egyéb alkotásai számtalan asszociációnak lehetnek forrásai, ezeknek azonban kétséges az értelmezést, a hangulatot, a katarzisélményt kiváltó szerepük - nem lévén - kissé divatos műszóval: - mélystruktúrájuk. Ezen a hiányon látszik némiképp segíteni a könyv azon része, amely *tiltott ábrázolások könyve - naplóregény 2. rész* címen beszámolót közöl a római tartózkodásról attól a pillanattól kezdve, hogy „a kocsi lefut a külső útgyűrűről”; e rész a 137-219 lapok közt olvasható. A naplószöveg beszámolóban a város és épületei, lakói fénye, szaga, emberei - köztük gyakran magyarok: az irodalmár nagykövettől az immár klasszikus festő Rómában élő leányáig -, múlt és jelen és felsorolhatatlanul sokmindent jelenik meg oldott beszédű és szerkezetű előadásában: *bazi nagy* (141), ill. a *technika ismert fordulatokkal* (165). Azonban a Rómában és környékén töltött huszonhét napról egészében érdekes, sokszor meghökkentően egyéni meglátásokat tükröző feljegyzéseket olvashatunk. S ezáltal teszi valamelyest el- és befogadhatóvá a grafikai előzményeket azok számára is, akik olvasóként erre egyébként kevésbé fogékonyak. A könyv naplórésze inkább a szerző pályaképalakulása és alkotáslélektana szempontjából számíthat érdeklődésre.

(Orpheusz Könyvek, Scriptum. H. un. 1966)

Medveczky Szilvia

REMÉNYTELEN REMÉNYKEDŐK - KIFOSZTOTT DON JUANOK

(Esze Dóra: Két tojás)

Aregény egy érdeklődő, szertelen középiskolás lány, Fábián Nadia naplója. Feljegyzéseiből áll össze a történet: egy iskolaév eseményeit követjük nyomon, amikor Nadia az addig szinte ismeretlen apjához költözik. A lány szülei a születésekor elváltak, ő az anyjával élt. Most alkalma nyílik arra, hogy felfedezze az apját.

Fábián Gedeon (az apa) nehezen kiismerhető ember, akinek a különössége a múltjában gyökerezik.

Tizennegyedik születésnapján halt meg a bátyja, Elemér - az '56-os forradalom áldozata-, s ez letargikussá, depresszióssá tette a testvérét rajongva szerető Gedeont.

A forradalom elbukása után a fiú egyedül maradt - nem tartott a szüleivel, amikor külföldre menekültek -, elzárkózott a világtól, gátlásos, túlérzékeny lett, személyisége megsérült: alkalmatlanná vált a kapcsolatteremtésre. A zenében keresett menedéket, de a muzsika nemcsak a védőpáncélja, hanem a börtöne is lett. A közéletben és a magánéletben is csődöt mondott: az '56 utáni magyar viszonyokat éppúgy elutasította (sem megalkuvásra, sem menekülésre nem volt hajlandó), mint a rokonait, a munkatársait. Kirekesztődött, barátira, szertőre nem talált. Önmagával hihetetlen harcot víva, utóbb mégis meghökkenítő változáson ment át: a gátlásos és csúf külsejű fiúból igazi Don Juan lett. Intelligenciáját és ravaszágát kihasználva számtalan nőt csábított el; ha kellett, színlelt, ha kellett, hazudott. A lányokat, asszonyokat megragadta a zenéről, az irodalomról oly hevesen, érzéken és gondolatgazdagon beszélő tanár; nem sejtették, hogy a férfi célja elérése után gátlástalanul továbbáll. Hogyan is érthették volna meg az asszonyok, hogy nem a lényükkel és a társaságukkal, csak a testükkel elégitik ki Gedeont, hogy önmagukból sohasem tudnak leget adni, mert a fiatalember számára a család, a gyermek és a biztonság nem érték? Ahhoz, hogy erre rádöbbenjenek, fel kellett volna ismerniük, hogy csábítójuk maga is áldozat, a forradalom utáni magyar helyzet kilátástalanságának és önmagának áldozata.

Fábián Gedeon és a lánya együttélését megkönnyíti és kölcsönös megértésüket elősegíti, hogy alapvető tulajdonságaikban és magatartásukban hasonlítanak. Nadia is a hódításoknak, az élvezeteknek és a művészetnek él, mint az apja. Gedeon és Nadia kapcsolatában a kettőjük számára ismert emberek (hiszen az apa a lány több barátját tanítja) is szerepet játszanak.

Zozó (Somoskúti Gábor) Nadia legjobb barátja. Kapcsolatukat, amely egészen nyílt, őszinte és mély, a leplezetlen önmegmutatás jellemzi. Belső életük sok szempontból hasonló, ők ketten egy szellemi-lelki egységet alkotnak.

A barátok, illetve a tanítványok köréből fontos személy Lámi (Láng Míticzky Anna). Írásai a regényben többször felbukkannak önnön értéktelenségéről és érdektelenségéről. Soraiból végtelen keserűség árad, a hiány okozta fájdalom és a teljesség utáni vágy. Lámi kulcsfigurája a regénynek. A történet végén öngyilkosságot követ el; vízbe ugrik. Az eset drámaiságát növeli, hogy elveszettnek hiszik, mert a holttestét nem találják meg. Nem tudják, él-e vagy meghalt. Itt tetőződik a regényen végigvonuló tehetetlenség és reménytelenség érzése. Szimbólummá növekszik a lány eltűnése és halála, a megmengethetetlenség és az elbukás szimbólumává.

A cselekmény nyitva marad: mindenki megsérült, minden összezavarodott, minden remény elveszett a „született hazudozó”, Lámi halálával; vége, nincs értelme folytatni...és mégis, a többiek tovább élnek. Él Nadia, él Zozó - talán együtt viszik tovább az életet -, él Gedeon és a tanítványa, Márta, akik viszonyukkal a túlélést biztosítják egymás számára.

Don Juan, a hazug, a hódító, a terméketlen család elbukik Mozart operájának a végén; megnyílik alatta a föld. A zenemű a tragédiát és a komédiát ötvöz-

te, nevetünk a teátrális elbukáson, és elborzadunk a hátrahagyott ürességen. Esze Dóra megismétli a mozarti zárlatot, de az ő könyvében több százas és komikus Don Juan is szerepel, s amikor a tragédia bekövetkezik, nem tudhatjuk, hogy ki alatt nyílik meg a föld.

A történet nem lineáris eseménysor, több, egymásra vonatkoztatott és egymást értelmező cselekményszál összekapcsolódása. De a látszólag kusza építkezésű cselekmény szerkesztése rendkívül tudatos. A kompozíció elve a rétegezethez, amely nem csupán elbeszélési technika, a mű önértelmezése is.

A rétegződés miatt az eseménysor különböző idősíkokban mozog. A múlt és a jelen már önmagában is többre-tű: a jelen folyamatos visszacsatolásai a múltba és a múlt állandó jelenértelmezése az idősíkok összekapcsolódásában, illetve találkozásában teljesedik ki.

Az eseményeket Nadia nézőpontjából látjuk. Miközben a lány előtt fokozatosan feltárul a dolgok összefüggésrendszere, az olvasó is részesévé válik a megértésnek. A nézőpont „felülemelkedik” a napló íróján, az összefüggésekre mindig új rálátást adva. A regényt az őszinte hangvétel, a szereplők személyiségének meggyőző bemutatása és a stílus diákos kötetlensége, humora és gátlástalansága teszi átéltté és hitelessé. A kifejező stílus és a történet folyamatos kibontakoztatása által - ahogy Nadia és az olvasó párhuzamosan értik meg az események kapcsolódásait - a regény beteljesíti önmagát.

A legfőbb szövegszervező elem Mozart *Don Giovanni* című semiseriája. Ez a zenemű szervesen épül a mű mindennapi történéseibe, sőt, maga az opera válik történéssé. A zenei Don Juant Esze Dóra epikai formába öntötte, öntükröző regényalakzatot hozva létre.

A *Két tojás* legfőbb operai jellemzője az, hogy - akár Mozartnál - különböző zenei motívumok egyidejűleg szólnak meg. Az egyes szereplők tragédiája vagy éppen komédiája összezseng, a sorsok és az érzések „harmóniaká” össze: „prózaopera” szerveződik.

Fábián Gedeon, a csúnya, gátlásos és túlérzékeny fiatalember - akiből a zene letargiát és pszichoszomatikus tüneteket vált ki, s aki a bátyja halála után szinte egyáltalán nem beszél - nehezen válik Don Juanná. Elete és gondolatvilága közt hosszú ideig ellentmondás feszül: a hódításképtelenség és a hódításra születés kettőssége. Eből fejlődik ki a Don Juan-i személyiség.

Nadia „donjuanságáig” egyszerűbb az út, hiszen ő csinos, közkedvelt fiatal lány. Nemi életében örökké változosságra törekszik, szerelem, mély érzelmek keresése helyett a pusztaság szexualitásában és a hódítások sorozatában tobzódik.

Don Juan-i problematika legmarkánsabb ismertetőjegye mégsem a hódítás vagy az üres szexualitás, hanem a hazugság. Minden, ami a műben történik, hazugságokon nyugszik. A regény testét öltött hazugsága Lámi, aki mindig, mindenben és mindenkinek hazudik. A legmegdöbbentőbb mégis az, hogy az összes valótlanág egyetlen hatalmas igazságban gyökerezik: a meddőségben. Ez a valóság és jelképes meddőség teszi teljessé a „Nagy Csábító” figuráját. Lámiról csak a mű utolsó oldalain derül ki, hogy terméketlen. Innen visszatekintve nyer értelmet írása a céltalanságról, a halálról és a hiányról.

A hazugság, a hiány és a meddőség köti össze a hátrahagyott „Don Giovannit” - Gedeont, aki nem akart

gyereket, csak hódított, sodródott, szavak nélkül is hazudott; Nadiát, aki a beteljesedést, a hűséget, a szerelmet, tehát az életet továbbvivő értékeket egy láthatatlan jövőbe helyezte; Lámit, aki nem is választhatott, hiszen meddősége eleve halálra ítélte - és az '56-os forradalom elbukása következtében kilátástalanná vált magyar valóságot. A társadalomba való beilleszkedés képtelensége és az egyéni élet teljes értékű megvalósításának lehetetlensége kiúttalansághoz vezet. A regény ezt a kifosztottságot, az értékek és a lehetőségek elvesztését írja meg egy nép sorsán és egyéni sorsokon át; ez teremti meg a kapcsolatot a politikum, a regény szereplői és Mozart *Don Giovanni*ja között. A mű utolsó mondata: „csoda-e, ha ennyire fáj?” - mindenben átvilágít. Fáj, hogy nem tudták megmenteni Lámit, nem lehetett megmenteni Elemért, az országot, a személyiség függetlenségét, egyediségét és az értékeket; „... ez a szikkadt befejezetlenség és lángoló hiányérzet az egyetlen remélhető örökkévalóság az életünkben...” - olvassuk.

A történet sajátos stílusú, jellegzetesen diáknyelvi, szabados, gátlátalanul közlékeny. Ez az írástechnika a Don Juan-i magatartás meggyőző kifejezésének szolgálatában állhatna, de a vulgarizmusok mértéktelensége inkább megdöbbentő és figyelemelterelő, mint meggyőző. Mozart zenéje a hangok fátyolán át sejteti az érzékiséget, a hódítást és a szerelmi beteljesülés intimitását, ez a regény viszont a nyelv jóval nyersebb eszközét használja ugyanerre. Az indokolatlanul részletes szexuális leírásokban a szavak nem tudják a titkok varázsával bevonni a történetet, durván kiabálnak és harsognak: „Don Juan vagyok!” Ez hibája Esze Dóra könyvének.

De a *Két tojás* motívumai mind-mind a központi gondolatot ölelik körül, a mottó, a cím és a visszatérő elemek a lényegre irányítják a figyelmet. A mű két idézettel indul, az egyik Mozart Don Giovanni-jából való („De legesleghevesebben / A zsenge, tapasztalatlan lánykákért lángol”), a másik pedig egy hasonlat Szerb Antal tollából: „A hold olyan, mint ... olyan, mint ... / de ki tud ma egy új hasonlatot a holdról. / A hold olyan, mint a hold.” Egyedi, önálló, hasonlíthatatlan jelenség - mindig ugyanaz, mégis mindig új. Ez a regény is ilyen: a már sokszor feldolgozott Don Juan-történetet eleveníti fel, újjáteremti, eddig még nem létező variációját hozza létre, megfogalmazásával új értelmet és új jelentést teremtve. A cím - *Két tojás* - is a hasonlóság és különbözőség problémáját hordozza. Kikre utalhat a cím? Nadiára és Zozóra? Nadiára és Gedeonra? Gedeonra és Mártára? Vagy a visszatérő események, mozzanatok hasonlatossága olyan, mint két tojás?

A sok hasonló eset, az ismétlődések, a történetek és a történelem körforgása mégiscsak egyedi, megismételhetetlen részekből áll. Társztalan társak magánya és elhagyott remények különös keveréke - két tojás, Esze Dóra módra.

(Ab Ovo, 1996.)

Zsirai László
ÁTTŰNÉSEK

(Bayer Béla válogatott és új versei)

A lélek terepét járja minden őszintén érző ember. Különösen érvényes ez a megállapítás Bayer Bélára, a Bonyhádon élő pedagógusra, aki évtizedek óta publikál-

ja cikkeit és szépirodalmi alkotásait. Első kötete a gyermekverseit tartalmazó *Ki olvasó* 1983-ban jelent meg, ezt megelőzően szerepeltek munkái a kaposvári Vaspróba című antológiában. Azóta összesen tizenkét gyűjtemény közölte írásait, s immár a kilencedik könyvét veheti kézbe az olvasó. Könyveinek sorában a versek, gyermekversek vannak többségben, de novellákkal és regénnyel is jelentkezett.

Mostani verseskötete az *Áttűnések* Bayer Béla válogatott és új verseit tartalmazza. Ügyes és szolid válogatás, arról is meggyőző, hogy szigorúbb rostálás eredményével találkozunk. És ez a törekvés máris korszerű, rokonszenves szerkesztési elvet követ, ugyanis a költészet teljesítményekben nem az eltúlzott grafománia, a szétömlő homokáradathoz hasonlítható locsogás, hanem éppen a tömörített gondolatok gyémántjainak felmutatása jelenthet hatásos értéket!

A mi a felületi szemlélődést követően derül ki: a versek intellektuális gazdagsága. A bibliai vonatkozások, a görög mitológiára alapozott témák, a kortárs irodalmi egyéniségek említése, jelentős műalkotások alkotóinak-alakjainak felsejlése, az alapos poétikai és stilisztikai felkészültségre utaló megoldások jelzik, hogy művelt művész alkotásaival szembesülünk. „*Belső térképen navigálok, / míg szavakká kiáltom magam*” - írja *Szembenézés* című költeményében, s ez a belső útkeresés-közlekedés bizony az alkotói folyamat lényege. *Aritmia* a kötetkezdő ciklus címe, s már ebből érzékelhető, hogy ebben a lírában a szív dolgozik ugyan, de a harmóniát olykor szabálytalan dobbanások szakítják meg, s teszik gondterheltebbé, pontosabban töprengővé, elgondolkodóvá a testi és lelki betegségek kínját érző embert. E ciklus talán legszebb sora - „*Álmaink csonthéján kocogtat a hajnal*” - önmagában képtelen tetszelegni, mert rögtön követi az ébredés kibontakozása: „*Rügytisztá köntösét felölti a nap, / s a pillanat aritmiája létünké tágul.*” Érdekes a folytatás is, mint például ez a kiragadott szakasz: „*Az élmény támoalgó magánügy csupán, / de az értelem tudja, hogy illattal zsúfolt / a nyári kert még a mohos csanakból / tegnapunk el is illant.*” S az egész akkor kap végreleges értelmezést, amikor a verset így fejezi be: „*Egymásra feszülve igézzük élővé a szót.*” Vagyis a szó jelentése, életértelme, sugallata a lényeges. Az *Áttűnések* ciklus etűdjének is jelző ereje van a lírai mozzanatok ívelésében. A *Verstorzók Ithakából* darabjai görög kirándulás élményfoszlányai. Vajon miért jut eszembe egy másik költő verse is, amikor a Hellén ősz olvasom? „*Parázsló gránátalmák, / olívalevél. / Danaidák könnye esz. / Drótozott bűneik / korsaját meríti / véres szemekkel / az argoszi ősz.*” Bayer iménti versszakával rokonítja valami a Görögországot szintén megjárt Kerék Imre Már közelít-jének négy sorát: „*Szélütöten koccan az alma. / Mézsűrű, sárga fény esz. / Fára, bokorra kiragasztja / reklámplakátjait az ősz.*” A fenti kérdésre a válasz: az azonos úton járók, ha véletlenül is, közös rímben találkoznak.

A szerelmes verseket csokorba gyűjtő *Nászingű Libánus*-ról - első megjelenését követően - már kifejtettem véleményemet (Pannon Tükör 1996./4. szám), ami azóta sem változott. A szerelmet a gyermekhangra írt *Ki olvasó* ritmikus, játékos, ugyanakkor tanulságos, remek formaérzékkel teremtett versei követik, mintha az élet törvényeit sugallaná ez a szerkesztési mód. Pontos dallamuk miatt kedveltem meg az *Esti dal*, az *Altató*, a *Zivatar* című

gyermekversek egészét, a *Nyárest* és az *Őszvég* második versszakait. Weöres Sándor gyermekvers csodáira emlékeztetnek Bayer legtalálhatóbb gyermekversei.

A kötetzáró *Szárazdokk* ciklus szintén kötetcímet kölcsönöz. (Részletesebb elemzésem róla a *Dunatáj* 1994./2-3. számában jelent meg.) Ezúttal két olyan versét említem, amelyekről Dunatáj-beli recenziómban méltatlanul megfellelkeztem. Az egyik a sokunkat eligazító-idomító, pannon lelkületű örökséget hagyó Csányi Lászlónak ajánlott *Solo per fede* emberi tartást erősítő fegyelme; a másik pedig az ugyancsak nemzedékeket bátorító, terelgető, önzetlen példaképünknek, Fodor Andrásnak ajánlott *Teljességarcú*, amelyből kerüljön ide négy sor: „Gaccsos *indák / levelét becézed, / szabaddá hajtva / az ösvényt előttünk*”.

Bayer Béla tud versül. Mostani válogatása az eddigi pályaszakasz összegzését nyújtja, ami alapjaiban egységes, míves nyelvezeti kimunkálásra, témáinak sajátos hangulatú, sokszínű megjelenítésére, a gondolati-szellemi motívumok egymásba szövésére enged következtetni. A gyakrabban előforduló szavak is ezt sejtetve tűnnek át egyik versből a másikba, fel-felbukkanva a könyv több lapján, mint például a *láz, moccan, nevenincs*, stb. Az is feltűnik, hogy hasonló fordulatot több helyütt alkalmaz: „önállót *moccan a jövendőlés*” - „önállót *moccant a vágyakozás*”, „*magyar nyelven szól a tedeum*” - „Anyanyelven szól a tedeum”. Furcsa, hogy a szó többes számát (ami ugyebár szavak lenne) így használja: szók. S mennyivel gördülékenyebb volna a „padlásán a szónak, vergődő sikolyt” sort ekképpen olvasni: „a szó padlásán vergődő sikolyt”. Mindezek az észrevételek arra jók, hogy a költő figyelmét a pontosabb csiszolásra, a szépségen belüli szépség aprólékosabb kidolgozására ösztönözzék.

Az *Áttünések* költőjének teljesítménye becsülendő módon tér el a legtöbb kísérletezőétől, lírával próbálkozóétól. Az antik kórusoktól kezdve a színvonalasabb kortársi eredményekig tanulmányozta a költészetet, s e felfedezéseinek párlatát igyekezett saját eszköztárával elegyíteni. Mert való igaz, hogy a tehetség születik, de kitartó szakmai tanulmányok nélkül aligha fejlődik mások által is észrevehető, elismerhető mértékig. Bayer Béla nem csupán jelen van a hazai és a német nyelvű irodalomban, a lapok, folyóiratok, könyvek barátai várakozással tekintenek minden újabb jelentkezése elé, ami nem kevés, a továbblépés minőségének felelősségével járó körülmény. Vajon miképpen folytatódik az ezzel a válogatott kötetrel lezárt pályaszakasz s milyenek a távlatai? Kíváncsian várjuk az újabb versek feleletét.

(Babits Kiadó, 1997.)

Petánovics Katalin

TÁVOL A HAZÁTÓL (Kerecsényi Edit könyvéről)

A 100 oldalas kis könyv borítóján Dél-Amerikába csábító prospektus címlap fotója látható: két hajó indul az ismeretlen világba. S a tanulmány azokról a Lendva vidéki, valaha Zala megyéhez tartozó hetési (ma Szlovénia keleti részén) élő szegény emberekről szól, akik itthoni nyomorúságuk elől menekülve átszelték a nagy gözösök 3. osztályán szorongva az óceánt, abban a reményben, hogy néhány év szorgalmas munkájával egy kis pénzt

szerezve hazajönnek új életet kezdeni. Nem gondolták, hogy legtöbbjük sohasem tér vissza, még látogatóba sem.

A század első három évtizedében viszonylag sok könyv, cikk jelent meg a kivándorlásról, hiszen akkor égető napi kérdésként élt a köztudatban a „kítántorgó koldusok” problémája. A kérdés a 70-es évektől kezdődően ismét a figyelem középpontjába került, (Szántó M., Puskás J., Rác L., Dániel-Orosz stb.) hiszen a század első felében lezajlott két nagy kivándorlási hullámot követte egy harmadik is, az 1956 utáni.

A történeti tanulmányok mellé sorakoznak a kivándorlók folklorjával, irodalmával identitástudatával foglalkozó művek is. (Gunda B., Dégh L., Balassa I., Ortutay Gy., Nagy D., Fejős Z., E. V. Huseby Darvas stb.)

E dolgozatok elsősorban a kint élő magyarok között végzett kutatások eredményeit teszik közzé. Vizsgálják gazdasági helyzetüket; magyarságuk megőrzése érdekében tett erőfeszítéseiket, beilleszkedésüket, gyökértelenségükből fakadó lelki zavarait. - De az elemzések többsége kicsit személytelen, tudós-távolságtartó, alig-alig süt át rajtuk a személyes találkozások élménye. Ezen kívül nem az egy tájegységről elszármazottak életét követik nyomon - ez ott kint lehetetlen is volna - hanem az óhaza különböző vidékeiről véletlenszerűen egymás mellé sodródtakét.

Kerecsényi Edit könyve más, mit a fentebb említettek többsége, mert ő egy tájegység hat falujából gyűjtötte az anyagot, és az itthon maradtak szemszögéből, valamint a hozzátartozóktól kapott levelek, fényképek tudósításai alapján követi a kivándorlók sorsát. Ezért - érthető okokból - bizonyos mértékig pozitívabb a kivándorlóról rajzolt kép, mint azoké, akik a helyszínen szembesültek az idegen környezetben, nehéz körülmények között élő és dolgozó magyarokkal.

A könyv öt fejezetre tagolódik: A Lendva vidéki kivándorlás fő okai; A petesházi Kálec család négy nemzedékének életútja; A kivándorlók első hulláma; A kivándorlók második hulláma és a vendégmunkások; Az eltávozottak harmadik hulláma és a vendégmunkások. A tanulmányt 50 fénykép, 3 lélekszám alakulást mutató táblázat és a Kálec család két leszármazási táblázata, valamint számos eredeti levéldízet egészíti ki.

A kivándorlás okai az első hullámban ugyanazok, mint országszerte: kevés föld, alacsony termelékenység; a nagybirtok túlsúlya és az ipari munka hiánya. Úti céljuk is ugyanaz, az Észak Amerikai Egyesült Államok. Ekkor mintegy 300 fiatal férfi és nő távozott el a hat faluból. Közülük kb. fele arányban követhetetlenül eltűntek az idegen földrészen, másik fele levelezett az otthoniakkal, de haza csak azok jöttek, akik nagy családot hagytak itthon.

Az 1920-tól kezdődő második kivándorlási hullám oka nagyrészt új helyzetükből adódott: kisebbségi sorsuk számtalan megaláztatással járt; a magyarok nem kaptak földet a felosztott Eszterházy birtokból, ráadásul 1924-től az iskolákban megszűnt a magyar nyelvű oktatás. A fiatal férfiak pedig a katonaság elől szökdöstek át Ausztriába, onnét indultak tovább Kanadába és Dél-Amerikába.

A 20-as években már Ny-Európa, elsősorban Franciaország, 1935-től Németország is fogadott mezőgazdasági idénymunkásokat. Ennek a korszaknak a demográfiai vesztesége a ó faluból mintegy 200 férfi és nő volt. A harmadik kivándorlási hullámot 1950-1960 között a II. világháborút követő erős politikai és gazdasági nyomás és ki-

sebbségi lét hátrányai indították el. Ismét 200-nál több fiatal hagyta el faluját, hogy Ausztrián át munkát s új hazát keressen a nagyvilágban. E korosztály tagjai paraszti származásuk ellenére már szakmunkások, iparosok voltak. 1960-tól kezdve a jugoszláviai politika lehetővé tette, hogy vállalkozó kedvű állampolgárai legálisan munkát vállalhassanak osztrák és más nyugat-európai országokban. A sok fiatal folyamatos kivándorlása következtében a vidék magyar népessége állandóan csökkent.

A vendégmunkások hatása sokkal jelentősebb volt a falvak társadalmi és gazdasági életére, mint a kevés számú hazaköltözött amerikai magyaré. A rendszeresen hazaküldött valutából, s a valutában kapott nyugdíjból szép házakat építettek, szélesebb látókörük miatt másként éltek, kis gazdaságukat háztartásukat gépesítették.

Kerecsényi Editnél jobban senki sem ismeri a Lendva vidéki magyarok életét. Tanulmánya nemcsak azért nagyon fontos, mert egy olyan elszakadt magyar területtel foglalkozik, amelyet mind a hazai-, mind a jugoszláv kutatás figyelmen kívül hagyott, vagy csak felületesen érintett, hanem azért is, mert a kivándorlók útját, rokoni-falubeli kapcsolathálóját, egymást segítő információs rendszerét is kimutatta konkrét nevek, időpontok, letelepedési helyek és még munkakörök szerint is.

Könyvének külön fejezetében állít emléket annak a petesházi Kálec családnak, akiknek négy nemzedéken át követi életútját. Sorsuk szinte magába sűríti népünk hányatásait. Az elsők között Amerikában szerencsét próbáló, s csalódottan hazatért Kálec Mihály utódai nem adták meg magukat: 7 gyermeke, 18 unokája, 27 déd- és 40 ükunokája 11 különböző országban él, mindegyik megtalálta a helyét, s közülük sokan talán már nem is tudják, hogy gyökereik a kis Magyarországra nyúlnak vissza,

Ez a személyes hang okozza, hogy Kerecsényi Edit könyvét nemcsak az értelmünkkel, hanem a szívünkkel is olvassuk.

Természetesen a Szerző csak azokról írhatott így, akik megőrizték kapcsolatukat az óhazával. Róluk nyugodt szívvel és jóleső érzéssel nyugtázhathatjuk, hogy elindultak az Értől az Óceánig - Amerikától Ausztrálián át Afrikáig - naivul, két munkás kezükben bízva, s küzdve, dolgozva elismerést szereztek családjuknak és népüknek. De a jóleső érzés mellett ott bujkál a szorongató kérdés is: vajon mi lett azokkal, akikről soha senki nem hallott többé?!

(Lendva, 1994.)

Horváth György

SORSOK ÉS TRAGÉDIÁK SIMÁN MÁRIA NOVELLÁIBAN

Valóságunk egyre bonyolultabbá válik. Ez az összetettség a XX. század elején - egyik nyomós okként - az avantgárdhoz vezetett. Az alkotók keresték az újfajta kifejezőmódot az ember és környezete megjelenítésére. De a megújulás minden kor íróinak feladata, óhaja formai és tartalmi szempontból egyaránt. E fogalmak alapján is vizsgáljuk a zalai kötetet!

Simán Márta keszthelyi szerző, kötete (*Kigyó a bőrétől*) novellákat tartalmaz. E műfaj alkalom és lehetőség a változatosságra. Formai szempontból azonban nem kapunk újat az írásokból (bár nem pejoratív ér-

telemben tesszük megjegyzésünket). A jól megszokott témákat követik a novellák; egyéni ízzel, gondos felépítésben. A munkák többsége kis terjedelmű írás, kifejezetten olvasmányos, érdekesítő, megkívánja az odafigyelést. Nagyszerű a szerző feszültségteremtő képessége. Hétköznapi történetet tud szinte himnikus magasságba emelni (*Farkas-hegy, Tragikus vég, Kímélet*). Helyenként a „mese” groteszkbe csap (*Dízsírhely*). Ám az olvasó nem tud igazán mosolyogni, de szomorkodni sem. Ez is ereje Simán novelláinak.

Ki kell emelni az extralingvisztikai eszközök ügyes kezelését. Funkcióit kiválóan ismeri az író, ezekkel jól hangsúlyoz, ugyanakkor mértéktartó marad. Az olvasó kénytelen asszociálni (*Farkas-hegy*).

Az írások a kapcsolatkeresésen túl továbbgondolkodásra, sőt a végkifejlet kutatására is készítetnek. Sokszor érezzük, hogy szinte nekünk kell folytatni a novellát, pontot kell tenni a végére. Ezt olvassuk: „Rálépett a gázpedálra. Csak *arra* volt ideje, hogy felordítson, mikor az öreg kocsija elé zuhant.” (*Ha lesz áldozat...*) Mi történt? Mi lett ezután? Több novella így, „befejezetlenül” teljes. Önkéntelenül szerzőtársak leszünk.

Kiválóan ért Simán Mária a részletezéshez. Az állítást, a tételmondatot aprólékosan magyarázza. Nincs hiátus, a teljességet adja. (Tudja ennek az ellenkezőjét is.) Ez a mozaiképítkezés nagyszerűen mutatkozik meg a *Kigyó a bőrétől* című terjedelmes alkotásban is. Az egymás mellé rakott kis képek az összkép felé mutatnak. Az írói szándéknak megfelelően a cselekmény részleteiből egyre többet árulnak el a hősokról. Kíváncsiságunk fokozódik, Simán feszültséget teremt. Soha nem válik unalmasá. Ezt erősíti a nyelvi szakszerűség, a rétegyelvek alkalmazása. Nem hiányosságként említjük, csak megjegyezzük, hogy a „hétköznapi” témák kifejezőmódja is a megszokott. Kevés olyan mondatot, szó szerkezetet találunk, amely különösen kiemelne, vagy szállóige lehetne. De találó szövegek, gondolatok is hangsúlyozzák a művészi értéket. Például: „... lökdösték előre az évkilométerben” - írja a *Törvénytelen szeretőkben*. Sikeres és találó mondat a szövegkörnyezetben. Nyelvi erejére példa a *Farkas-hegyben*: „... márciusban már nem mehetett tovább a temetőnél.” - Nagyszerű és egyedi eufemizmus. A nyelvi finomság kiváló példája a részmondat. Igaz, helyenként vaskos is tud lenni Simán Mária, de úgy szólal meg, ahogy érzi, ahogy hőseinek meg kell szólalnia az adott szituációban. Ugyanakkor egy-egy mondata kegyetlen. A *Végrendelet* öregasszonyának a halála előtti utolsó megszólalása szörnyű testamentum: „Fia ügyét rendbehozta, már nem volt több dolga ezen a földön.” Elmondta mindazt a menyéről, amit 26 év alatt senki sem mert elmondani. Óhatatlanul az ibseni drámaszerkesztés jut eszünkbe. Az természetes, hogy a novella kezdetén semmit sem tudunk. Aztán ismeretekben egyre gazdagabbak leszünk, és a „megvilágosodás” csak a függöny utolsó felvonásbeli összehúzásakor következik. Nem csalódnunk a „végkifejletben”, de amit a „tudunkra hoz”, ugyancsak meglepő. (Nem a formai végkövetkeztetésre gondolunk.)

Simán novellasora elsomoritja az olvasót. Ez a valóság? Ezért él az ember? Érdemes ezért élni? Csak ilyen az életünk? A novellák helyenkénti szépsége sem tud örömet nyújtani.

A kötet válogatás; 1974 és 1990 között megjelent műveket tartalmaz. Tematikája viszont szűkkörű. Négy prob-

lémakör jelenik meg a lapokon. Az orvos, a kórház, a betegség adja az egyik egységet. Ezek közül a *Kíméletet* emelhetjük ki különös feszültségével és tragédiájával. Valóságátalmát nem keressük, de elszomorító, mély együttérzést vált ki fikcióként is. Pszichikai oldalról közelíti az ember lelki világát az *Eszmélés*. Az emberi és erkölcsi felelősség kérdése közvetett módon készítet belső állásfoglalásra.

Külön csoportba soroljuk a férfi és a nő problémáját vizsgáló műveket, bár mindegyik novellának van saját üzenete. Ezekből is a kudarc, a diszharmónia kiált. Jobb sorsra érdemes kapcsolatok jutnak zátonyra, mintha társadalmi törvényszerűség lenne. Sok a jó ötlet, de az ismert szituáció végül bizonyos sablonosságot kölcsönöz a novelláknak. Nem érezzük a felfedezett újat, csak a kudarc, a keresés a jellemző. Még a pillanatnyi boldogság sem ad feloldást. A „végeredmény” pedig mindig eltávolodás, be nem teljesült kapcsolat, az emberi érzések kudarca.

Az erkölcsi felelősség kérdése is témakör a kötetben. Itt az erkölcstelenség magatartása jó példa az etikai züllésre vagy a társadalmi megszokásra, bár vitatkozunk a szerzővel az *Intermezzo* hősnének jellembeli átalakulását figyelve. Hasonló a megállapításunk a *Tisztességtelen szeretőkkel* kapcsolatban is.

A politika témaköréből külön kiemelést érdemel két novella. A *Bumerángot* 1980-ban írta Simán Mária, mai divatos terminológiával a „puha diktatúra” időszakában.

A szerző realista látásmódja erős érzékenysége itt a legőszintébb. Történelmi levegő árad az alkotásból.

Tökéletes a kor- és társadalomrajz a *Diszsríhelyben*. A „szocialista társadalom” minden „áldásából” rész emelkedik az aktualitás fölé. Úgy lesz általános a mondandó, hogy képes az egyedi eseten keresztül eljutni az absztrakcióig.

Horváth Ferenc alakjában [*A pokolhoz vezető út...*] típust teremt. Emberi sorsok mintájára így alakulhattak és alakultak is. A hitelesség - erőssége Simon Máriának.

Az író apró mozaikjai mindig területeket ölelnek fel. Egymást egészítik ki, és rajzolnak valós képeket. A címadó novella [*Kígyó a bőrétől*] terjedelménél fogva több lehetőséget ad a teljesség megragadására. De ott sem a nagy egész felé halad a szerző, nem szintetizál, a részletekben keresgél. Jól érzékelteti a nő (Zsu) belső vívódását a titokzatos betegség, a szerelem, a hűtlenség és boldogság hálójában. Valószínű, hogy betegsége, bizonytalan egészségi állapota miatt törnek meg a tiszta érzések. Ezt kiválóan érzékelteti Simán Mária.

Az értékes kötet tanulságul szolgál, és megmérettetik az író is. Tagadhatatlan, hogy az állandó megújulás mellett a tehetség új megnyilvánulásait is keresnie kell mindenkinek. Úgy érezzük, hogy a *Kígyó a bőrétől* másodlagos jelentése ezt tartalmazza. Hisszük, hogy önmagának is írta Simán Mária: „Válj meg régi életedtől, mint kígyó bőrétől - idejében, mert egyszerre csak rád kövesül, gúzsba köt, talán meg is öli!”

(Magyar Lengyel Baráti Társaság, Kaposvár - 1996)

SZERZŐINK

Ács József költő, kritikus - Budapest
 Bayer Béla író, költő - Bonyhád
 Berentés Tamás nyug. honvédtiszt -
 Nagykanizsa
 Bíró József költő - Budapest
 Bögözi Kádár János író, költő - Budapest
 Büky László nyelvész - Szentendre
 Cserba Júlia esztéta - Párizs
 Czegő Zoltán költő - Budapest
 Gere István író - Budapest
 Harkány László tanár - Nagykanizsa
 Horváth György tanár - Nagykanizsa
 Horváth Lajos költő - Budapest
 Jász Attila költő - Tata
 Kardos Ferenc könyvtáros - Nagykanizsa
 Kiss Dénes költő - Budapest
 Kostyál László művészettörténész -
 Zalaegerszeg
 Laczkó András irodalomtörténész - Kaposvár

Lászlóffy Csaba író, költő - Kolozsvár
 Medveczky Szilvia kritikus - Nagykanizsa
 Mezey Katalin költő - Budapest
 Nászta Katalin színész-író - Zalaegerszeg
 Németh János keramikus - Zalaegerszeg
 Orsós Jakab író - Gellénháza
 N. Pál József kritikus - Budapest
 Petánovics Katalin néprajzkutató - Keszthely
 Péterfi Rita szociológus - Budapest
 Pogány Gábor művészettörténész - Budapest
 Rózsás János író - Nagykanizsa
 Sáránci József költő - Leányvár
 Sárkány Márta író - Székesfehérvár
 Szabolcs András helytörténész - Keszthely
 Szakonyi Attila fotóművész - Nagykanizsa
 Szűcs Hajnalka szociológus - Budapest
 Tódor János író - Budapest
 Zsirai László költő - Budapest

PANNON LŐKÖK

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

André András, Balogh Robert, Bisztray Ádám, Buda Ferenc, Ébert Tibor, Fenyves Marcell, Kiss Benedek, Péntek Imre, Tomkiss Tamás és Utassy József versei * Lackner László, Marafkó László és Tábori Zoltán szépprózája * Beszélgetés Buda Ferenc költővel * Alabán Ferenc, Kabdebó Tamás, Pomogáts Béla és T. Mérey Klára tanulmányai * Párizsi beszélgetés Emeric-vel * Az Opel-ház, 3. befejező rész * Berentés Tamás naplója * Farsang Lajos szociográfiája: Csúcsra járatott üzem * Kotnyek István művészete * Szemle

1997

Ára: 95 Ft